

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA SOSYAL VE
SİYASAL YAŞAMDA KADIN VE
CUMHURİYET GAZETESİNE YANSIMALARI
(1930-1935)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Aysel EL

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Olcay ÖZKAYA

Hatay-2024

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA SOSYAL VE
SİYASAL YAŞAMDA KADIN VE
CUMHURİYET GAZETESİNE YANSIMALARI
(1930-1935)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Aysel EL

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Olcay ÖZKAYA

Hatay-2024

ONAY

Aysel El tarafından hazırlanan “*CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA SOSYAL VE SİYASAL YAŞAMDA KADIN VE CUMHURİYET GAZETESİNE YANSIMALARI (1930-1935)*” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oy çokluğuyla **TARİH ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

02/02/2024

Jüri Üyeleri	İmza
Doç. Dr. Olcay ÖZKAYA (Tez Danışmanı-Başkan)	
Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER (Üye)	
Dr. Öğretim Üyesi Işıl Işık BOSTANCI (Üye)	

Aysel EL tarafından Hazırlanan “*CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA SOSYAL VE SİYASAL YAŞAMDA KADIN VE CUMHURİYET GAZETESİNE YANSIMALARI (1930-1935)*” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Doç.Dr. Sinan Erdoğan

Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (02/02/2024)

Aysel EL

ÖNSÖZ

Cumhuriyetin ilanından sonra kadının toplumsal ve siyasal alandaki görünürlüğü arttırılmaya çalışılmış ve bu dönemde kadınların sahip olduğu hakların toplum nezdinde yaygınlaştırılması için kamuoyunun dikkatinin çekilmesine önem verilmiştir. Öyle ki bu süreçte özellikle yazılı basın bu amaçla kullanılmış ve Mustafa Kemal Atatürk, Türk İnkılâbının halka anlatılabilmesi için bir gazete kurulması talimatını vermiştir. Böylece yayın hayatına başlayan Cumhuriyet gazetesi yeni yönetim anlayışını ve devrimleri geniş kitlelere duyurma işlevini üstlenmiştir.

Söz konusu tezde Cumhuriyetin ilk yıllarında kadının siyasal, sosyokültürel, sanat ve spor ile iktisadi yaşamdaki yeri incelenirken konu ile doğrudan ilgili literatürün yanı sıra Cumhuriyet Gazetesi Arşivi taranarak irdelenmiştir. Konu kapsamında özellikle Cumhuriyet dönemi devrimlerinin yaygınlaştırılmasındaki öncü rolü ve dönemin en çok tiraj alan gazeteleri arasında yer alması nedenlerinden dolayı Cumhuriyet Gazetesi Arşivi konu bağlamında ele alınmıştır. Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın hakları açısından gerçekleşen önemli tarihsel gelişmeler 1930 ile 1935 yılları arası esas alınarak değerlendirilmiştir.

Öncelikle sürecin başından itibaren bana inanan, beni yüreklendiren, kıymetli zamanımı ayırarak her fırsatta elinden gelenden fazlasını sunan, karşılaştığım her sorunda yanına çekinmeden gidebildiğim, aynı zamanda asrın felaketinin yaşandığı ve izlerinin geride bırakılmadığı bu dönemde akademik mentorluğu yanı sıra anne şefkati ile sağladığı motivasyonu açısından da tez danışmanım Doç. Dr. Sn. Olcay ÖZKAYA’ a tarifsiz şükranlarımı sunmak isterim.

Akademik deneyimleri ile desteğini sürecin tamamında hissettiğim Dr. Öğr. Üyesi Sn. Işıl Işık BOSTANCI ve Doç. Dr. Sn. İsa KALAYCI hocalarıma; kaynak ve yöntem açısından bana sürekli yol gösteren, ciddi sabır ve emek gerektiren bu süreçte desteğini hissettiğim Dr. Öğr. Üyesi Sn. Mehmet Yusuf ÇELİK hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Eğitim sürecimin başlangıcından itibaren akademik deneyimleri ve dostluğu ile her aşamada desteğini hissettiğim Dr. Sn. Jülide OĞUZ’a; sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yaşamım süresince muazzam bir sabır, özveri ve sevgi sunan, bu günlere gelebilmemin pelerinsiz kahramanları olan ailem; annem Suat EL ve babam Galip EL’e, bana kardeşten çok öte olan Çiğdem EL ve Canan EL’e en kalbi duygularla şükranlarımı sunarım.

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA SOSYAL VE SİYASAL YAŞAMDA KADIN VE CUMHURİYET GAZETESİNE YANSIMALARI (1930-1935)

Aysel EL

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2024

Danışman: Doç. Dr. Olcay ÖZKAYA

ÖZET

Kadın yaşamının çeşitli açılardan gelişmesi ve ilerlemesi yakın dönem tarihimize damgasını vuran modernleşme sürecinin bir odağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernleşme çabaları son dönem Osmanlı'nın Batılılaşma ve Reform hareketleri ekseninde yol almış ve aynı zamanda çokça tartışılmıştır. Bu ikircikli durum zaman zaman Batı ile Doğu, klasik ile geleneksel arasında bir çatışma ve bir gruplaşma halini beraberinde getirmiştir. Esasında bu iki kutupluluk modernleşme kavramının tam olarak anlaşılabilmesi ile ilgili bir karmaşayı da beraberinde getirmiştir. Çalışma, bu kutupluluk çerçevesinde oluşan yaklaşımları modernleşme süreci olarak adlandırdığımız dönemde kadın yaşamı ekseninde karşılaştırmaya odaklanmaktadır.

Modernleşme; dünya tarihini daha yakından anlamak için kullanılan ana kavramların başında gelir. Genel çerçevede Batılılaşma ve Modernleşme adımları Osmanlı Devleti'nde planlı olarak Tanzimat Dönemi ile başlayıp Meşrutiyet Dönemi ile devam etse de periferde modernleşmenin öznesi daha çok gündelik yaşamda kadının durumuna, haklarına, rollerine işaret etmektedir. Akademik birçok çalışmada Tanzimat ve Meşrutiyet'in toplumsal açıdan sonuçları araştırılmış olsa da Osmanlı dönemi özellikle kadın yaşamında modernleşmenin kadının yaşam alanlarının gelişmesi yönündeki etkilerinin Cumhuriyet dönemi ile birlikte karşılaştırmalı ve analize dayalı bir eksende tam olarak ortaya konulamamış olduğu anlaşılmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki bu alan daha pek çok akademik çalışmaya konu oluşturabilecek geniş bir yelpaze oluşturmaktadır.

Esasında XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı döneminin kadın aydınları kendilerine özgü bir yorumla modernleşme hareketlerini ifade etmişlerdir. Kendilerine ait olarak görülen bu yorum kimi zaman basın kimi zaman da bir cemiyet ya da dernek faaliyeti ile kendini göstermiştir. Kadın yaşamının gelişim gösterdiği Cumhuriyet döneminin ilksel başlangıçlarının Osmanlı'nın son dönemlerine göre daha köktenci ve geniş çerçeveli

olması oldukça dikkat çekici ve önemlidir. Ancak elbette süreç bir birini tamamlayan bir gelişimi de ifade eden bir ideal olarak da düşünölmelidir ki Cumhuriyet döneminin talepleri ve çabaları Osmanlı'nın son dönem münevver kadın simalarının çabaları ve faaliyetleri üzerine de gelişmiştir.

Çalışma ana konu odağında literatürün yanı sıra dönemin ulusal basında yer alan önemli yayın organlarından Cumhuriyet gazetesi arşivine dayalı geliştirilecektir. Söz konusu gazetede konu ile ilgili yer alan önemli haberlerin analizi ve değerlendirilmesine geniş yer verilecektir. Bu bağlamda gazetenin 1930-1935 yılları arasındaki nüshaları konulara göre incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Modernleşme, Osmanlı Modernleşmesi, Cumhuriyet Modernleşmesi, Kadın.

**WOMEN IN SOCIAL AND POLITICAL LIFE IN THE EARLY YEARS
OF THE REPUBLIC AND ITS REFLECTIONS ON CUMHURİYET
NEWSPAPER (1930-1935)**

Aysel EL

Department of History, Master Thesis,

2024 Supervisor: Assoc. Prof. Olcay

OZKAYA

ABSTRACT

The development and progress of women's life in various aspects emerges as a focus of the modernization process that has marked our recent history. The modernization efforts of the late Ottoman Empire were driven by the Westernization and reform movements and at the same time were widely debated. This ambivalence has at times brought about a state of conflict and grouping between the West and the East, classical and traditional. In fact, this bipolarity is related to the incomplete understanding of the concept of modernization. This study focuses on comparing the approaches formed within the framework of this polarity on the axis of women's life in the period referred to as the modernization process.

Modernization is one of the main concepts used to understand world history more closely. Although the steps of Westernization and Modernization in the Ottoman Empire started with the Tanzimat Period and continued with the Constitutional Monarchy Period, the subject of modernization in the periphery points more to the status, rights and roles of women in everyday life. Although many academic studies have investigated the social consequences of the Tanzimat and Constitutional Monarchy, it is seen that the effects of modernization on the improvement of women's lives in the Ottoman period, especially in women's lives, have not been compared with the studies of the Republican period in a broad framework.

In fact, since the 19th century, the women intellectuals of the Ottoman period have expressed their own interpretation of the modernization movements. This interpretation, which was seen as their own, sometimes manifested itself through the press and sometimes through the activities of a society or association. It is quite remarkable and

important that the early beginnings of the Republican period, in which women's life developed, were more radical and broadly framed than the late Ottoman period.

In this context, it will be evaluated these issues through the news in Cumhuriyet newspaper, one of the most important examples in the national press of the period. Accordingly, it will be analyzed the copies of Cumhuriyet newspaper between 1930-1935 according to the topics.

Key words: Modernization, Ottoman Modernization, Republican Modernization, Women.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME BAĞLAMINDA OSMANLI VE CUMHURİYET MODERNLEŞMESİ

1.1.Modernleşme	3
1.2.Osmanlı Modernleşmesi	8
1.3.Cumhuriyet Modernleşmesi.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MODERNLEŞMESİNDE KADIN

2.1.Osmanlı'da Kadın	15
2.1.1.Toplumsal Hayatta Kadın	15
2.1.2.İktisadi İlişkilerde Kadın	20
2.1.3.Hukuksal Uygulamalarda Kadın.....	23
2.1.4.Siyasal Hayatta Kadın.....	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET MODERNLEŞMESİNDE KADIN

3.1.Cumhuriyet Döneminde Kadının Durumu	27
3.1.1.Toplumsal Yaşamda Kadın.....	28
3.1.2.İktisadi İlişkilerde Kadın	35
3.1.3.Hukuksal Uygulamalarda Kadın.....	37
3.1.4.Siyasal Hayatta Kadın.....	39
3.2.Cumhuriyet Döneminde Kadın Hareketleri.....	41

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET GAZETESİNE GÖRE CUMHURİYET DÖNEMİ KADINI

4.1.Cumhuriyet Gazetesine Göre Siyasal Yaşamda Kadın.....	44
4.2.Cumhuriyet Gazetesine Göre Sosyokültürel Yaşamda Kadın	50
4.3.Cumhuriyet Gazetesine Göre İktisadi Yaşamda Kadın	58
4.4.Cumhuriyet Gazetesine Göre Sanat ve Sporda Kadın	62
SONUÇ	69
KAYNAKÇA.....	72
GAZETE KAYNAKÇASI	82
EKLER	87

KISALTMALAR

a. g. e.	: Adı geçen eser
a. g. m.	: Adı geçen makale
a.g. y.	: Adı geçen yayın
AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
Akt.	: Aktaran
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AÜEF	: Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
AÜEBF	: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BAAKB	: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı
Bkz. / bkz.	: Bakınız
Bs.	: Basım / Baskı
B.Ü.	: Boğaziçi Üniversitesi
C.	: Cilt
CDTA	: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
Çev.	: Çeviren / Çevirenler
Der.	: Derleyen / Derleyenler
Ed.	: Editör / Editörler
FEF	: Fen Edebiyat Fakültesi
HAK	: Hukuk-1 Aile Kararnamesi
HMG	: Hanımlara Mahsus Gazete
Haz.	: Hazırlayan / Hazırlayanlar
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İ.Ü.E.F.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
KEKBMV	: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı
KHF	: Kadınlar Halk Fırkası
m.	: Madde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MK	: Medeni Kanun
MTSD	: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce

s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
TCTA	: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi
TETT	: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TİŞ	: Türkiye İş Bankası
TKB	: Türk Kadınlar Birliği
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Ün.	: Üniversitesi
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları / Yayınevi / Yayıncılık
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
YTY	: Yeni Türkiye Yayınları

GİRİŞ

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi modernleşme üzerine yapılan çalışmalarda modernleşme ekseninde sosyal, siyasal, hukuksal, kültürel değişimler ve dönüşümler ele alındığında kadının statüsü ve konumu sürecin değerlendirilmesinde ana odak olmuştur. Zira modernleşme ve esasında çeşitli açılardan gelişme ve ilerleme bir toplumun kadınına verdiği değer ile ölçülmektedir. Dolayısıyla kadının yaşam alanlarının birçok açıdan gelişkin olması, kamusal, siyasal, sosyal, kültürel, iktisadi ve cemiyet içerisindeki varlığı ile o toplumun genel anlamda modernleşme ve gelişme sürecinde kattığı yolu ortaya koyabilmektedir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle ülkenin ayakta kalabilme ve gücünü yeniden elde edebilme çabalarıyla paralel gelişen modernleşme toplumsal yaşamın birçok alanında olduğu gibi kadın yaşamında da önemli bazı değişimlerin önünü açacaktır. Özellikle Meşrutiyet dönemiyle daha görünür ve güçlü başlayan kadın çalışmaları kadın haklarının gelişmesine öncülük edecek ilksel girişimler olarak tarihte yerini alacaktır. Bu dönemde basın yayın faaliyetlerinin de geliştiği II. Meşrutiyet dönemi kadın yaşamında elde edilecek birçok yeniliğin öncüsü girişimlerin ve taleplerin dönemi olmuştur. Burada önemli birçok sima kadın yaşamının birçok alanında ciddi ve dönemine göre ilerici girişimlerde bulunarak diğer kadınlara rol model olmuşlardır. Fatma Aliye, Şükufe Nihal, Emine Semiye, Halide Edip, Ulviye Mevlan Civelek ve Afife Jale sadece bazılarıdır. Bu çabaların Cumhuriyet döneminin ortaya koyacağı hürriyet ortamında gelişmeye devam etmesiyle kadın yaşamına dair ortaya konan köklü inkılaplarda önemli roller üstlendiği anlaşılmaktadır.¹

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk kadınına verdiği değer ve önem özellikle Cumhuriyet döneminin kadın hakları konusunda aldığı yolda rol alan kadın kahramanlara ilham olmuş, cesaret vermiştir. Bu bağlamda Lozan süreci sonrasında bağımsızlığını Dünya kamuoyuna da kanıtlayan Türkiye Cumhuriyeti'nin müreffeh ve modern yüzünü simgeleyen en önemli göstergenin Türk toplumunun kadına verdiği yer ve değer ile de olabileceğini vurgulayan Atatürk, bu sürecin bir simgesi olarak manevi kızı Ayşe Afet İnan'ı her açıdan yetiştirerek Türk kadınlarına örnek olması yolunda desteklemiştir.² İyi bir eğitim almış olan Afet Hanım Cumhuriyet döneminde özellikle kadın hakları konusunda yaptığı konuşmalar ve faaliyetleriyle önemli bir değer olmuştur. Bu çerçevede tezde Cumhuriyet döneminin

¹ Olcay Özkaya, "Şark/Garp, Alaturka/Alafranga Tartışmaları Çerçevesinde Hâkimiyeti Millîye Sütunlarından Siyasal Yaşamdaki Kadın Hakları İnkılabı (1930-1934)", *Selçuk Türkiyat*, 473-497, s.475.

² Olcay Özkaya ve Volkan Payaslı, "Cumhuriyet Döneminde Modernleşmenin Kadın Simgesi: Afet İnan (1925-1938)", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (Index islamicus), Cilt 17, Sayı 33, ISSN: 1304-9720, Haziran 2018.

kadın yaşamına kazandırdıklarına odaklanılarak süreç literatürün yanı sıra Cumhuriyet gazetesi üzerinden inceleyecektir.

Kısaca tarihsel bağlamını özetlenen tez dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, “modernleşme” kavramı tarihsel ve kavramsal arka planı ile ele alınarak, modernleşme kuramına ve bu kurama yönelik eleştirilere yer verilmiştir. Ortaya konulan modernleşme kuramı çerçevesinde, Osmanlı’daki ve Cumhuriyet’teki modernleşme projelerinin ne şekilde uygulamaya koyulduğu, modernleşme projeleri arasında, devamlılık ve kopuş bulunup bulunmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

İkinci Bölümde, Osmanlı’da Tanzimat ile birlikte modernleşme sürecinde sosyal, ekonomik, hukuksal ve siyasi alanlarda kadın kimliğinin belirginliği sorgulanmakta; modernleşme sürecine kadının entegre edilmesinde kullanılan yöntemler ele alınarak, bu sürece kadının uyum sağlayıp sağlamadığı tartışılmaktadır.

Üçüncü bölümde, Cumhuriyet modernleşmesindeki kadının, Osmanlı modernleşmesinden kimi zaman kopuş ve kimi zaman ise süreklilikleri ele alınmaktadır. Cumhuriyet’in modernleşme kurgusunda, kadının konumlandırılmasına ilişkin parametreler sorgulanarak, Cumhuriyet döneminde yaratılmak istenen kadın kimliğinin hangi hedefler çerçevesinde araçsallaştırıldığı ve bu kimliğin hangi yollarla kurulmaya çalışıldığı irdelenmiştir.

Dördüncü bölüm, dönemin ulusal basınında yer alan önemli yayın organlarından Cumhuriyet gazetesi haberleri üzerinden geliştirilecektir. Buna göre cumhuriyet gazetesinin 1930-1935 yılları arasındaki nüshaları konulara göre tasnif edilip irdelenmiştir. Gazete nüshaları konu bağlamında ele aldığı ve daha çok sür manşete taşıdığı kimi haber nitelikli yazıları ya da makaleleriyle incelenecektir. Bu yazılar genellikle yazarlarının da aktardığı şekliyle esas metne bağlı kalınarak aktarılarak metinler işlenen konular bağlamında yorumlanacaktır. Gazete haberleri tezde yer alan ana başlıklara uygun ve ilgili yazılar çerçevesinde seçilmiş olup kimi görsellerle de ekler bölümünde okuyucuya ulaştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME BAĞLAMINDA OSMANLI VE CUMHURİYET MODERNLEŞMESİ

1.1.Modernleşme

Modern sözcüğü, genel anlamda klasik bakış açısının yerine yeni, farklı, taze olanı koymak ve tarım yönünden olan üretimin yerine de sanayileşme sürecini kapsayan üretime geçişi ifade etmede kullanılmaktadır. Aydınlanma Çağı ile birlikte gelen bakış açısında ise başta din ve felsefe yönüyle başlayan ve devamında hem ekonomiyi hem de siyaseti de içine alan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bir taraftan gelenek ve göreneklerin diğer taraftan aile yapısı ve hatta akrabalık ilişkilerindeki kaçınılmaz değişimlerin getirdiği gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan “modern birey” ile “modern aile” kavramları “modern toplum” ifadesini ortaya çıkarmıştır. O halde “modern” kavramı, genel olarak değişim ve gelişimi içermektedir.³

Esasen modern kavramının kökeni incelendiği zaman, eski olanı yeni olandan ayırmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Modern sözcüğünün, Latince “modernus” sözcüğünden geldiği ve Hıristiyanlığın kabul edilmesiyle, geçmişteki Roma ve Pagan yapısından farkı ortaya koymak için ilk kez V. yüzyılda kullanıldığı görülmektedir.⁴ Modern kelimesi değişime uğrayarak bundan böyle Avrupa’da 1300’lerde meydana gelen düşünüş ve kurumların öncekilerden ayrı biçimlenmiş olmalarına vurgu yapmaktadır. Batı’da geleneksel kurumların modern kurumlara dönüşümü çeşitli safhalardan geçilerek gerçekleşmiştir. En önemli safhayı XIV. yüzyılda başlayan Rönesans ve Reform hareketleriyle ortaya çıkan düşüncelerin etkilerini taşıyan Aydınlanma Felsefesi oluşturmuştur. “Modern dönem” öncesinde Tanrı-merkezli bir anlayış kabul görmüş ve bundan dolayı hâkim olan kurum kilise olmuştur. Aydınlanma düşüncesi ile “akıl” mutlak bilginin kaynağı olarak görülmeye başlanmış ve insan-merkezli bir evren anlayışı benimsenmiştir. Buna göre aklın düzeni, apriori (önsel) olarak iyi kabul edilen tüm unsurları içermekte olduğundan dolayı yapılacak reformlarda akıl esas alınarak hareket edilmesi gerekmektedir.⁵ İnsanın yaşamını sürdürdüğü düzen, ancak aklın rehberliğinde olur ise

³ Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s.22.

⁴ Harun Kırılmaz, Fatma Ayparçası, “Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları” *İnsan ve İnsan Dergisi*, C.3, S.8, İstanbul, 2016, s.33.

⁵ Atilla Yayla, "Toplumsal Düzenin Aracı Olarak Yargı" *Liberal Düşünce Dergisi*, C.24, S.93, 2019, s.11.

doğru olarak işlemektedir. Diğer bir deyişle, Aydınlanma felsefesinde akıl dışındaki tüm otoriteler reddedilmiş, aklın rehberliği esas kabul edilmiştir.⁶

Aklın rehberliğine bağlı olarak ise bilimsel temele dayalı bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu sistem, akıl ve bilim yolu ile “ilerleme” düşüncesini meydana getirmiştir. İlerleme düşüncesi insanların kendi aklıyla ve yapılan bilimsel deneylere dayalı olarak kurdukları düzenin sürekli yapılacak yeni keşiflerle ve buluşlarla anlamlandırmasının yine kendilerinin elinde olduğu düşüncesidir.⁷ Bu “yeni” bakış açısı, toplumsal, ekonomik ve siyasal pek çok alanda değişimi beraberinde getirmiştir.

XVII. yüzyılın Avrupa’sında toplumun tarımsal üretimden sanayileşmeye geçişi ile feodal sistemin yerini merkezi yönetim almaya başladığı ve ekonominin kapitalist yapıya evrildiği, kentlerin ön plana çıktığı ve kentleşmenin yaşandığı dikkatleri çekmektedir. Ayrıca “Tanrı-merkezli-evren” yaklaşımından “insan-merkezli-evren” kavramına geçilerek laik bir yönetim anlayışının kabul edilmesiyle meydana gelen yeni yaşam tarzı “modernlik, modernite ya da modernizm” ifadeleri ile tanımlanmış ve zamanla tüm dünyaya yayılmıştır. Bu süreç, “modernizm” denilen dünya görüşünü de meydana getirmiştir. Modernizm, “modernitenin toplum projesi” olarak tanımlanmış olup çeşitliliklerin ortadan kaldırıldığı bir bütünlük olarak nitelendirilmiştir.⁸

Modern kurumların yerleşmesi XVIII. yüzyılı bulmuştur ancak bu tarihin öncesine ve sonrasına kadar giden kapsamlı bir değişim süreci söz konusu olmuştur.⁹ Batı modernliğinin yayıldığı bu değişim süreci “modernleşme” olarak adlandırılmakta olup bu kavram genel anlamda, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişmişlikle ilgili bir bakış açısını nitelemektedir. Batı’nın bir diğer adıyla Avrupa’nın belli kurumlarının model alınarak yapılan reform uygulamalarıyla “Batı tipi” gelişim çizgisinin yakalanması sağlanmaya çalışılmıştır. Modernleşme kuramı ise Avrupa dışı toplumların, “modernlik” çizgisine ulaşma yolundaki sürecini anlatmak maksatlı geliştirilmiş olup geleneksel ve modern toplum mukayeseli olarak ele alınmaktadır. Birçok sosyolog toplumları incelerken ikili bir ayrıma tabi tutmuştur. Bu sosyologlar arasında, Durkheim’in “mekanik dayanışma” ve “organik dayanışma” ayrımı¹⁰, Tönnies’in “gemeinschaft” (cemaat) ve “gesellschaft”

⁶ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi*. Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002, s.11-12.

⁷ Ahmet Cevizci, *a.g.e.*, s.15.

⁸ Mustafa Tekin, “Postmodernizmin ‘Din’ Sorunu”, *Milel ve Nihal Dergisi*, C.12, S.2, 2015, s.9.

⁹ Turgay Uzun, Gülbahar Atasever, “Türkiye’de Modernleşme Süreci Bağlamında Oryantalist ve Oksidental Bakışlar”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.26, 2010, s.175.

¹⁰ Coşkun Sağlık, “Emile Durkheim’in Metodolojisi ve Sosyolojisi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.2, Kırıkkale, 2019, s.471.

(cemiyet) ayrımı¹¹, Sir Henry Maine'in "statüye dayalı" ve "sözleşmeye dayalı" toplum ayrımı¹² ile Spencer'in "militan" ve "endüstriyel toplum" ayrımları¹³ göze çarpmakta olup bu sınıflandırmaların "modern toplum" ile "modern olmayan toplum" veya "modern öncesi toplum" arasında bir karşılaştırmaya dayandığı anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle karşılaştırmada "modern toplum" esas unsuru teşkil etmekte olup bunun dışında kalan diğer toplumlar, "geleneksel toplum" olarak nitelendirilmektedir. Geleneksel toplumların "modern" olma sürecinde yaşanan "değişimler" sonucu tepeden tırnağa bir dönüşüm geçirerek "eski" duruma göre bambaşka bir noktaya gelecekları varsayılmaktadır. Bu noktada artık geleneksel olan kurumların eskisi gibi yaşamasına imkân bulunmadığı ve yok olacağı savı öne sürülmektedir.¹⁴

Bundan başka, modern olan toplumların dışında kalan toplumlardaki değişim süreçlerini açıklamak için kullanılan "modernleşme kuramı" II. Dünya Savaşı'nı müteakip Amerikan sosyal bilimler etrafında meydana getirilen bir "paradigma"ya dayanmakta olup sözü edilen "paradigma" ise bilgi kuramı yönünden ampirist-pozitivist ve toplum kuramı yönünden yapısal-işlevselci özellikler taşıırken tarih kuramı yönünden de "ilerlemeci" nitelikler taşımaktadır. Modernleşme kuramı, bu özellikleri ile kapsamlı bir çerçeveye sahip gibi görünmektedir. Ancak, Avrupalı toplumların modernlik süreci ile Avrupalı olmayan toplumların modernleşme süreçleri, işleyişleri açısından, farklı yorumlamalara tabi tutulmuştur.¹⁵

Avrupa'da yaşanan modernlik siyasal sistemlerde değişim yaşanmasına yol açmıştır. Siyasal örgütlenmelerle seçimler, referandum ve halkoylaması gibi halkın ülke yönetimine katılımının sağlandığı "modern toplumlar" ayrıca "demokratik" olarak nitelendirilmiştir.¹⁶ Dolayısıyla halkın oy hakkının bulunması, düşünce ve ifade özgürlüğünü kullanabilmelerine

¹¹ Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.28.

¹² Murat Coşkun, "Temsil Krizini Sembolle Aşmak: Sözleşmeciler Toplumların Temsil Krizinde Sembol ve Popülizm". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, C.23, S.36, Ankara, 2023, s.181.

¹³ Yalçın Özdemir, *Emek Gücünün Yeniden Üretim Sürecinin Ekonomi Politik Analizi: Endüstri Meslek Liselerine İlişkin Bir Örnek Olay Çalışması*, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı, Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Doktora Programı, Doktora Tezi, Ankara, 2012, s.23.

¹⁴ Sibel Karaduman, "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü", *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, C.5, S.17, İzmir, 2010, s.2890.

¹⁵ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s.12.

¹⁶ Seyfettin Aslan ve Abdullah Yılmaz, "Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm", *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.2, S.2, Sivas, 2001, s.95.

yol açmış olup modernleşme kuramında Batı'daki siyasal sistemin temel ilkeleri ile demokrasi bir tutulmuştur.¹⁷

Modern toplumda eğitim, uzmanlaşma, kentleşme, iletişim araçları, kültür, siyasal örgütlenme, sivil toplum kuruluşları vb. gibi yapılarda gelişmişlik görülürken geleneksel düzenin değişimi ile birlikte bürokrasi üzerinde de değişim gözlenmektedir. Bürokrasinin modernleşmesi gerçekleştiğinde “geleneksel-dini” katı norm yapısı, “laik-esnek-dinamik” bir norm yapısına geçerek seçkin bürokrat sınıfın “statü” yerine “işlevsel” bir konuma geleceği tasavvur edilmiştir. Buna göre bürokratik elit, modernleşmeyle birlikte siyasal sistemin işlemesi için alınan kararların uygulama sürecinde uzmanlaşarak “işlevsel” bir konuma erişmektedir.¹⁸

Modernleşme hareketlerinin yaşandığı toplumlarda uygulanan reformların, geleneklerin varlığı nedeniyle başarısız olduğu savı da reddedilmektedir. Eisenstadt gibi Hodgson da Japonya örneğinden yola çıkmaktadır. Modernleşme çabalarında geleneklerin, eli kolu bağladığı düşüncesine karşı çıkan Hodgson, başarısızlığın nedeninin geleneklerden değil muhafazakâr yöneticilerden kaynaklığını ifade etmekte olup “geleneklerle kuşatılmış” bir ülke olan Japonya’da modernleşme konusunda güçlük yaşanmadığını kaydetmektedir.¹⁹

Dolayısıyla modernleşmenin varlığının gelenekleri “mutlak” şekilde ortadan kaldıracığına dair kesin bir ifadenin doğru olmadığı düşünülmektedir. Zira Giddens’in bakış açısına göre “en modern” toplumda bile gelenekler etkisini sürdürmektedir. Bir başka modernlik eleştirisi ise modernliğin kendisinin bir “gelenek” olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu bakış açısına göre “gelenekten kopuş” olarak tanımlanan modernliğin bizzat bir “gelenek” haline geldiği ve bunun “yeni gelenek” olduğu ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle modernlik “sonu gelmeyen bir yenilik” olarak değerlendirilmekte ve bu bağlamda bir “gelenek” dönüşüğü anlaşılmaktadır.²⁰

Modernleşme kuramının geleneksel toplum ile modern toplum ayırımına yönelik olarak çok çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Yukarıda sayılanlara ek olarak Joseph R. Gusfield tarafından getirilen eleştiride ise kuramın yanlışlıklarını ortaya koymak amaçlanmış ve

¹⁷ Köker, *a.g.e.*, s.15.

¹⁸ Sıla Sabancılar Eren, “Demokrasinin İki Farklı Yorumu: Liberal ve Sosyal Demokrasinin Kuramsal Temelleri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.1, 2019, s.402.

¹⁹ Marshall GS. Hodgson, *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*, Yöneliş Yayınları (Çeviri Ahmet Kanlıdere ve Ahmet Aydoğan), İstanbul, 2003, s. 158.

²⁰ Yunus Emre, “Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C.11, S.44, 2015, s.21.

saptanan yanlışlıkları kısaca özetlemiştir.²¹ Ona göre gelişmekte olan toplumlar durağan toplumlardır, geleneksel kültür tutarlı bir norm ve değerler sistemidir, geleneksel toplum türdeş bir toplumsal yapıdır, eski gelenekler yeni değişmeler tarafından yerlerinden edilir, geleneksel ve modern biçimler daima çatışma içindedirler, geleneksellik ve modernlik birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan sistemlerdir, modernleşme süreçleri gelenekleri zayıflatır.²²

Bundan başka, modernleşme kuramının tamamen reddedilerek yeni teoriler kurulması gerektiğini savunanlar tarafından “eleştirel” ve “postmodern” teoriler üretilmiştir. Eleştirel teoriye göre modern öncesi toplumların her biri farklı yapısal özelliklere sahip olmakla birlikte varılacak son nokta olarak “modern toplum” un işaret edilmesi doğru bir yaklaşımı ifade etmemektedir. Zira modern toplumun değişimi sürekliliğe sahip olduğundan dolayı henüz tamamlanmış bir modern toplum yapısı bulunmamaktadır.²³

Ayrıca modernleşme kuramının modernleşme sürecindeki geleneksel toplumlarda anti-demokratik bir sistemin var olacağı savına da karşı çıkan eleştirel kurama göre “modern toplum” eşittir “demokratik toplum” savı da kabul edilmemekte olup modernliğin demokrasiye eş değer kabul edilmesine karşı çıkmaktadır. Çünkü demokratikleşmenin gerçekleşebilmesi için gereken ekonomik ve kültürel değişim kistaslarının yerine getirilmesinde Batı’nın izlediği yol takip edilse bile işsizlik ve eşitsiz ücret dağılımı gibi problemler çözümlenmeden ekonomik kalkınmaya ulaşamayacağı dolayısıyla Batı kültürünün benimsenmesinin gelişme için yeterli olamayacağı öne sürülmüştür. Eleştirel ve post-modern siyaset teorisyenlerinin yaklaşımına göre geleneksel toplumun ve modern toplumun birbirlerine karşı üstün olma durumu da söz konusu değildir.²⁴

Modernleşme kuramına getirilen ve “anti-pozitivist” olarak adlandırılan radikal eleştiriler dikkati çekmektedir. Bu bakış açısı, sosyal bilimlerinin amacının “açıklama” değil “anlama” olduğunu savunmakta olup evrensellik “bireysel özgürleşme” ile

²¹ Joseph R. Gusfield, “Tradition and Modernity: Misplaced Polarities In The Study of Social Change” *American Journal of Sociology*, C.72, S.4, 1967, s. 361.

²² Joseph R. Gusfield, “Toplumsal Değişim Aşamalarında Yersiz Kutuplaşma, Gelenek ve Modernite” (Çeviren: Bilal Canatan), *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Ankara, C.1, S.3, 2005, s.63.

²³ Betül Timur, “Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum”, *Journal of Theory and Practice in Education*, C.4, S.2, 2013, s.325.

²⁴ Ahmet Özkiraz, “Yönetim Değişim ve Modernleşme Yazıları”, *Journal of Theory and Practice in Education*, C.4, S.2, 2008, s.323.

temellendirilirken bütün “statükoların aşılmasının gerektiği “ütöpik” boyutu ağır basan bir “demokratikleşme” kavramını benimsemektedir.²⁵

Yine pozitivistlerin modernliğin doğrusal bir hatta ilerleyerek süreci tamamlayacağı varsayımına da itirazlar bulunmaktadır. Modernliğin birbiriyle eklemlenen süreçleri olduğu kabul edilmekle birlikte, “tarihsel çelişkileri” de içeren bir süreç olduğu ifade edilmektedir.²⁶ Buna ek olarak, modernleşme kuramında belirtilen, geleneksel toplumlarda modernleşme süreci ile birlikte “eski” olanın yerini “yeni” olana terk edeceği savına getirilen eleştirilere göre “modern” olan “geleneksel” olanı yok etmek bir tarafa, onu içselleştirerek gizlemekte ve belli bir durumda tekrar ortaya çıkmasına imkân sağlamaktadır.²⁷ Buradan hareketle özellikle küreselleşme süreci ile birlikte modernleşme sürecinin iddia edildiği gibi geleneksel yapıyı gidermediği tam tersine bu unsurların dirilişine uygun ortamı yarattığı anlaşılmaktadır. Hatta geleneksel unsurların modernleşmeye kendi öz ve biçimini vererek modernleşmenin alacağı istikameti de belirlediği düşünülmektedir.

1.2.Osmanlı Modernleşmesi

Osmanlı’da modernleşmenin başlangıcı olarak kesin bir tarih tayin etmek imkânı bulunmasa da²⁸ Devletin aldığı özellikle toprak kayıpları ile birlikte gerileme dönemine girmesi üzerine XVIII. yüzyılda bu durumu aşma gayretlerini göstermeye başlaması Osmanlı’da modernleşmenin itici gücünü oluşturmuştur.²⁹ Avrupa’yı örnek alan kimi düzenlemelerle başlayan modernleşme süreci “Batılılaşma” kavramı ile birlikte de ifade edilmektedir.³⁰ Bu anlamda Osmanlı’da askeri alandan başlayarak görülen ve zamanla sosyal, kültürel, ekonomik, hukuksal ve siyasal alanlara yayılan “Batılılaşma” hareketleriyle “modern” fakat eskisi gibi güçlü bir Devlet için uğraş verilmiştir. Yani Tanzimat’ın ilan edilmesindeki amaç Osmanlı Devleti’ndeki kötü gidişatı durdurmak ve onun dağılmasını önlemektir.³¹

²⁵ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.232.

²⁶ Süleyman Seyfi Ögün, “Modernite, Liberalizm ve Milliyetçilik”, *Birikim Dergisi*, S.45, İstanbul, 1993, s.37.

²⁷ Ali Yaşar Sarıbay, *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s.34.

²⁸ Rüya Telli, Ayşenur Yılmaz, “Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Genel Bir Bakış”, *Liberal Düşünce Dergisi*, C.25, S.100, Ankara, 2020, s.15.

²⁹ Kemaleddin Taş, “Tanzimat ve Batılılaşma Hareketlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.7, Elazığ, 2002, s.87.

³⁰ Arif AYTEKİN, “Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.30, Isparta, 2013, s.313.

³¹ Refik Turan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2010, s.33.

Aslında Osmanlı'da yapılan ıslahatlarla bazı kurumların işleyişindeki aksaklıkların giderilmeye çalışılması söz konusu olmuştur. Osmanlı'da ıslahat hareketleri XVII. yüzyılda Genç Osman, IV. Murat ve Köprülülerin gayretleri ile uygulamaya koyulmuş, III. Selim ve II. Mahmut'un padişahlık dönemlerinde devam etmiştir. Osmanlı'nın "eski görkemli günlerine" kavuşması için çeşitli girişimlerde bulunulmuş ve XVIII. yüzyıl boyunca bu girişimler sürdürülmüş olmasına karşın amaçlanan şekilde eskiye dönmekten çok ondan gitgide uzaklaşmaya başlanmıştır. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Yapılan düzenlemelerin az sayıda seçkin bir grup tarafından yapılması, ıslahatlar uygulanırken genelde güç kullanılması ıslahatların uygulayıcıları hayatta olduğu müddetçe devam edip onlar öldükten sonra sürdürülmemesi ve halka mal edilmemesi başta gelen sebepler arasında sayılabilir. Bunun yanında reform girişimlerinin yerleşik geleneksel düzeni idame ettirmek isteyen Ulema ve Yeniçeri gibi iki önemli unsurun engellemeleri ile karşılaşılması düzenlemelerin uzun soluklu olmasının önünde engel oluşturmuştur.³²

Osmanlı'da modernleşme ile ilgili atılan ilk adım III. Selim'in yeni bir ordu oluşturmak için girişimde bulunmasıdır. "Nizâm-ı Cedid" adı verilen bu ordunun kuruluş amacı yalnızca "askeri" bir düzenleme yapmakla kalmamıştır. Bunun yanında yeniçerilerin tasfiyesi ulemanın nüfuzunun yok etmiştir ve Batılılaşmak şeklinde sayılabilecek bir programı kapsamıştır. Ancak mevcut kurumların kaldırılmadan Batılı kurumların meydana getirilmeye çalışılması bir "ikilik" doğmasına neden olmuştur. Yeniçeri Ocağı kaldırılmadan Nizâm-ı Cedid kurulmuş, medreseler eğitime devam ederken teknik eğitim veren yeni okullar açılmış ve devlet bütçesi yanında îrad-ı Cedid Hazinesi oluşturulmuştur. Bu "ikilik" Devlet yıkılıncaya kadar devam etmiştir. 1808 yılına gelindiğinde âyanlar ve saltanat arasında sağlanan uzlaşmanın belgesi niteliğindeki Senedi-i İttifak uzun ömürlü olmamıştır. Bazılarına göre Osmanlı'nın "Magna Carta"sı³³ olarak nitelendirilse de ayanların Avrupa'daki örnekleri ile karşılaştırıldığında hukuki bir yapılanmaya kavuşması mümkün olmamıştır. Bunu takip eden yıllarda Yeniçeri Ocağı'nı kaldıran II. Mahmut³⁴ reformların yalnızca askeri alanla sınırlı kalmayacağını gösteren girişimleri sürdürmüştür.³⁵

³² Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.39.

³³ Sina Akşin, "Senedi-i İttifak ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.16, S.27, 1992, s.121.

³⁴ Cabir Doğan, "II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması", *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Dergisi*, C.6, S.4, Ankara, 2011, s.508.

³⁵ Rüya Telli ve Ayşenur Yılmaz, "Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Genel Bir Bakış", *Liberal Düşünce Dergisi*, C.25, S.100, 2020, s.23.

1831 yılında çıkarılan Takvîm-i Vekâyi ile birlikte halkı bilgilendirmek ve biçimlendirmek için Avrupa tarzı bir yöntemi benimseyen devlet bundan böyle yaptığı icraatları gazete yoluyla duyurmaya başlamıştır. Sade diliyle dikkat çeken gazetede örnek alınan Batı'nın kültür-sanat haberleri yayınlanmıştır. Devlet, Takvîm-i Vekâyi aracılığı ile halka ulaşarak, onlarla temas sağlamıştır.³⁶

İngiltere ile 1838 ve 1861 yıllarında ticaret anlaşmaları imzalanmış ve ardından 1839'da "Tanzimat Fermanı" ile 1856'da "Islahat Fermanı" yayımlanmıştır. Bu sürecin en dikkat çeken özelliği artan dış ilişkiler sonucu ortaya çıkan düzenlemelerin Osmanlı toplum yapısında da değişmelere yol açması ve reformlar sayesinde Batılı olma yönünde "ilerleme" algısını yaratması olmuştur. Ancak bu değişimlerin yol açtığı "ikilem" sürmüş olup kendi kültürüne yabancılaşan bir yapı ortaya çıkmıştır. Oluşan "ikilik" sadece geleneksel toplumsal değerlere bakış değil siyasal ya da yönetsel değerlere de bakışı farklılaştırmış ve toplumun özellikle de devlet kademesinde bulunan kesimlerin "Batıcılar" ve "Batı karşıtları" veya "muhafazakârlar" diye ayrılmasına yol açmıştır. Bu durum "yeni" ile "eski"nin mücadelesi veya Avrupai olanla yerli olanın çekişmesi olarak da yorumlanmıştır.³⁷

Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı süreci sonrasında Osmanlı toplumunu oluşturan ve her biri "millet"³⁸ olarak adlandırılmış olan unsurlar arasında beklenen "birlik-beraberlik" yerine "kopuş" süreci hızlanmıştır. Modernleşme sürecinde siyasal yapıda sağlanması istenen ilerlemenin önündeki engellerden biri olan "çok başlı" toplumun "tek başlı" hale getirilerek istikrar sağlanmasının "zor"dan öte "imkânsız" olduğu kavranmıştır. Bunun sebepleri "merkez" ve "çevre" arasındaki ilişkilerin kopukluğu, çevrenin merkezin denetimine direnmesi ve "büyük kültür" ile "küçük kültür" arasındaki mesafenin gitgide açılması şeklinde ifade edilebilir. Buna yönelik olarak yapılan düzenlemelerle Osmanlı tebaasının vatandaş olarak doğan mükellefiyetleri ve ona sağlanan menfaatleri dolayısıyla devlet ile halkın yakınlaşması söz konusu olmuş, çevredeki bireyler adalet ve idare süreci ile yakın temas içine girmişse de³⁹ merkez- çevre ayrımı modernleşme ile birlikte gitgide keskinleşmiştir. Bu reformlarla yeni bir "devlet-toplum" ilişkisi oluşturulmaya çalışılmış

³⁶ Emre Gebece, *Tarih Araştırmalarına Bir Kaynak Olarak Takvim-i Vekayi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2014, s.18.

³⁷ Arş Gör Mehmet Aktel, "Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.3, S.3, 1998, s.179.

³⁸ Nuri Adıyeko, "Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar Ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi", *Yeni Türkiye Dergisi*, C.20, S.60, 2014, s.5,6.

³⁹ Şerif Mardin, *Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.53.

ancak esas etken “devletin çıkarı” nı sağlamak olmuştur. Bunun için de öncelikle “eğitim” alanında düzenlemeler yapma yoluna gidilmiştir. Batılı okullar örnek alınarak kurulan eğitim kurumlarında amaç “idari mevkileri doldurmak” için gereken memurları yetiştirmek olmuştur.⁴⁰ Böylece Osmanlı bürokrasisinde laik eğitim gören bireylerin devletin kuvvetlenmesini sağlaması amaçlanmıştır. Bu durum bürokrasideki seçkinlerin toplumun diğer üyelerinden ayrılması sonucunu doğurmuştur.⁴¹

Bürokrat sınıfın, devlet yönetiminde modernleşme sürecinde hangi reformların ne şekilde gerçekleştirileceği noktasındaki tavır ve uygulamaları doğal olarak tepkisiz kalmamıştır. Yapılan düzenlemelerden özellikle Müslüman unsurların etkilenmesi “Yeni Osmanlılar” hareketini ortaya çıkarmış olup bu hareket Devletin sosyal yapısındaki bozulmaya dikkatleri çekmiştir. Bu noktada basın aracılığı ile topluma mesaj veren aydın kitle devletin etkisinde kalmadan kendi görüş ve eleştirilerini dile getirmeye çalışmıştır. Bu yazılarda hürriyetten eşitliğe, ekonomiden kadın haklarına kadar pek çok konu irdelenmiştir.⁴²

1876 yılına gelindiği zaman Osmanlı'nın yazılı olan ilk Anayasası yani “Kanun-ı Esasi” yayımlanmış ve meclis kurularak Meşrutî yönetime geçilmiştir.⁴³ 1878 yılının Şubat ayında dağıtılmasından sonra 30 yılı aşkın bir zaman kapalı kalan meclisin tekrar faaliyete geçmesi Temmuz 1908’i bulmuştur. I. Meşrutîyetin ilanında Yeni Osmanlılar etkili olduğu gibi II. Meşrutîyetin ilanında da Jön Türkler etkili olmuştur. Abdülhamid’in padişahlığı döneminde (1889) Tıbbiye kaynaklı gizli örgütlenme olan “İttihad-ı Osmanî Cemiyeti”, İtalyan Carbonari hareketi örnek alınarak kurulmuş ve Paris’teki Jön Türkler’den Ahmet Rıza Bey’in aralarına katılımıyla cemiyet 1895’ten sonra “Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti” adını almıştır. Ahmet Rıza, Auguste Comte’un pozitivist felsefesini benimsemiştir. Devletin düzenleyici rolünün Osmanlı bürokratlarının görüşleriyle örtüşmesi ve pozitivistimin akla dayalı bilim anlayışı ile Hristiyanlık’tan uzak kalmış olması da Müslümanlar için sakıncalı bulunmadığından Jön Türkler bu görüşe dört elle sarılmıştır. Comte’un uzlaşmaya dönük “ilerleme / progress” ve “düzen / ordre”i içeren görüşlerinden

⁴⁰ Şerif Mardin, *Türkiye: Bir Ekonomik Kodun Dönüşümü*, Çeviren: Levent Köker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.228.

⁴¹ Kurtuluş Öztürk, *II. Meşrutîyet Dönemi Eğitimcilerinin Modern Birey Tasavvuru Ve Dönemin Eğitim Politikalarına Yansımaları*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2020, s.364.

⁴² Serdar Vural Uygun, “Osmanlı’dan Günümüze Yöneten-Yönetilen Etkileşimleri Üzerine”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.26, Hatay, 2014, s.306.

⁴³ Fatma Sarıaslan, “1876 Anayasası (Kanun-I Esâsî) ve İlk Osmanlı Parlamentosu”, *Yasama Dergisi*, S.46, 2022, s.125.

etkilenen Jön Türkler'in cemiyeti bundan böyle "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını almıştır. İlk kongresini 1902'de Paris'te gerçekleştiren Jön Türkler Aralık 1907'de tekrar Paris'te toplanarak Kanun-ı Esasi'nin tekrar yürürlüğe konarak parlamenter sistemli bir yönetime geçilmesi için çalışma kararı almıştır. Desteğini aldıkları Rumeli'deki subaylar toplanarak dağa çıkmış ardından bu hareketi destekleyen diğer subaylarca padişaha "anayasanın ilanı ve meclisin tekrar açılması" için telgraf çekilmiştir. Tüm bu uğraşlar sonucunda 24 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyetle birlikte anayasada da değişikliklere gidilmiş, Meclis-i Mebusan'ın feshi zorlaştırılmış ve padişahın yetkileri sınırlandırılmıştır.⁴⁴

Genel bir projeksiyonla bakıldığında Osmanlı'da Tanzimat Dönemi ile hız kazanan Osmanlı modernleşmesinin I. ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile sürdürülmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. 1876'daki "Kanunî Esasî" ve Mebusan Meclisi ile "demokratik" görünümlü Avrupa tipi bir sistemin uygulamaya geçirilmesi, ardından patlak veren Osmanlı-Rus Savaşı "bahanesi" ile kapatılan meclisin tekrar açılması ve anayasanın yürürlüğe girmesi için gerçekleştirilen 1908'deki ayaklanma gösteriyor ki modernleşme sürecinde dışarıdan dayatılan reformlar yanında içsel bir modernleşme dürtüsü kendini göstermiştir. Tanzimat'ın ilanından Cumhuriyet'in ilan edilmesine kadar olan süreçte de Osmanlı'nın modernleşmesi için yeni eğitim kurumları açılmış, hukuki, toplumsal, ekonomik ve siyasal pek çok değişim gerçekleştirilerek "modern" bir devlet ve "modern" bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır.⁴⁵

1.3. Cumhuriyet Modernleşmesi

Berkes, Cumhuriyet modernleşmesini Osmanlı modernleşmesinden ayıran en önemli unsurun milli egemenlik ve bağımsızlık prensiplerine dayanması olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca bu konudaki ilk adımın gelenekçiliğe yönelimin ortadan kaldırılması, ikincisinin ise geleneksel kurumların yerine çizilen çerçeveye uygun yapıların yerleştirilmesi, toplumun ve gelecek nesillerin de bu çerçevenin gereklerine göre yetiştirilerek gelenekle modern arasında köprü kurulması olduğunu belirtmiştir. İlaveten Cumhuriyetle birlikte gerçekleştirilen reformların "yeni yönelişi" hedeflediği belirtilmektedir.⁴⁶ Atalay' a göre ise bu dönemde korporatist yaklaşım benimsenerek toplumun birbirleriyle entegre olmuş yeni unsurlarıyla ahenk içinde olan bir "organizma" olarak oluşturulması hedeflenmiştir. Başka bir ifade ile korporatizmle toplumun bütün elemanlarının "sınıfsız, kaynaşmış bir yapı" olarak bir bütün

⁴⁴ Ozan Örmeci, "Jön Türkler ve İttihat ve Terakki", *Tarih Okulu Dergisi*, S.8, 2010, s.98.

⁴⁵ Burak Koçak, "Cumhuriyetin Kökenleri: On dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Modernleşmesi", *İmgelem Dergisi*, C.3, S.5, 2019, s.234.

⁴⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.522.

halinde hareket etmesi düşüncesi benimsenmiştir. Birey yerine toplumu temel alan farklı unsurların “bir tek ulus kimliğinde toplanması”nı sağlayan dönüşüm için uygulanan proje olan korporatizm model alınmıştır.⁴⁷

Gene Atalay, Cumhuriyet modernleşmesinde devlete yeni bir toplum oluşturmak için devletin “eski” ya da “geleneksel” olarak adlandırılan toplumsal ve tarihsel nitelikleri “ilerici” ya da “modern” hale getirilmeye çalışılırken geleneksel yapının varlığının korunduğuna dikkat çekmiştir. Başka bir deyişle Cumhuriyet döneminde yeni unsurlardan oluşturulmak istenilen devlet şeklen “yeni”yi uygulamaya geçerken geleneksel değerlerden uzaklaşmak yerine bu değerlerle birlikte hareket etmiştir.⁴⁸

Köker ise Cumhuriyet modernleşmesini Osmanlı’nın yıkılışı ile birlikte bir kopuş olarak başlatılmaktadır. Ancak Cumhuriyet modernleşmesi için “eski düzenin yerine yeni düzenin koyulmaya çalışıldığı, başta siyasal ve toplumsal düzene esas teşkil eden modernleşme görüşünün, buna bağlı olarak da kültürel ve ekonomik anlayışların değiştiği bir dönem” olduğu değerlendirmesinin yapılmasının tam olarak doğruyu yansıtmadığı düşünülmektedir. Çünkü Cumhuriyet döneminde yapılan düzenlemelerin alt yapısı Tanzimat dönemine dayanmaktadır. Tanzimat ve sonrası gelişen düşünce akımlarından etkilenen aydınların fikirleri Cumhuriyet modernleşmesine ışık tutmuştur. Otokrasi ve merkezileşmeye sebep olan “Osmanlı modernleşmesi” nin bu doğrultuda “yeni yönetici sınıf” olarak yaratmış olduğu güçlü bir bürokrasinin meydana getirdiği Jön Türk ya da diğer adı ile “Genç Osmanlılar” ideolojisi Cumhuriyet ile birlikte “Kemalizm” in teslim aldığı düşünce mirasını oluşturmaktadır.⁴⁹

Güçlü devlet olgusu, Cumhuriyet yöneticilerinin “sınıfsız” bir toplum yaratma ve bu toplumu da devletle organik olarak bağlı hale getirme arzusu, Osmanlı’daki anlayıştan daha da ileri gidilerek “halk için halka rağmen” anlayışıyla topluma sonuna kadar müdahale imkânı veren bir anlayışa bürünmüştür.⁵⁰ Sonuç olarak Cumhuriyet modernleşmesi, kökleri Osmanlı modernleşmesine kadar uzanan bir yapıya sahip olması sebebiyle hem Osmanlı modernleşmesinin devamı olarak nitelendirilebilmekte hem de ondan ayrıldığı yönler göz önünde tutularak bir kopuş olarak da yorumlanabilmektedir. Şöyle ki Osmanlı’daki

⁴⁷ Lemi Atalay, “Post-Kemalist Bir Tezin Kritiği: Korporatizm-Kemalizm Tartışması”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.42, S.75, 2023, s.26.

⁴⁸ Atalay, *a.g.e.*, s.41.

⁴⁹ Köker, *a.g.e.*, s.132

⁵⁰ Yusuf Pustu, “Osmanlı-Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Unsur Olarak Bürokratik Elitler”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.9, S.2, 2007, s.205.

modernleşme çabalarında Batı'nın askeri ile teknik yönleri alınmış ve modern eğitim kurumları hayata geçirilmiştir. Ancak mevcut eğitim kurumlarının faaliyetleri durdurulmamış, eğitim sistemindeki geleneksel-klasik yapı korunmaya çalışılmış ve medreseler muhafaza edilirken Batılı tarzda eğitim veren yeni okullar kurulmuştur.⁵¹ Cumhuriyet döneminde ise bu ikiliğe son verilerek geleneksel eğitim kurumları kapatılmış sadece Batılı / modern eğitim kurumlarının varlığına müsaade edilmiştir. Diğer taraftan her iki modernleşme sürecinde Batı'nın teknik üstünlüğünün kabulü, üretim yöntemlerinde modern usullerin tercih edilmesi, eğitimin gerekliliği, aile kurumunun kutsallığı, kadının gelişimine özen gösterilmesi gibi pek çok konuda devamlılıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyet modernleşmesi, kendinden önceki modernleşme süreci ile arasında kimi zaman devamlılık ve kimi zaman kopuşları barındırmaktadır denilebilir.⁵²

⁵¹ Emine Aşçı "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikalarına Bakış", *Turkish History Education Journal*, C.9, S.2, s.507.

⁵² Gürsoy Akça ve Himmet Hülür, "Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Doğu-Batı İmgelerini Küreselleşme Tartışmaları Bağlamında Yeniden Düşünmek", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.16, Konya, 2004, s.277.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MODERNLEŞMESİNDE KADIN

2.1.Osmanlı'da Kadın

Tanzimat içerdiği yapısal düzenlemeler ve dönüşümler açısından Türkiye modernleşmesinin mihenk taşı konumunda olmuştur. Osmanlı'da kadının “modernleşme” süreci Tanzimat ile başlayıp Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat Dönemi'ne kadar, sadece hane/aile içiyle sınırlı olan, anne/eş çerçevesiyle belirlenmiş ve kalıplaşmış olan kadın rolünün değişip gelişmesi ve kadının “birey” olma yolundaki çabaları ortaya çıkmamıştır. Osmanlı'da kadının durumu özellikle 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanını müteakiben değişim göstermeye başlamıştır. Bu bölümde kadının konumunda değişimin yaşandığı zamana kadar olan süreçte sosyal, ekonomik, hukuksal ve siyasal alanlardaki konumu tetkik edilecektir.

2.1.1.Toplumsal Hayatta Kadın

Bireyin toplum içindeki yerinin belirleyicisi olan “statüsü”; aile, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Kadının toplumdaki konumunun belirlenebilmesi için bu özellikleri sırayla değerlendirilerek XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunda kadının durumu incelenmeye çalışılacaktır.

Toplumun çekirdeğini meydana getiren birey evvela aile içinde var olur. Bu varoluş çerçevesinde önce evlat, daha sonra eş ve ebeveyn olarak konumlanmaktadır. İnsanın toplumsal/sosyal statüsünün ilk belirleyicisi doğup büyüdüğü ailedir.⁵³ Burada erkeğin ailenin dışarı ile bağlantısını sağlayan, sosyal hayatın içinde “birey” olarak yer alan bir konumda olması kaçınılmazdır. Erkek, dışarıda çalışan yani “evin ekmeği” ni getiren kişi olmasından dolayı sosyal hayatta ailesini temsil eden “yegâne” birey olmaktadır. Kadınların giyinme, beslenme gibi ihtiyaçları için gereken paranın sağlanması erkeğin vazifesi olarak tanımlanmaktadır.⁵⁴

Kadın ise önce “evlat” olarak var olduğu aile yapısında kendi yuvasının kurulmasıyla birlikte “eş” ve ona müteakip “anne” görevlerini üstlenmiştir. Ailede kadının statüsü yaşına ve sahip olduğu çocuk sayısına bağlı olarak da belirlenmektedir.⁵⁵ Diğer bir deyişle kadın ne

⁵³ Ahmet Özkiraz ve Gül İşçi Baş, “Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.18, S.30, 2016, s.88.

⁵⁴ Özkiraz ve Baş, *a.g.e.*, s.90.

⁵⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.63.

kadar fazla sayıda çocuk sahibiyse ve ne kadar yaşlı ise o derecede de önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu durum kendi “geniş” ailesinde geçerli olduğu kadar yaşadığı mahalle için de geçerli olmaktadır.

Sözü edilen geniş aile yapısı günümüz aile yapısından oldukça farklıdır. Osmanlı’da “aile” denince, birkaç kuşağın bir arada barındığı, kendi yiyecek, giyecek, ayrıca eğitim ihtiyaçlarını kendi içinde gören, mahalle ile organik bir bağ içinde olan bir yapı anlaşılmalıdır.⁵⁶ Buna göre ailede kuşaklar arası son derece girift bir yapı söz konusu olup sürdürülen ilişkiler ağıyla geleneklere göre idare edilen bir sistem bulunmaktadır. Doğumlarda, ölümlerde, evlenme ve sünnet törenleri gibi her türlü olayda mahalle fertleri o olayın yaşandığı aile ile birlik olmakta, yapılması gerekenler konusunda destek vermekte, olay sanki kendi başlarına gelmişçesine sorumlu davranarak hep birlikte hareket edilmektedir.⁵⁷

Kadın yaşadığı aile ve içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler ağında çeşitli “görevler” almaktadır. Öncelikle aile içinde herkesin barındığı evin temiz olmasının sağlanması, aile bireylerinin karınlarını doyurmak için yemek pişirilmesi, ailenin yürüttüğü işte kendisine verilen sorumlulukların yerine getirilmesi (tarlada çalışmak, evde veya atölyede halı-kilim dokumak gibi üretim faaliyetlerinde bulunmak), çocukların bakımı ve çocukların büyütülmesi, komşular arası yardımlaşmalarda yer alması kadının görevlerinden sayılmaktadır. Ev içi üretim sayılabilecek bu faaliyetler ekonomik nitelikli görünmese de kadının sağladığı artı değerın önemi inkâr edilemez. Dolayısıyla başta yaşadığı aile olmak üzere kadının “görevlerinde gösterdiği başarı da toplumsal konumunda etkili olmaktadır.⁵⁸

Kadının doğup büyüdüğü aile kadar yaptığı evlilikler de toplumsal yapıda onun statüsünün belirleyicilerinden olmuştur. Evlilikler seçkin sınıftan bir aileye dâhil olmak için tercih edilen en kısa yollardan biri olmuştur. Ancak bu tercih evlenecek kızın elinde olmayıp çoğunlukla aile büyüğünün kararına kalmıştır. Gelinlik çağına gelen bir kız için böyle bir seçimi yapmak nasıl elinde olmayan bir şey ise evlenme çağına gelen genç erkekler için de durum farklı değildi. Osmanlı Müslüman erkekleri evliliklerini rastgele gerçekleştirememekte, önce ailenin en büyük erkeğinin onayını almaktaydı. Ancak durum bununla da kalmayıp yasal onay şart olduğundan evlenme ayrıca kadılık iznine de tabiydi.

⁵⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayınları, İstanbul, 2000, s.4.

⁵⁷ Faruk Turğut, “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar”, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, C.1,S.1, 2017, s.96.

⁵⁸ Faruk Turğut, *a.g.e.* s.97.

Kanuni Sultan Süleyman'dan beri süregelen uygulamaya göre kadından izinname alınmayan evlilik geçerli kabul edilmemekteydi.⁵⁹ Evlilik için nasıl izin gerekiyordu ise boşanma için de izin gerekiyordu ama bu yalnızca kadın için geçerli olan bir şeydi.⁶⁰

Yapılan evliliklerin statü belirleyiciliğine gelince evliliğin gerçekleştiği ailelerin toplumsal ve ekonomik olarak içinde bulunduğu sınıf ya da sıralamaya göre kadının da itibar durumu değişiyordu. Bürokrat ya da asker sınıfından bir ailenin kızının yine benzer bir ailenin oğlu ile evlendirilmesi tercih ediliyordu. Evliliklerin görücü usulü ya da akrabalar arasında gerçekleşmesi yaygın bir uygulamaydı.⁶¹

Kadınlar açısından Osmanlı döneminde Müslüman olan ve Müslüman olmayan, kentli ve saraylı (sultan ve cariye) şeklinde çeşitli sınıflar var olsa da kadın sınıfının büyük kısmı aslında köylü olanlardan meydana gelmiştir. Nitekim kimi yazarların yaklaşımına göre de saraylı ve kırsal alandaki kadın olarak iki tipte kadın söz konusudur. Buna göre saraylı kadın tipi ne derecede tüketici ise kırsal alandaki kadın tipi de o derecede üreticidir.⁶² Başka bir yönden bu şekildeki ayırım “reaya” ve “şehirli kadın” ayrımı olarak da değerlendirilebilir. “Kadın” hem eş hem de anne olarak evinde vazifelerini yapmakla mesul tutulmuş ve bu yolla “kadının yeri evidir” düsturu benimsenmiştir. Ev dışında bulunanların neredeyse tamamen ailenin erkek üyelerinin olması da kadınların üretimden uzaklaşmasına neden olmuştur.⁶³

Şehirli ev kadınının sürdürdüğü hayatın, genellikle evle sınırlı olduğundan bahsedilse de mesire yerlerine gidilmesi ve farklı farklı şenliklere katılmak gibi çeşitli etkinliklere katıldıkları gözlenmiştir. Ailecek gidilen ve tüm gün süren pikniklerde kadınlar ve çocuklar erkeklerden ayrı otursalar da ev dışında aktivite gerçekleştirebiliyorlardı.⁶⁴ Belirtmek gerekir ki kadınların dışarıda yer almasını gerektirecek durumlar bulunduğundan kadınları dışarıda görmek sanıldığı gibi öyle “olağanüstü” bir şey değildir. Kadınlar bir yerden bir yere

⁵⁹ Beren Safranbolulu, “Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Öncesi ve Sonrasında Türk Kadını”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C.1, S.1, İstanbul, 2017, s.29.

⁶⁰Ömer Faruk Güneşilmez, “Mecellenden Türk Medeni Kanunu'na Çok Eşlilik Tartışmaları”, *Atatürk Dergisi*, C.12, S.1, 2023, s.27.

⁶¹ Songül Keçeci Kurt, “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadın Dergilerinde Aile ve Evlilik Algısı”, *Belleten Dergisi*, C.80, S.286, 2015, s.1080.

⁶² Serap Döner, *Kadının Aile Ve Çalışma Yaşamındaki Konumu ve İçinde Bulunduğu Görev İkilemi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999, s. 31.

⁶³ Hikmet Soy, *Toplumsal cinsiyet: Kadının Sosyal ve Hukuki Konumu*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2017, s. 38.

⁶⁴ Raphaela Lewis, *Osmanlı Türkiye'sinde Gündelik Hayat*, Çeviren Mefkûre Poroy, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1973, s.119.

ulaşmak, evin ihtiyaçlarını karşılamak için alışveriş yapmak gibi çeşitli sebeplerle de dışarıda bulunabiliyordu. Ayrıca çeşitli işlerde çalışan kadınlar bulunduğundan ulaşım araçlarında kadınlara rastlamak mümkündü. Özellikle dokuma alanındaki üretim, büyük ölçüde kadın işgücüne dayanmaktaydı. Bununla birlikte kadınların ev dışında başka bir ifadeyle “sokakta” buldukları zamanlar ve alanlarda kısıtlamalar söz konusu olabilmekteydi. Örneğin ulaşım araçlarında erkek ve kadın bölümleri ayrı teşkil edilmiş olup kadınlar için pek de konforlu sayılmazdı. Vapurda kadınlar için ayrılan bölümlerin pek de iyi durumda olmadığını ve kadınların balık istifi gibi üst üste yolculuk etmek zorunda kaldığını aktaran yabancı gezgin kadınlar her yerde erkeklerden ayrı tutulmaya şaşıyorlardı: “Vapurda dahi perde ile bölünmüş bir yerde kalabalık bir hâlde kadınlar bulunuyordu.”⁶⁵ Bundan başka evli bir çift bile olsa bir kadın ve erkeğin aynı arabaya binmeleri hoş görülmeyip polisin engellemeleriyle karşılaşılabiliyordu.⁶⁶

Sosyal yaşamda yapılan çeşitli düzenlemelerle kadının dışarıdaki giyim şekli kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Bu şekilde kadınların giyiminin belli kalıplar içinde kalması istenmiştir. Çarşaf, ferace veya başörtüsü ile yeldirme Müslüman kadın giyiminin olmazsa olmazlarıydı.⁶⁷ Kadının ev dışındaki giysilerine bakarak Müslüman mı yoksa Hıristiyan mı olduğu anlaşılıyordu. Müslüman kadınlar ferace ve yaşmak giyer, ayağında sarı sahtiyandan [deriden] pabuç olurken Hıristiyan kadınlar ince tülbentten başörtüsü takar, Ermeni olanlar kırmızı renkte, Rum olanlar siyah renkte ve Musevi olanlar da mavi terlik giyerlerdi.⁶⁸ Kadın kıyafetlerindeki geleneksel yapı Tanzimat Fermanı ile birlikte kırılmaya uğramıştır. Avrupai giyim tarzı Tanzimat’ın ilanı ile birlikte birçok alanda gerçekleştirilen reformların etkisiyle görülmeye başlanmış olsa da bu durum kadınlar için daha çok Meşrutiyetin ilanı ile kendisini gösterecektir.⁶⁹

Tanzimat Dönemindeki reform alanlarından biri de eğitimidir. Kadınların eğitimi konusunda XIX. yüzyıl başlarında kız çocukları yalnızca mahalle mektebinde ve ilkokul düzeyinde eğitim alabiliyorlardı. Okullarda karma eğitim verilmediği ve kızlara özel okullar da bulunmadığı için eğitimlerini daha fazla sürdüremiyorlardı. Bu aşamadan sonra kız

⁶⁵ Esra Özdem, *Fatma Aliye, Halide Edip Adivar ve Nermin Abadan Unat’ın Eserlerinde Oryantalizmin Etkisi ve Kadın*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s.76

⁶⁶ Nail Morali, *Mütarekede İzmir, Önceleri ve Sonraları*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1976, s.58.

⁶⁷ Füsün Bayer, *Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı (Tanzimat’tan Meşrutiyete)*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010, s.71.

⁶⁸ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Balıkhaneye Nazırı Ali Rıza Bey; Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eserler Dizisi, İstanbul, 1978, s.199.

⁶⁹ Berna Yıldırım Artaç, *18. ve 19. yüzyıl Osmanlı Halkları Kadın Giyim Kuşamının Kültürel Etkileşim Bağlamında Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2018, s.57.

çocukları evde dikiş-nakış öğrenmek, ev işleri konusunda becerilerini geliştirmek, kırsal alanlarda olanlar tarlalarda ailelerine yardım etmek üzere yetiştiriliyorlardı. Kız çocuklarının mahalle mektebinde tanıştığı eğitimlerinin sürmesi ancak varlıklı ailelerde o da özel derslerin aldırılmasıyla uzayabiliyordu.⁷⁰ Tanzimat'ın ilanıyla birlikte eğitim alanında düzenlemelerin yapılması gündeme gelmiş olsa da mevcut uygulama 1858'e kadar aynı şekilde sürdürülmüştür. Kızların ortaokul eğitimini alabilecekleri ilk rüştiye ancak 1858'de İstanbul'da resmen hizmete girmiştir.⁷¹ Uygulamadaki yeni düzenlemeler 1869 Nizamnamesiyle belirlendi ve kız öğretmen okullarının açılması için girişimler başlatıldı. XIX. yüzyılın sonlarında kızların eğitimi artık lise seviyesine ulaşmış ve kız okulları ile kız öğrenci sayıları artmıştır.⁷²

Şemseddin Sami'nin 'Kadınlar' adlı eserinde özellikle altını çizdiği konu uygarlık seviyesinin yükselmesi için kadının eğitim almış olmasının gerekliliğidir. Şemseddin Sami'nin yaklaşımına göre kadın toplumun temel yapıtaşı olan ailenin esasını teşkil eder; medeniyet ve gelişme için kadının eğitilmiş olması şarttır çünkü insanın eğitimi doğar doğmaz annesiyle başlar ve anne eğitimliyse çocuk da eğitimli olur, bu süreç böylece devam ederek eğitimli nesillerin oluşmasını sağlar. Dolayısıyla kadının eğitimi sayesinde uygar ve ileri toplum seviyesine ulaşılabilir.⁷³ Kadının eğitim alması ile toplumda ilerleme sağlanması birbirine bağlı olarak yorumlanmıştır. İlaveten Namık Kemal de "İbret" adlı gazetede yer alan "Maarif" başlıklı yazısında kadınların eğitim almasının, toplum için önemli olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴ Kadının eğitim almasından kasıt; çocuğunu yetiştirirken onun "ilk öğretmeni" olarak toplum için yararlı olmasını sağlayacak bilgiyi aktarabilmesi, hane halkının hastalanması ya da küçük kazalar geçirip yaralanması durumunda sahip olduğu sağlık bilgisiyle tedavilerine yardımcı olabilmesi yanında kocası eve geldiğinde de onunla sohbet ederek hoşça vakit geçirebilmesi içindir. Evin maddi yükünü çeken kocasına karşı görevi çocuklara bakmak, onları eğitmek, ev işlerini çekip çevirmek, namusunu muhafaza etmek olan kadın için "evin idare edilmesi" çerçevesinde planlanan eğitim yeterli görülmüştür.⁷⁵

⁷⁰ Ülkü Koçak, "Tanzimat Dönemi Kadın Hareketlerinin Eğitime Etkisi", *Ekev Akademi Dergisi*, S.82, 2020, s.492.

⁷¹ Emel Demir Görür, "İnas Rüşdiye Mektepleri: Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi Örneği", *Journal of International Social Research*, C.8, S.36, 2015, s.312.

⁷² Cahit Yalçın, *Bilim, Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1984, s.71.

⁷³ Şemseddin Sami, *Kadınlar*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s.16.

⁷⁴ Namık Kemal, *Maarif*, 4 Temmuz 1872, İbret Gazetesi, İstanbul, 1997, s.97.

⁷⁵ Mehmet Ö. Aklan, *Osmanlı Müslümanlarında Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.341.

Kadının sosyal hayatta ortaya çıkmasını sağlayan II. Meşrutiyet çok şeyi değiştirmiştir. Özellikle bürokrat sınıfa mensup ailelerin kızları aldıkları özel dersler ve öğrendikleri yabancı diller sayesinde Avrupa’da olup bitenleri öğrenmeye başlamışlar, kadınlar için kadınlar tarafından harekete geçilmesine uğraşmışlardır. Daha sonraları gelişmiş bir toplum olma yolunda kadının önemini kavramış ve bu bilinci basın-yayın yoluyla önce hemcinslerine ardından tüm topluma duyurmaya çalışmışlardır. Batı’daki örneklerinden hareketle kadınların pek çok şeyi başarabileceğine inanan öncü kadınlar Milli Mücadele döneminde de etkinliklerini sürdürmüşlerdir.⁷⁶

2.1.2.İktisadi İlişkilerde Kadın

Tarihten günümüze kadın her daim iş gücü kaynağı olarak görülmüş ve birçok işte erkek gibi çalışmıştır. Anadolu’nun fethinden sonra kurulan Türk Devletleri’nde kadınlar siyasal, sosyal ve ekonomik her türlü mücadelede erkeklerle omuz omuza yer alarak varlık göstermişlerdir. Anadolu’yu yurt edinen Türkler geçimlerini sağlamak için özellikle kadınların yetenekleri doğrultusunda dokumacılıkla uğraşmışlardır. Anadolu’da örneğin XIII. yüzyılda Ahi Teşkilatı’nın kadınlar kolu olarak kurulan Bacıyan-ı Rum Teşkilatı kadınların birlik ve beraberlik içinde örgütlenerek üretimde yer almasını sağlamıştır. Bu kuruluş hakkında bilgi sunan ilk tarihçi olan Âşık Paşazade aynı zamanda Anadolu’da bulunan “Gaziyan-ı Rum”, “Ahiyan-ı Rum”, “Abdalan-ı Rum”la beraber dört kuruluştan biri olarak sayılan ve Ahi Evran’ın eşi Hatun Ana’nın başında olduğu Bacıyan-ı Rum’dan bahsetmiştir.⁷⁷ Halı ve kilim dokumacılığı ve örgücülük, nakış işleme ve keçe gibi çeşitli kumaşların imal edilmesi, giysi yapılması gibi faaliyetler Bacılar’ın meşgul oldukları iş alanları olmuştur. Hatun Ana (Fatma Bacı ismiyle de anılmaktadır) teşkilatın kurulduğu Kayseri’de diğer kadınlarla birlikte örgücülük ve dokumacılık alanında çalışmıştır. El sanatları icra eden kadınlardan oluşan Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları Teşkilatı) özellikle sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerden birçok kuruluşun önünde yer almıştır. Kadınlar böylece toplumsal faaliyetlerin tümünde yer alabilmiş ve toplulukları ile ilgili kararların alınmasında söz sahibi olabilmıştır. Osmanlı’nın ilk dönemlerinde de varlığını sürdürdüğü tahmin edilen “Bacılar” toplumsal hayat içinde erkeklerle birlikte kadınların daha etkin bir

⁷⁶ Mine Demir, *Milli Mücadele Yıllarında Kadın Ve Aile (1920-1922)*, Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010, s.39.

⁷⁷ Kemal Yavuz ve Yekta Saraç, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, Koç Kültür Sanat Tanıtım Yayınları, İstanbul, 2003, s. 571.

tablo sergilemesini sağlamış ve kurulan kadın örgütleri ile sosyal hayatın önemli bir parçası konumunda olmuşlardır.⁷⁸

Kadın eski Türklerden Anadolu Selçuklularına, Osmanlı'nın kuruluşundan Tanzimat'a ve sonrasına el sanatlarında ve tarım alanında çalışarak varlık göstermiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar sanayileşmenin görülmediği Osmanlı ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ekonomi olduğundan üretim faaliyetlerinin gerçekleştiği kırsal kesimde kadın, tarlada erkekle birlikte çalışmıştır. Tarımsal üretim sadece erkek ve kadın tarafından değil aile üyelerinin tümü tarafından gerçekleştirilmektedir. Köyde erkek-kadın, çoluk çocuk hep birlikte çalışılmasına karşın şehirlerde durum farklılık göstermektedir.⁷⁹ Şehirli kadının ekonomik hayata katkıda bulunabilmesi için öncelikle eğitilmiş olması gerekmektedir. Çünkü mevcut kamu kurumlarında çalışabilmek için belli bir eğitim düzeyinde olmak ve dil bilmek gibi hususlar aranmaktaydı. Ancak bilindiği gibi okullarda karma eğitim söz konusu olmaması ve kızlar için eğitim kurumları bulunmaması nedenleriyle XIX. yüzyıl başlarında kadınların çalışma hayatına katılabilmesi mümkün olmamıştır. Zaten şehirli kadın çalışsa bile “evinin kadını” olarak görülmektedir. Evde ev için çalışan ve çalışması gereken en önemli unsur “kadın” dır. Eş ve anne olmasının yanında “evin idaresi” de kadının sorumluluğundadır. Ancak bazı kadınlar üretimsel anlamda da bir katkı sağlamasına rağmen asıl geçim sağlayan konumda olması beklenmemektedir. Kadının birincil sorumluluğu ekonomik imkânlar dâhilinde ev halkının ihtiyaçlarını karşılamak, evin temizliği, yemek hazırlanması, misafir ağırlanması gibi “ev içi işlerin” yola koyulması olarak görülmektedir. Erkeklerle bir arada bulunmama kaydıyla şehirlerde çalışan kadınlar olduğu bilinmektedir. Şehirli kadın çalışma hayatına katılmak isterse ancak “kadınlara göre” işler için olanaklar bulunmaktadır. Bu sayede ev ekonomisi için “katkı” sağlayabilmektedir. Anadolu ve Rumeli'deki pek çok kentte tarımsal üretim dışında çalışan kadınlar vardır. Çalışılan sektörün yapısına bakıldığında yapılan işler erkeklerin yapacağı türden işler olmadığı için bu alanlarda kadınların çalıştığı anlaşılmaktadır. Tekstil sektöründe özellikle halı dokuma, kilim dokuma, nakış işleme gibi değişik dokuma alanlarında pek çok kadın çalışmaktaydı. XIX. yüzyıl başlarında yaygın bir işkolu haline gelen dokuma sektöründe kadın işçilerin sayısının azımsanmayacak ölçüde olduğu görülmektedir. Buradan Osmanlı kadınının tarım sektörüyle birlikte tekstil sektöründe de üretken bir durumda olduğu

⁷⁸ Arif Hüdai Köken ve Nüket Örnek Büken, “XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı)”, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, C.8, S.2, Mersin, 2018, s.115.

⁷⁹ Nurullah Karta, “The Economic Activities of Women in Ottoman Empire”, *Journal of Economics Finance and Accounting*, C.3, S.2, 2016, s.144.

anlaşılmaktadır. Ayrıca 1908'den sonra kadınların tütün işçiliğinde de yer aldığı görülmektedir.⁸⁰

Bundan başka, kadınların ekonomik faaliyetleri, çiftlik ve bağ-bahçe işleri, fırın ve hamam gibi dükkân işletmeciliği; borçlanma ve tahsilat, emlak satın alma ve satışını yapma, ebelik ve hocalık yapması gibi faaliyetleri olmuştur.⁸¹ Sayılanlar arasında ebelik kadınların en çok yaptığı meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Her mahallede mutlaka bir ebe bulunmaktaydı. Ebeler sadece doğum yaptırmakla kalmayıp doğuma kadar olan süreçte hamilelik takibi yapıyor ve doğumdan sonra da temel bebek bakımı bilgilerini veriyordu. Bu nedenle Tıbbiye'de ebelik eğitimi verilmesi karara bağlanmıştır. 1843 yılında kadın ebelerin eğitimine resmen başlanmış olup 2 yıllık eğitim süresinin sonunda 36 kişi mezun olmuştur.⁸²

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde hayatın birçok alanında olduğu gibi kadınlar konusunda da değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde çalışma hayatında kadının varlığı, kadınların eğitimi gibi konular gündeme gelmeye başlamıştır. 1917 yılında çıkarılan Aile Hukuku Kararnamesi ile kadının bireysel hak ve özgürlükleri kanuni bir zemine dayandırılmıştır. TBMM'nin açılması ile çağdaşlaşma yolunda Türk kadını akılcı adımlarla haklarına ulaşmıştır. 1926 yılında Medeni Kanun'un kabul edilmesiyle Türk kadını özel hukuk alanında bireysel haklarına kavuşmuştur. 1930-1934 yılları arasında siyasal haklarına kavuşan Türk kadını 1936 yılında çıkarılan İş Kanunu ile de çalışma hayatındaki haklarını elde edebilmiştir.⁸³

Batıda kölelerin ve kadınların farklı hukuki durumu bulunan varlıklar olarak değerlendirildiği bir dönemde kadınlar Osmanlı'da kendi mal varlıkları üstünde her türlü hukuki işlemi yapabilmiş, Osmanlı Hukukunda kadın hibe, mehir, miras, vasiyet ya da vakıf yoluyla mal varlığını genişletebilmiş ve bu mal varlığı üzerinde her türlü hukuki işlemi yapabilmiştir.⁸⁴ 1847'de köleliğin ve cariyeliğin kaldırılması ile ilgili padişah fermanı yayınlanmıştır.⁸⁵ Gerçek şu ki kadının eğitim almasındaki zorlukların aşılmasında olduğu gibi kendi başına mal sahibi olmasında ve mülk ediniminde XIX. yüzyılın ortalarına kadar

⁸⁰ Nurcan Önder, "Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü", *Çalışma Dünyası Dergisi*, C.1, S.1,2013, s.38

⁸¹ İbrahim Özgül ve Pemila Vural, "Erken Dönemden Klasik Döneme Osmanlı Devleti'nde Kadın-Ekonomi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.24, 2020, s.269.

⁸² Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s.221.

⁸³ Ümmügülsüm Candeğer, "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2023, C.11, S. Özel Sayı, s.100-101.

⁸⁴ Gül Akyılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü*, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.198.

⁸⁵ Belkıs Konan, "Osmanlı Devleti'nden Erken Cumhuriyet Dönemine Kadın Ticaretinin Engellenmesi Yolunda Yapılan Girişimler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.70, S.4, 2022, s.1491.

bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Örneğin toprak konusunda miras yoluyla babadan mal ediniminde, toprakların parçalanması endişesiyle kadının topraktan miras olarak payını alması zorlaşmıştır. Ailede bulunan erkek çocuklar mirastan hak sahibi olurken kız çocuklar için şayet ailede erkek evlat yoksa hak ediş gerçekleşebiliyordu.⁸⁶ Sonuç olarak yukarıda sayılan tüm ekonomik faaliyetleri ile birlikte kadınlar Osmanlı ekonomisinde büyük öneme sahip olmuşlardır.

2.1.3.Hukuksal Uygulamalarda Kadın

Genel çerçevede Gülhane Hatt-ı Hümayunu kadınlara özel hükümler içermese de dönemin reform hareketleri kadınları da içine almıştır. “Kadın” önce mülkiyet hakkına sahip olmuştur. 1847 tarihine kadar ailede erkek çocuk bulunması halinde kız çocuklar için toprak paylaşımı söz konusu olamıyordu. 1847’de kız çocukların da erkek çocuklar gibi babasının arazisine sahip olması hakkı tanınmıştır. Buna göre babanın sahip olduğu arazi, ölümü üzerine, kız ve erkek çocukları arasında eşit olarak paylaşılacaktı. Ayrıca annesinin tasarrufunda olan miri arazilerde babanın ölümündeki uygulamada olduğu gibi erkek ve kız çocuklar için meccanen (ücretsiz, parasız) intikaline karar verilmiştir.⁸⁷ Süregelen düzenlemelerde belirtilen bu haklar 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ile daha ayrıntılı şekilde tarif edilmiş ve netleştirilmiştir. Buna göre miras kız ve erkek çocuklar arasında “eşit” olarak pay edilecek ve gerçekleşen intikaller ücretlendirilmeyecekti.⁸⁸

Aynı yıl kız çocukların eğitim hakkı ile ilgili düzenlemeler de gündeme gelmiş, kız ortaokulları yani Rüştüyeler açılmış ve takip eden yıllarda kızların eğitimlerini sağlayacak meslek okulları da açılmıştır. 1869’da kız çocuklarının eğitime yönelik yasal zorunluluk getiren ilk düzenleme olan “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” yayımlanmış ve uygulanmaya başlanmıştır.⁸⁹ Bu süreçte yapılan düzenlemelerle “kız çocuklarının eğitim hakkı”nın yasal güvence altına alınması sağlanmıştır. Ayrıca 1876’da kabul edilen Kanun-i Esasi ile eğitim konusunda önemli bir adım daha atılmış ve hem kız hem de erkek her Osmanlı için eğitimde ilköğretim zorunlu kılınmıştır.⁹⁰

⁸⁶ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991, s.13.

⁸⁷ Halil Cin, *Miri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1987, s.15.

⁸⁸ E. Attila Aytekin, “Hukuk, Tarih Ve Tarih Yazımı: 1858 Osmanlı Arazi Kanunnamesine yönelik yaklaşımlar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S.5, 2005, s.725.

⁸⁹ Mine Çağır ve İbrahim Caner Türk, “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.11, 2017, s.69.

⁹⁰ Semra Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, *Yasama Dergisi*, s.10, 2008, s.55-57.

Miras hakkı, eğitim hakkı gibi alanlarda kadına var olma imkânı tanınırken kadınların, çeşitli güçlüklerle rağmen, asıl varlık gösterdiği alanlardan birisi olan iş yaşamında herhangi bir düzenleme yapılmamış olması dikkat çekmektedir. 1840'lardan itibaren Anadolu ve Rumeli'de çalışan kadın sayısının artış göstermesine karşın kadınların "işçi hakları" nı kapsayan bir düzenlemeye rastlanmamaktadır. Mecelle'de erkek işçileri kapsayan hükümler yer almakta ancak kadın işçiler için herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.⁹¹ Bunun sonucu olarak kadınlar için uzun çalışma saatlerine karşılık az ücretlendirme yapılmış kadınlar da işlerini kaybetmemek için suskunluklarını korumak durumunda kalmışlardır.⁹²

Osmanlı'da Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerine kadar geleneksel uygulamalarda özellikle evlilik alanında çok fazla değişim ve gelişim söz konusu olamamıştır. Devlet, bünyesinde barındırdığı çeşitli "millet" lere mensup kimselerin dini inancına, anane ve geleneklerine karışmama politikası izlemekteydi. Bu durum Müslüman olan ve Müslüman olmayan tüm unsurların dini inanışları çerçevesinde özgürce hareket edebilmelerine olanak sağlıyordu. Evlenme, boşanma gibi olaylar uyrukların kendi dini otoritelerince gerçekleştiriliyordu.⁹³

Meşrutiyetin ilanından sonraki reformlar içinde yer alan aile kurumu konusunda özellikle evlilik ile ilgili düzenlemelerin yapıldığı ilk resmi aile kanunu olan 1917 tarihli "Aile Hukuku Kararnamesi" ne kadar bütün Osmanlı milletini kapsayan bir düzenleme bulunmuyordu. Bu tarihe kadar Müslümanların evlenme ve boşanma gibi işlemlerini üstlenen kadılar gayrimüslimlerin bu konudaki işlemlerinde söz sahibi olamıyordu. Çünkü diğer dinlere mensup kişilerin aile hukuku konusunda yeterli bilgiye sahip değillerdi. Osmanlı'da farklı dinlere mensup kişilerin evlilik ve boşanma gibi konuları kendi örf, adet ve uygulamalarına göre kendi dini otoritelerince düzenleniyordu. Ancak 1917 tarihli yeni kanun gereğince bundan sonra evlenme ve boşanmalar devlet izniyle gerçekleşecek, erkek ilk eşinin izin vermesi durumunda ikinci eşini alabilecek, kadının da boşama hakkı olacaktı. Gerçek kişi ve aile işlerinde görevli şer'i mahkemeler Adliye Nazırlığına (Adalet Bakanlığı)

⁹¹ Banu Uçkan, "Mecellede İş Hukuku Düzeni", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.54, S.1, Ankara, 1999, s.168.

⁹² Meral Akkent, *Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar (1994)*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s.19.

⁹³ Hayrunnisa Akdaş ve Abdullah Kahraman, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Taaddüd-İ Zevcâtı Savunanlar, Reddedenler ve Gereçekleri", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.2, 2015, s.35.

bağlanmış olup modern ve laik bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Ayrıca evlenmede yaş sınırı koyulmuş olup aile hukuku hükümleri gayrimüslimleri de kapsama almıştır.⁹⁴

Hukuk-ı Aile Kararnamesi (HAK) Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar (Hıristiyanlar ve Museviler) için ayrı hükümler tayin etmiştir. Ayrıca Müslümanlar için yüzyıllardır İslam'daki Hanefi mezhebine göre yorumlanan şeriat kurallarına mezhep farklılığı gözetmeden Şâfiî, Maliki gibi diğer mezheplerin prensiplerinden yararlanarak hazırlanmış maddeler eklenmesi nedeniyle ulemanın ve otoritelerinin kısıtlandığı gerekçesiyle gayrimüslim cemaat temsilcilerinin yoğun muhalefetine maruz kalmıştır.⁹⁵ Kararnamede, dini gelenekler ve modern hukuk kuralları bağdaştırılmaya çalışılmışsa da muhalefet eden gayrimüslim unsurların işgal kuvvetleri ile işbirliği sonucu ancak iki yıl süreyle yürürlükte kalabilmiştir. Yine de HAK aile hukukunun düzenlenmesi açısından önemli bir adım olmuştur.⁹⁶

2.1.4.Siyasal Hayatta Kadın

Osmanlı'da kadınların XIX. yüzyıla kadar toplumsal hayatın içinde kısmen yer alabilseler bile toplumsal kararlar üzerinde söz sahibi olabilecek bir duruma tam olarak gelemediği anlaşılmaktadır. Erkekler “dışarıda” kadınlar “içeride” olmalı düşüncesini etkili olmuştur. Bu yüzden erkekler toplumsal hayatın içinde hâkim konuma gelmiştir. Tüm geleneksel toplumlarda düzen bu şekilde işlediğinden erkeklerin sosyalleşmiş varlıklar olarak doğrudan siyasal hayatın içinde olmaları da son derece olağan karşılanmıştır. Kadınların tüm sorumluluğu ise evle ve ailesiyle ilgilenmekten ibaret görülmüştür.⁹⁷ Kadının rolü “ev içi” ile sınırlı olmuş, siyasete uzak olması da doğal karşılanmıştır. Siyasetten uzak olan kadınların “hak, hukuk, eşitlik, özgürlük” gibi beklentileri pek olmadığı gibi çoğu kadın sahip olması gereken hak ve hukuku konusunda bilinç sahibi olmamıştır.⁹⁸

Kadının değişebilmesi için önce düzenin değişmesi sonra da erkeklerin değişmesi gerekiyordu. Yoksa tek başına kadının değişimi kabul edilemezdi. Değişim gerçekleşse bile kadın siyasal hayatın içinde var olabilir miydi? Yıllarca “erkek işi” olarak değerlendirilen siyaset kadın için aşılması gereken bir dağ gibi gösterilmiş ve kadın tarafından da durum

⁹⁴ Yılmaz Yurtseven, “1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.11, S.2, Konya, 2003, s.199.

⁹⁵ Yurtseven, *a.g.e.*, s.205.

⁹⁶ Yurtseven, *a.g.e.*, s.220.

⁹⁷ Vahap Uluç, Ayşe Küçük, “Cinsiyet Açısından Siyasal Katılım”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, C.5, S.1, 2020, s.179.

⁹⁸ Vahap Uluç, Ayşe Küçük, *a.g.e.*, s.181.

böyle değerlendirilmiş olduğundan bu konuda hevesli olmayan kadın herhangi bir hak da iddia etmemiştir. Kadınların gösterdiği en önemli siyasi faaliyet ihtilal yanlısı aile fertlerinden birinin mektubunu götürülmesi gereken yere ulaştırmak ya da kaçakları gizlemekten ibaret olmuştur.⁹⁹

Kadınların pasif tutumu karşısında suskunluğunu bozan kimi erkek yazarlar gelişme ve değişme için kadının özgürleştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Şemseddin Sami gibi aydınlar kadınların haksızlığa uğradığını ve bu yanlıştan dönülmesi gerektiğini savunmuştur. Onlar “hürriyet”, “eşitlik” gibi kavramların kadınları da kapsaması gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁰⁰

Kadınların desteklenmesini savunanlar yanında bu duruma Abdullah Cevdet gibi karşı çıkanlar da olmuştur.¹⁰¹ Kimilerine göre kadının yeri eviydi ve orada zaten özgürdü bundan daha başka ne olacaktı? Kimilerine göre kadının ilerlemeye çalışması toplumu memnun etmemektedir, toplumdan cesaret ve destek görmemesi olağan karşılanmalıdır. Önemli olan, kadının duracağı yeri bilmesidir: Neler giyebileceği, nerelere gidebileceği, kiminle evlenebileceği gibi konularda çizilmiş sınırların dışına çıkması söz konusu olamazdı.¹⁰² Kadın ancak Tanzimat ile birlikte düşünce hayatında özgürlük inancı da doğmuş ve bu inanç onun özgürleşmesinden daha önemli bir hal almıştır.¹⁰³

Tanzimat’ın ilanı ile başlayan ve Avrupa’yı model alan modernleşme hareketleri çerçevesinde kadın hem düşünsel yönden hem de direkt toplumsal ve siyasi haklar alanlarında yol alabilmiştir. Osmanlı’da kadın hareketi XIX. yüzyılın ikinci döneminde görülmeye başlanmış ve gerek eğitim gerekse hukuk alanlarında yaşanan bu dönüşümler de kadının bir taraftan evin dışına çıkabilmesini sağlarken bir taraftan da örgütlenmesini cesaretlendirmiştir. Siyasal anlamda bilinçlenme II. Meşrutiyet’le birlikte gündeme gelmeye başlamış ve bilinçlenen kadınların sayısı katlanarak çoğalmıştır.¹⁰⁴

⁹⁹ Leyla Kaplan, *II.Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadınlarının Özgürleşme Hareketi*, Osmanlı Ansiklopedisi, C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, S.471.

¹⁰⁰ Hüseyin Doğramacıoğlu, “Şemseddin Sami’nin Kaleminden Kadınlar”, *Asia Minor Studies*, C.6, S.12, 2018, s.221.

¹⁰¹ Ümit Akagündüz, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Siyasi Atmosfer ve Dönem Dergilerinde Kadın Düşüncesi 1923-1925”, *Fe Dergi*, C:7, S.2, 2015, s.7.

¹⁰² Vesile Şemşek, “Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine”, *International Journal of Social and Humanities Sciences*, C.4, S.3, 2020, s.199.

¹⁰³ Koçak, *a.g.e.*, s.490.

¹⁰⁴ Ümit Akagündüz, “Kadın ve Kadınlığa Dair II. Meşrutiyet Dönemi Dergilerinden Yansımalar (1908-1918)”, *Folklor/Edebiyat*, C.19, S.73, 2013, s.64.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET MODERNLEŞMESİNDE KADIN

Cumhuriyet modernleşmesi kimi görüşlere göre Avrupa'daki ekonomik, toplumsal, siyasal, hukuksal ve hatta kültürel alanlardaki uygulamalarından yola çıkılarak “yeni bir toplum yaratma” süreci olarak nitelendirilebilmektedir. Bu süreç Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kurulan yeni devlette gerçekleştirilmeye çalışılan değişim ve dönüşümlerden yola çıkılarak “toplum mühendisliği projesi” olarak da adlandırılmaktadır.¹⁰⁵

Cumhuriyet modernleşmesinde ilaveten modernleşmenin en önemli göstergelerinden olan “bireylerin, kitleler halinde uyumlu bir şekilde hareket ederek, “tek vücut” olduğu, “sınıfsız, kaynaşmış” bir milletin idealize edildiği korporatizm düşüncesinin benimsendiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet modernleşmesinde bireyin özellikle de kadının özgürleşti(rildi)ği savunulmuştur.¹⁰⁶ Bu bölümde Cumhuriyet döneminde kadının içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, hukuki ve siyasi alanlardaki konumuna değinilerek Cumhuriyetin “kadın imgesi”nin daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

3.1.Cumhuriyet Döneminde Kadının Durumu

Osmanlı, çeşitli milletlerden insanları içinde barındıran çok uluslu bir yapı idi. Avrupa'da görülen milliyetçilik hareketlerini etkisiyle XIX. yüzyılda Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile başlayan süreç diğer Balkan topluluklarını da etkisi altına almıştır. Bu şekilde son yüzyılda Devletin toprakları üzerindeki milletler teker teker ondan kopmaya başlamış ve bağımsız devletler kurmuşlardır. Bu dağılma sürecinde Osmanlı Devleti'nin girdiği Trablusgarp (1911-1912) ve Balkan (1912-1913) savaşlarının ardından girmek zorunda kaldığı ve 4 sene (1914-1918) boyunca devam eden Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında Mondros mütarekesi imzalanmıştır. 1911'den beri süregelen savaşların, toprak ve nüfus kayıpları gibi yıpratıcı etkileri Birinci Dünya Savaşı'nın kazanılmış olmasına rağmen Osmanlı'nın kaybeden tarafın içinde olmasından dolayı Sevr Anlaşması'na (1920) göre Devletin toprakları paylaşılmaya başlanmış. Çöküşün önlenemez olduğunu gören başta Mustafa Kemal (Atatürk) ile bazı asker ve bürokratların çabaları ve

¹⁰⁵ Ayşe Kadioğlu, “Cumhuriyet Kadını: Vatandaş mı, Birey mi?”, *Varlık Dergisi*, S.1069, 1996, s.13.

¹⁰⁶ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s.110.

işgaller karşısında halkın top yekûn direniş göstermesi bağımsız yeni bir devletin kurulması sonucunu doğurmuştur.¹⁰⁷

Cumhuriyet döneminde kadının konumunun anlaşılması için Milli Mücadele yıllarının başlangıç alınarak incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde imzalanan (30 Ekim 1918) Mondros Mütarekesi'nin ardından işgal kuvvetlerinin yönetimi devraldığı 3 Kasım 1918'den 1923'te Cumhuriyetin ilanına kadar olan süreç "Mücadele Dönemi/Milli Mücadele" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemden başlayarak Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar kadının içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, hukuksal ve siyasal şartlar tarihsel süreç çerçevesinde önemli ölçüde değişmiştir.¹⁰⁸

3.1.1. Toplumsal Yaşamda Kadın

II. Meşrutiyetin ilanından sonra kadınların sosyal hayatın içinde giderek daha fazla varlık göstermesi, çıkardıkları dergiler ve kurdukları dernekler yoluyla artarak sürmüştür. Kadın yaşamının birçok alanında gelişme göstermesi dergilerdeki yazılarda ve dernek faaliyetlerinde izlenebilmektedir. Söz konusu süreli yayınlarda yer alan yayınlara göre kadınlar çocuk yetiştirmekten sağlığa, aile hayatından eğitime, sanat ve spor yaşamı gibi pek çok konuda söz sahibi olmaya başlamış önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁰⁹

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının yanı sıra özellikle de Birinci Dünya Savaşı nedeniyle kendilerini yoğun bir şekilde toplumsal ve ekonomik hayatın içinde bulan kadınlar, Milli Mücadele döneminde de ön saflarda yer almış ve özellikle işgallere karşı protesto mitingleri düzenleyerek tüm dünyanın dikkatini çekmişlerdir. Osmanlı'da var olan "vatan" ve "hürriyet" gibi kavramlara bakışı erkeklerden farklı olmayan kadınlar özgürlüğün önemini kavramış bulduklarından dolayı miting meydanlarından cepheye cephe taşınmasına, hatta savaşa katılmaya kadar her yerde varlık göstermiştir. Bundan başka, kadınlar kurdukları dernekler aracılığıyla "Müdafaa-i Hukuk" faaliyetleri de yürüterek yurt savunmasında da yer almışlardır.¹¹⁰

¹⁰⁷ Vahdet Keleşyılmaz, "Belgelerle Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na Giriş Süreci", *Erdem Dergisi*, C.11, S.31, 1998, s:139

¹⁰⁸ Ferit Yücebaş, Abdurrahman Yalçınkaya, 'Millî Mücadele Dönemi İşgal Hareketleri ve Dış Politikasının Vakit Gazetesindeki Yansımaları (16 Mayıs 1919-20 Kasım 1922)', *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.50, 2020, s.73.

¹⁰⁹ Tülin Günşen İçli, "Cumhuriyet Döneminde Kadının Sosyal Konumu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.19, S.56, Ankara, 2003, s.585.

¹¹⁰ Ece Yüksel, "II. Meşrutiyet Sonrası Osmanlı Toplumunda Kadın", *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C.2, S.5, İstanbul, 2019, s.77.

Milli Mücadelede kadınlar meydanlarda toplanıp işgalleri protesto mitingleri düzenlemiştir. Bu mitinglerle kitlesel olarak ilk defa siyasal olaylara katılan kadınlar toplumunda etkin bir rol oynamaya başlamışlardır. İlk 18 Mart 1919'da, Fatih Meydanı'nda miting kararı alınmış ancak bu girişim güvenlik güçlerince engellenmiştir.¹¹¹ "İnas Dârülfünun Asrî Kadınlar Cemiveti" üyelerinin Fatih Türbesinde 19 Mart 1919'da toplanarak işgal kuvvetlerini protesto etmesiyle kamuoyu oluşturmaya başlayan kadınlar bundan sonra sayıları artarak mücadelenin içinde yer almaya başlamışlardır. Kadınların konuşmacı ve dinleyici olarak katıldığı bu mitingler halk tarafından yoğun destek görmüştür. Konuşmacılar kadınlı-erkekli kalabalığa yüzleri peçesiz olarak çıkmış olmasına rağmen herhangi bir olumsuz tepki ile karşılaşılmamıştır. 19 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul Fatih'te gerçekleşen mitingde toplananların sayısı 50.000'leri bulmuştur. Burada Halide Edip, Meliha Hanım ve Naciye Hanım birer konuşma yapmış olup sonrasında miting heyeti tarafından görevlendirilen ve aralarında Halide Edip'in de bulunduğu üç kişi Padişah Vahdettîn'e düşüncelerini iletmeye gayret etmişlerse de Sultanın "hasta olması" gerekçesiyle görüşme talepleri kabul görmemiştir. Bununla birlikte birinci mabeyincisi olan Yaver Paşa, padişahın "halkın isteklerini dikkatle değerlendireceği" mesajını ilettiği gençlerle bizzat görüşmüştür.¹¹² Kadınlar bu dönemde Meşrutiyet'ten sonra gazete ve dernekler yoluyla etki yarattıklarını kavramış ve bilinçli bir şekilde mitinglerde yer almaları sonucu olarak toplum da kadınların ne kadar etkili olduğunu kavramaya başlamıştır.¹¹³

Milli Mücadele mitinglerinin yapıldığı bu süreçte halkın yoğun katılımının görülmesiyle düzenlenen mitinglere yenileri eklenmiştir. Bunlar arasında Üsküdar Doğancılar'da 20 Mayıs 1919 tarihinde düzenlenen miting yer almaktadır. Bu mitingde yine kadın konuşmacılar da yer almış ve Asri Kadınlar Cemiyeti'nden Sabahat Hanım tarafından yapılan konuşma dinleyenleri oldukça duygulandırmıştır. Sabahat Hanım'dan başka Fransızca öğretmenini olan Zeliha Hanım ile yine Asri Kadınlar Cemiyeti'nden Naciye Hanım da birer konuşma yapmıştır. Bu faaliyetlerle esasında tüm dünyanın dikkatini çekmek için işgallerin protesto edildiğinin basın aracılığıyla duyurulması kararlaştırılmıştır. Ertesi gün de (21 Mayıs 1919) Darülfünun öğretmenleri tarafından İzmir'in işgalini protesto eden

¹¹¹ Fevziye Abdullah Tansel, *İstiklâl Harbi'nde Mücâhit Kadınlarımız*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991, s.21.

¹¹² Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Çan Yayınları, İstanbul, 1962, s.28.

¹¹³ Orhan Koloğlu, *Cumhuriyetin İlk On beş Yılı (1923-1938)*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2002, s.329.

toplantıya katılım yaklaşık üç bin kişiyi bulmuş, Nakiye Elgün Hanım ise bu mitingde yapılan haksızlıklara karşı koyacaklarını açıklıkla ifade etmiştir.¹¹⁴

Kadıköy Fukara Cemiyeti ve Tıbbiye öğrencilerince düzenlenen 22 Mayıs 1919 tarihli Kadıköy Mitingi de sürecin içerisinde kadın çabasını ve cesaretini anlamak açısından dikkate değerdir. Bu mitingin konuşmacıları; Münevver Saime, Halide Edip, Hayriye Melek gibi isimlerden oluşmaktadır. Münevver Saime, haksız işgallere karşı ayaklanma için de çağrıda bulunmuş ve yaptığı konuşma sonucunda polis tarafından tutuklanma girişimi ile karşılaşmıştır. Ayrıca çevresinde “Asker Saime” adıyla da anılan Münevver Saime, Darülfünun öğrencisi olup daha sonra Anadolu’ya geçerek silahlı mücadeleye katılmıştır.¹¹⁵ Havanın yağmurlu olmasına karşın halk miting meydanını doldurmuş ve Halide Edip dâhil tüm konuşmacılar dinleyiciler tarafından üç saat boyunca dikkatle dinlenmiştir.¹¹⁶

Yurt genelindeki haksız işgalleri kınamak ve direnişi yaymak için düzenlenen mitinglerin en ünlü ve büyük katılımlı olanlarından İstanbul Sultanahmet mitingi 23 Mayıs 1919’da gerçekleşmiştir. Burada Halide Edip, halkın heyecanlanmasına yol açtığı etkili bir konuşma yapmış, hiçbir kuvvete boyun eğmemek için yemin ettirmiştir. Bu mitingde halkın konuşmalara verdiği coşkulu tepkiler ve konuşmaların “eyleme geçilerek mücadele edilmesi” hususunu içerdiği görülmektedir. Bundan dolayı 25 Mayıs 1919 tarihinde Beyazıt Meydanı ile yine aynı tarihte Beşiktaş’ta düzenlenecek olan mitingler, İtilâf devletlerince engellenmiş ancak tüm yasaklamalara rağmen Sultanahmet Meydanı’ndaki ikinci miting 30 Mayıs 1919’da organize edilmiş ve önemli kadın düşünür ve yazarlardan Şukûfe Nihâl bu mitingde duygulu bir konuşma yapmıştır.¹¹⁷

İstanbul’da gerçekleştirilen mitinglerin tamamında katılımların oldukça yoğun olduğu ve özellikle de kadın konuşmacıların yaptıkları konuşmaların, dinleyiciler üzerinde meydana getirdiği coşkunun güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Yanı sıra bu şekilde yapılan protesto faaliyetlerinin bu yolla basın aracılığı ile dünya geneline duyurulmasının gerek önemli ölçüde kamuoyunun oluşması gerekse halkın harekete geçirilmesi için muazzam etkili olduğu da açıkça anlaşılmaktadır. Diğer yandan bu etkinliklerde yer alan birçok kadın konuşmacı içerisinde haklarında tutuklama kararı çıkarılanlar dahi olmuştur. Halide Edip (Adivar) Hanım, Meliha Hanım, Sabahat Hanım, Zeliha Hanım, Naciye Hanım, Münevver

¹¹⁴ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s.262-263.

¹¹⁵ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Gençliği*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.135.

¹¹⁶ Adivar, *a.g.e.*, s.28.

¹¹⁷ Şerika Kurnaz, “‘Milli Mücadele’de Türk Kadını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.12, S.34, Ankara, 1996, s.258.

Saime Hanım, Şükûfe Nihâl Hanım ve Nakiye (Elgün) Hanım gibi isimler gibi yaptıkları konuşmalarda kadın-erkek, genç-yaşlı herkesin top yekûn mücadeleye katılması çağrısında bulunmuşlardır. Bundan başka, batı illerinden Edirne’de de 1919 yılının 19 ve 27 Mayıs tarihlerinde halk tarafından yoğun katılımı desteklenmiş mitingler gerçekleştirilmiştir. Burada özellikle 27 Mayıs’taki mitinge kadınların ilgisinin önemli ölçüde olduğu aktarılmıştır. Bu gelişmeler karşısında İtilâf Devletleri tarafından yapılan baskılar artmış ve planlanan bu toplantılara karşı da polis tarafından çeşitli önlemler alınmıştır. Bu tarihten sonra ise çeşitli yasaklar ve söz konusu engellemeler sonucunda düzenlenemeyen mitingler İstanbul’dan Anadolu’nun şehirlerine kaymıştır. Nitekim bir yıl içerisinde Anadolu’da yaklaşık 150’den fazla mitingin gerçekleşmiş olduğuna dikkat çekilmiştir.¹¹⁸

İstanbul’la eş zamanlı olarak 18 Mayıs 1919’da Alaşehir, Kızılcahamam, Siirt, Erzurum, İzmit ve Bursa gibi şehirlerde İzmir’in Yunanlılar tarafından işgaline karşı mitingler de düzenlenmiştir. Anadolu’daki mitingler; Amasya ve Niksar’da 12 Haziran 1919, Isparta’da 20 Haziran 1919, Sivas’ta 12 Eylül 1919, Balıkesir’de 27 Kasım 1919, Kastamonu 10 Aralık 1919, Denizli’de 25 Aralık 1919 tarihlerinde düzenlenmiş ve kadınların bu mitinglere yoğun katılımı gerçekleşmiştir. Söz konusu mitingler içinde en dikkat çekenini de katılımcı sayısı sadece binlerle ifade edilmiş olsa da konuşmacı ve dinleyicilerinin tamamını kadınların oluşturduğu 10 Aralık 1919 tarihli Kastamonu mitingidir.¹¹⁹ Diğer bir deyişle Kastamonu mitingi İstanbul’daki ve Anadolu’nun diğer şehirlerindeki katılım sayılarına yaklaşılamasa bile katılan herkesin “kadın” olması nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır.¹²⁰

1919 yılında, kadın faaliyetleri içerisinde mitingler dışında iki önemli olay daha gerçekleşmiştir. 23 Temmuz Erzurum ve 4 Eylül Sivas Kongreleri toplanmıştır. Misak-ı Millî kararları bu kongrelerde oluşturulmuştur. Sivas’taki kadınlar kongre sırasında verilen mücadeleye fiili olarak katılacaklarını duyurmasını takiben 29 Ekim 1919’da Erzurum’daki kadınlar da Muradiye Camii’nde Faika Hakkı Hanım [okul müdiresi] in konuşma yaptığı ve ardından protesto telgraflarının çekildiği bir eylem gerçekleştirmiştir. Bu ve benzeri birçok

¹¹⁸ Muhittin Gül, *Milli Mücadele Mitinglerinde Kadınlarımız, Kastamonu’da İlk Kadın Mitingi’nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s.52.

¹¹⁹ Mustafa Eski, *İlk Kadın Mitingi, Kastamonu’da İlk Kadın Mitingi’nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s.34.

¹²⁰ Ferit Yücebaş ve Abdurrahman Yalçınkaya, “Milli Mücadele Dönemi İşgal Hareketleri ve Dış Politikasının Vakit Gazetesindeki Yansımaları (16 Mayıs 1919-20 Kasım 1922)”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van, S.50, 2020, s.69.

kadın girişiminin Anadolu şehirlerindeki kadınların duyarlılığını ve bu türden faaliyetlere katılımını arttırmada etkili olduğu görülmüştür.¹²¹

1920 yılına gelindiğinde Anadolu'daki miting faaliyetlerinin artarak devam ettiği görülmektedir. 11 Ocak'ta Trabzon ve Konya'da 12 Ocak'ta Kastamonu'da mitingler düzenlenerek protestolar sürmüştür. 13 Ocak 1920 tarihinde ise tekrar İstanbul Sultanahmet'te 150 bin kişilik katılımı ile gerçekleşen miting düzenlenmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali sonrasında mitingler İstanbul dışında artarak sürmüştür. Kastamonu, Çorum ve Erzurum'da 17 Mart 1920; Balıkesir'de 18 Mart 1920; Yozgat ve Edirne'de 19 Mart 1920; Sinop, Trabzon, Gümüşhane, Tokat, Malatya, Diyarbakır, Bitlis ve Kayseri'de 20 Mart 1920; Konya'da 22 Mart 1920 ve Ankara'da 15 Mayıs 1920 tarihlerinde kadınların yoğun katılımı ile gerçekleşen mitingler düzenlenmiştir.¹²²

Yurt genelinde düzenlenen yüzlerce mitingde yer alanlar İnas Dârülfünun Asrî Kadınlar Cemiyeti üyeleri, İnas Dârülfünun öğretmenleri ve öğrencileri, Tıbbiye öğrencileri gibi eğitilmiş, bilgili kadınlar olup, önemli roller üstlenmiş, katılımcı ve konuşmacı olarak etkili olmaları sayesinde mücadelede önemli bir yarar sağlanmıştır. Böylelikle kadınlar mitinglerde yer alarak siyasi bir kimliğe ulaşmıştır. Kadınlar bundan başka, yabancı devlet başkanlarına çekilen protesto telgrafları; savaşta yaralanan askerlerin tedavisi ve bakımı ile onlara yiyecek ve giyecek sağlanması, çorap, fanila vb. dikilmesi faaliyetlerini de yapmışlardır. Ayrıca kağıtlarla cepheye silâh ve erzak taşınması, savaşa giden erkeklerin yerine çeşitli işlerde çalışarak üretimin sürdürülmesi, kurulan cemiyetler tarafından yardım toplanması, göçmenlere ve kimsesizlere yardım edilmesi gibi faaliyetleri de sürdürmüşlerdir.¹²³

İşgal güçleri ile olan mücadelenin kazanılması ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte "çalışkan ve fedakâr" kadının toplumdaki konumu gündeme gelmiş ve ilgili düzenlemeler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu düzenlemeler Türkiye Cumhuriyeti kadınlarının hem Avrupalı hemcinsleri ile aynı seviyede olabilmeleri hem de toplum içinde söz sahibi olarak daha çok yer alabilmeleri adına planlanmış ve uygulamaya konulmaya çalışılmıştır.¹²⁴ Bu süreçte yaşamın çeşitli alanlarında kadın da

¹²¹ Gül, *a.g.e.*, s.54.

¹²² Gül, *a.g.e.*, s.56.

¹²³ Nuray Özdemir, 'Mütareke Döneminde Asri Kadın Cemiyeti'nin Faaliyetleri', *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.39, 2021, s.111.

¹²⁴ Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu", *Tarih ve Toplum Dergisi*, S.51, 1988, s.40.

erkek gibi, onunla bir arada ve ondan farkı olmaksızın toplum içerisine dâhil edilmeye çabalanmıştır.¹²⁵

Aile yapısı ile ilgili olarak kadın-erkek eşitliğinin yüzyıllar boyu var olduğu ifade edilmiştir. Ziya Gökalp eski Türk aile yapısında kadın ve erkeğin eşit olduğunu vurgulamaktadır. “Eski Türklere bakıldığında onlarda ana soyu ve baba soyu birbirinden ayrı değil birbirine müsavi olduğu ve bundan dolayı kadının da erkek ile müsavi olduğu görülür.”¹²⁶ Ziya Gökalp’in yaklaşımına göre eski anelerde olan bu törelerin Aile Kanunu ile hayata geçirilmesi gerekir. Gökalp’in belirttiği eşitlik yaklaşımına göre kadının statüsü, ailedeki rolü kadar toplumsal rolünde de değerli olmalıdır.¹²⁷

Kadınların “fedakâr” davranarak pek çok görevi üstlenmiş olmasına karşın sadece “annelik” görevlerini pekiştirmek maksatlı eğitim almalarının kimi bakış açılarına göre yeterli görülmesinin toplumsal rollerinde belirleyici olduğu düşünülmektedir. Modern aile yapısı, günümüz çekirdek aile yapısı formuna ulaşma yolunda adım attığı XIX. yüzyılla beraber, kadının konumunun yükseltilmesi için pek çok alanda değişikliğe gidilirken ilk olarak eğitim alanı düzenlenmeye çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilanıyla, kadınlar için gerçekleştirilen reform hareketlerinin başında da eğitim meselesi yer almıştır. 3 Mart 1924 tarihindeki “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” [Öğretim Birliği Kanunu] karma ve yaygın eğitim uygulamalarını getirerek kız ve erkeklere, birlikte aynı eğitimi alma imkânı tanımıştır. Medrese ve mektep ikiliğine son verilmesiyle birlikte yeni sistemde eğitim veren devlet okullarındaki eğitimin ücretsiz ve herkes için zorunlu olması da kanunda yer almıştır.¹²⁸

Batı’nın model alındığı alanlardan bir başkası da, kılık-kıyafet konusu olmuştur. Batı tipi giyim, Tanzimat ile başlamış ancak, dini ve geleneksel kalıplar çerçevesinde kalmaya çalışarak Avrupalı kıyafetler tercih edilmiştir. Özellikle, Meşrutiyet dönemi gazete ve dergilerinde, kadınların dar ve çok renkli giysilerle görünmeleri rahatsızlık yaratsa da, kadınlar savaş yıllarına kadar bu giyim tarzını sürdürmüştür. Milli Mücadele Dönemine geldiğinde, kadınların giyimi sadeleşmiş; erkeklerin yanında, hatta savaşa giden erkeklerin yerine, iş hayatında ve sosyal hayatta daha fazla yer almaya başlamalarıyla, kılık

¹²⁵ Ahmet Cemil Ertunç, *Cumhuriyetin Tarihi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2005, s.161.

¹²⁶ Şevket Beysanoğlu, *Kadınla Erkeğin Müsaviliği, Ziya Gökalp*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980, s.66.

¹²⁷ Ali Albayrak, “Ziya Gökalp’te Kadın ve Aile”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C.6, S.4, 2017, s.249.

¹²⁸ Hasan Ali Koçer, *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1967, s.26.

kıyafetlerinde de değişim söz konusu olmuştur.¹²⁹ Diğer bir deyişle dönemin şartlarına uyum sağlanması için gerekli değişiklikler yapılmıştır.

Cumhuriyetle birlikte, dış görünüşte modernleşme için toplumun kılık ve kıyafetinin Batı'ya uyumlu hale getirilmesi, “şapka devrimi”, Kıyafet Kanunu ile 28 Kasım 1925 tarihinde düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu kanunu, 3 Kasım 1934 tarihindeki cüppe ve sarık giyiminin sadece din adamlarına tanınması izlemiştir. Her iki kanun da, kadının giyimi üzerinde etkili olmuş; böylece, çarşaf giyme ve peçe takma zorunluluğu kalkmıştır.¹³⁰

Osmanlı döneminin geleneksel toplum yapısında, kadın ve erkek sosyal yaşam içinde birlikte yer alamıyordu. Kadın, İkinci Meşrutiyetle beraber, toplum hayatında giderek kendisine daha çok yer bulmaya başlamıştır. Aynı dönemde, kadın gerek eğitim gerekse hukuksal hakları arttığından çalışma hayatının içinde yer almaya başlamıştır. Kadın-erkek eşitliği noktasında kimi konulara öncülük eden kadınların yol göstericiliği sayesinde, harekete geçerek dile getirilmeye başlanan eğitim hakları, sosyal, hukuksal ve siyasal haklar için düzenlemeler Devletin en uzun yüzyılında başlamış olup, Cumhuriyet döneminde tam olarak gerçekleşme imkânına kavuşmuştur. Bu bağlamda sinema, tiyatro, Cumhuriyet baloları gibi sosyal etkinliklerde sıkça yer almaya başlayan kadın, bundan böyle modernleşen yeni ülkenin simgesi olmuş, onun için oluşturulan rol çerçevesinde hareket ederken, uygarlık göstergesi olarak da, kadının gelişimi kıstas alınmıştır.¹³¹ Diğer bir deyişle, yeni yaşam biçimine uyum sağlanmasında, gelecek nesillerin yetiştirilmesinde dolayısıyla bireylerin toplumda varoluş biçimini ve yaşamını şekillendirmesinde güçlü bir etkiye sahip oldukları kabul edilen kadınlar çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için gerekli dönüşümün sağlanmasında önemli bir güç olarak görülmüştür.¹³²

Kadının sosyal hayattaki yeri kadar, nüfus yapısındaki yeri de önem taşımaktadır. Kadınların, sayısal açıdan varlığına bakıldığında, 28 Ekim 1927'de yapılan Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında çıkan sonuçlara göre, kadınların erkek nüfusuna oranının %51 olduğu görülmüştür. Bu durumun, savaşların erkek nüfusta azalmaya yol açmasının

¹²⁹ Cemil Meriç, *Kadında Meydana Gelen Değişimlerin Tarihselliğinden Birkaç Kesit, Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s.69.

¹³⁰ Selami Kılıç, “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılâbı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.16, Ankara,1995, s.547.

¹³¹ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s.92.

¹³² Ahmet Yılmaz, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.20, İzmir, 2010, s.199..

sonuçlarından biri olduğu düşünülmektedir. Yaşanan savaşların diğer bir sonucu da, kadının ekonomik hayatın içinde yer almaya başlamasıdır.¹³³

3.1.2.İktisadi İlişkilerde Kadın

Birinci bölümde, Osmanlı'nın ekonomik yapısında tarımın önemli yer tuttuğu, erkeklerle beraber, kadınların da üretim sürecinde büyük bir güç teşkil ettiği ve ayrıca dokuma alanında çalışan kadın sayısının, erkeklere oranla daha fazla olduğuna değinilmiştir. Yaşanan uzun savaş yıllarındaki koşullar nedeniyle, erkeklerin çoğunluğunun cephede yer alması sonucu, iktisadi alanda kadınlara daha büyük iş düşmüştür. Hâlihazırda çeşitli işlerde çalışan kadınlara, evlerini geçindirmek için çalışmaya başlayan başka kadınlar da eklenmiş, böylece erkeklerin çalıştığı pek çok iş sahasında giderek artan sayıda kadın görülmeye başlanmıştır.¹³⁴

Kadınların, ekonomik hayatın içinde yer almalarının, iki önemli nedeni bulunmaktadır: İlk ve en önemli neden, yaşanan savaştır. Erkekler cephede üstlerine düşen görevi yerine getirirken, ekonomik hayatın sürdürülebilmesi için onlardan boşalan yerler kadınlar tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Kadınların ekonomiye katılmalarındaki diğer neden ise, işverenlerin kadın işçi tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Tütün fabrikalarında, terzi ve lokanta benzeri müesseselerde kadın işçi sayısının çoğunlukta olma nedeni, kadınların erkeklere göre daha ucuz işçilik ücretiyle çalıştırılabilmesidir. Yine benzer şekilde tarım sektöründe de kadın işçi sayısı çoğunluktadır. Kaldı ki Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişle birlikte, kadınların iş hayatındaki devinimi esaslı bir değişime yol açmamış olup, kadınların en yoğun olarak çalıştığı alan tarım sektörü olarak varlığını korumuştur.¹³⁵

Kadınlar, bunlardan başka çalışma alanlarında da boy göstermiştir. Yardım dernekleri, okullar ve devlet daireleri gibi kurumlarda da çalışarak katkı sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, cephede bulunmak zorunda olan erkeklerden boşalan postane ve maliye gibi kurumlardaki memuriyetler için, kadınlar görevlendirilmiştir. Yine savaş ortamında, özellikle sağlık alanında hemşire, hastabakıcı hizmetlerinde kadınlar görev almıştır. Böylece kadınlar, ekonominin ve dolayısıyla mücadelenin sürdürülebilmesi için

¹³³ Aytül Tamer ve Alanur Çavlin Bozbeyoğlu, “1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar”, *Nüfusbilim Dergisi*, C.26, S.1, Ankara, 2016, s.79.

¹³⁴ Ahmet Makal, “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emegi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, C.2, S.25, İstanbul, 2010, s.27.

¹³⁵ Süleyman Ünüvar, “Milli Mücadele Döneminde Çalışma Hayatı ve Ekonomi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara, 2002, s.132.

çeşitli işlerde çalışarak artı değer yaratılmasını sağlamıştır. Kadınların yoğun olarak iş yaşamına katılması nedeniyle, işçi hakları ile ilgili düzenlemeler, ilk olarak kadın işçileri kapsayacak şekilde uygulamaya geçirilmiştir.¹³⁶

Savaşın, ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinden biri de eğitim alanında görülmüştür. XIX. yüzyılın sonunda eğitim alanında açılan okul sayılarının artışına paralel, iş sahaları fazla gelişme gösterememiş, Milli Mücadele döneminde de, Öğretmen okullarından mezun olanlar, yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı geçim derdine düşmüş ve mesleğini yapamaz olmuştur. Diğer bir deyişle, savaş şartlarından dolayı öğretmenlere ödenen maaşların düşük ve ödemelerin düzensiz oluşu ile okulların kapanma durumu, ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, farklı alanlarda çalışılmaya başlanması gündeme gelmiştir.¹³⁷

Kadınların, eğitim alarak meslek hayatına katılmasında, en yoğun olarak icra edilen mesleklerin başında öğretmenlik mesleği gelmekte ise de, diğer tercih edilen meslek, hemşirelik-ebelik mesleği olmuştur. Bu durum, toplum tarafından, kadınların kendi cinsiyet rollerine uygun işleri yapmasının beklenmesinden kaynaklanmıştır. Buna bağlı olarak, kadınların aldıkları eğitim de belli meslek alanlarına yönelik olmuştur. Osmanlı'da, kızlar için ilk açılan okullarda, öğretmenlik ve ebelik eğitimleri verilmeye başlanmıştır. Kızlara verilen eğitimin çeşitlenmeye başlaması, eğitimin gelişmeye ve yaygınlaşmaya başladığı XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmektedir. Kız öğrencilere yönelik mesleki eğitim veren okullar bu dönemde açılmaya başlamış olup, Cumhuriyet döneminde de bu tip okulların sayıları artarak, XX. yüzyılın ilk yarısında toplamının 200'ü geçtiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, kadınların meslek sahibi olması yönündeki çalışmalara hız verilmiş ve bu konu "devlet politikası" şeklinde ele alınmıştır.¹³⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınların çalıştığı meslekler öğretmenlik ve hemşirelik gibi alanlarda yoğunluk göstermiştir. Cinsiyete dayalı geleneksel iş bölümüne uygun olan bu meslekler, kadınlar tarafından sorgulanmadan kabul görmüştür. Diğer bir deyişle kamusal alanda kadının yer alması bir nevi geleneksel klasik rollerin devamı şeklindeki işlerde daha fazla olmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ekonomi, hukuk ve siyaset alanında

¹³⁶ Şirin Tekeli, "Kadın", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.1192.

¹³⁷ Ahmet Sezgin, *Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Eğitim Faaliyetleri*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022, s.181.

¹³⁸ Fatmagül Berktaş, *Türkiye'de 'Kadınlık Durumu*, Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.759.

erkeklerin “ayrıcalıklı” bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü o yıllar içerisinde erkeklerin sahip olduğu toplumdaki statü kadınınkine göre oldukça yüksek olmuş ve maalesef ki kadınlar çoğunlukla erkeklerin yaptığı işleri yapma imkânı elde edememiştir. Aynı şekilde geleneksel kadın rolüyle bağdaştırılan meslekler de, erkekler tarafından tercih edilir olmamıştır.¹³⁹

Kadınlara olanak sağlanan çalışma alanlarında zamanla çeşitlilik görülmeye başlanmış ve kamuda çalışan kadın sayısı artmaya başlamıştır. 22 Ağustos 1924 tarihinde hukuk fakültesi mezunu olan üç kadının yargıçlık talebi olumlu karşılanmamış, onun yerine Adalet Bakanlığı’nda görev yapmalarına izin verilmiş olup, ilk kadın hâkim 1930 yılının mayıs ayında mesleğini icra etmeye başlamıştır.¹⁴⁰ Kadın ilk diş hekimi 1926’da, kadın ilk avukat da 1927’de çalışma hayatına atılmış ve 1929 yılına gelindiğinde İş Bankası personelinin %15’ini kadın memurlar oluşturmuş olup, Kadınların yoğun şekilde iş hayatında yerini almasıyla, bu konudaki hukuki düzenlemelerin gözden geçirilerek, yeni çözümler getirilmesi gereği ortaya çıkmıştır.¹⁴¹

3.1.3.Hukuksal Uygulamalarda Kadın

Kadınlar için çıkarılan kanunların, hukuki bir prosedür gibi değerlendirilmekten öte, işlerlik kazanmasının sağlanması için gerekli alt yapının hazırlanması gerekiyordu. 1917 Aile Hukuku Kararnamesi’nin yürürlükten kaldırılmasıyla, kadınlar 2 yıl gibi kısa bir süre için edindikleri medeni haklarından yoksun kalmışlardı. Kararname, uygulama konusunda yeni devlete yol gösterici olmuş, İsviçre Medeni Kanunu’nun iktibasıyla oluşturulan 1926’da Medeni Kanun’un (MK) yürürlüğe konularak medeni nikâhın zorunlu kılınmasıyla, erkeğin birden fazla kadınla evliliği (taaddüd-ü zevcat) kaldırılmış, çocuklar için hem anne hem de babanın velayetinin bulunması ile kadın 1917’de kazandığı haklarını geri alabilmiştir. Ancak, MK’ da, erkeklerin aileye bakmakla yükümlü aile reisi olarak tanımlanması, kadının evlenince erkeğin soyadını alması, ikametgâh seçimi, hukuki temsil statüsünün erkekte olması gibi pek çok alanda kadın-erkek eşitliğinin tam olarak uygulamaya geçemediğini göstermektedir.¹⁴²

¹³⁹ Aylin Çakıroğlu Çevik, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadın ve Eğitim Anlayışı: Kadın Dergisinde Eğitim, Eğitim Dergisinde Kadın”, *Folklore Academy Journal*, C.6, S.2, 2023, s.826.

¹⁴⁰ Orhan Koloğlu, *Cumhuriyetin İlk On Beş Yılı (1923-1938)*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.332.

¹⁴¹ Serap Çalışkan, *Atıf Yılmaz Sinemasında Kadının Sunumu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.13.

¹⁴² Doğan Koçak, “17 Şubat 1926’da Kabul Edilen Türk Medeni Kanunu’na Göre Türk Kadınının Hak ve Özgürlükleri”, *Atatürk Dergisi*, C.8, S.1, Erzurum, 2019, s.80.

1926 tarih ve 788 sayılı Memurin Kanunu'nda kadınların devlet memuru olarak çalışabileceği belirtilmiş (m.6), ancak hizmet içeriklerine yer verilmemiş ve bu konu ilgili Bakanlıklara bırakılmıştır. Kadınların yapacağı işlerdeki görev tanımlarının netleştirilmemesi, nasıl bir görev üstleneceklerinin yöneticilerin inisiyatifine bırakılmış olması, onlara tanınan yetki ve sorumlulukların kapsamının belirlenmesinde, cinsiyete dayalı işbölümünü teşvik ederek, kadınların çalışma olanaklarını kısıtlayıcı düzenlemelere yol açmıştır. Bunun yanında, Medeni Kanuna göre kadının çalışması kocasının iznine bağlandığından (m.159), evli kadınlar temel haklardan olan çalışma hakkı konusunda sınırlandırılmış oluyordu.¹⁴³ Diğer bir deyişle, çalışma hayatı söz konusu olduğunda, kadının özgürlüğünün kısıtlanmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

8 Haziran 1936 İş Kanunu'nun TBMM tarafından kabulü ile kadının çalışma yaşamına dair düzenlemeler de gündeme gelmiştir. 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu¹⁴⁴ gereği, kadınların doğum öncesi ve sonrası olmak üzere üçer haftalık izne sahip olması belirlenmiş, ancak ücretlendirme konusu netleştirilmemiş olup, 1936 tarihli İş Kanunu'nda izin süresi altışar haftaya çıkarılmış ve yarım maaş ödeme yapılması karara bağlanmıştır. Böylelikle, çalışan kadınların hamile kaldıklarında da sosyal haklara sahip olması sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁴⁵

Bundan başka, Tevhid-i Tedrisat Kanunu [Öğretim Birliği Kanunu] ile birlikte 3 Mart 1924 tarihinde karma eğitim sistemine geçilerek, kız ve erkek öğrencilerin, ayrı eğitim görmesine son verilmiştir. 25 Kasım 1925 tarihli Şapka Kanunu ve 1934 tarihli Kıyafet Kanunu'nun TBMM'de kabulü ile giyim şeklinde düzenlemelere gidilmiş, devlet memurlarının giyimlerinin düzenlenmesine yönelik kararnamelerle çalışanların kıyafetlerinin çerçevesi saptanmıştır. Ayrıca bu kanunla, kadınların çarşaf giyme, peçe takma gibi zorunlulukları da ortadan kaldırılmıştır. Bu konuda, Belediye düzenlemesi ilk kez Trabzon'da gerçekleşmiş, buna göre, şehir merkezinde çarşaf giyilerek dolaşılması yasaklanmıştır. 1925'te Şapka Kanunu'nun ilanını takiben, Selma Ekrem, şapka giyen ilk Türk kadını olmuştur.¹⁴⁶

¹⁴³ Fisun Tayanç ve Tunç Tayanç, *Dünyada ve Türkiyede Tarih Boyunca Kadın*, Toplum Yayınları, Ankara, 1977, s.156.

¹⁴⁴ Olcay Özkaya, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yüzcüncü Yılında Tek ve Çok Partili Dönemde Kadın Temsiliyetinin Karşılaştırmalı Analizi (1935-1960)", *Atatürk Yolu Dergisi*, S.67, Ankara, 2020, s.378.

¹⁴⁵ Mehmet Şehmus Güzel, *İzmir İktisat Kongresi'nde Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.1195.

¹⁴⁶ Leyla Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.22.

3.1.4.Siyasal Hayatta Kadın

Tanzimat'ın ilan ile kadınlar için gerekli düzenlemelerin yapılmaya başlanması ardından, kadının görünürlüğü artmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet'le birlikte ise kadın, artık toplumsal hayatın içinde daha fazla yer almıştır. Öyle ki, Meclis-i Mebusan'ın açılışında bulunmak için talepte bulunarak siyasete yakın durduklarını dahi göstermeye çalışmışlardır.¹⁴⁷ Milli mücadele döneminde ise miting ve dernekler aracılığıyla, kadınların siyasi örgütlenmeleri oluşmaya başlamıştır. Düzenlenen mitinglere kadınların çoğunluklu katılımının ve gösterilen kararlılığının, Milli Mücadele'de taraftar toplanmasına büyük etkisi olmuştur. Kadınlar, siyasal hayatla olan bağlarını güçlendirmek için çalışmaya başlamıştır. Örneğin, "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti" 1921 yılında "seçim hakkı talebini" programına almıştır.¹⁴⁸

Siyasal hayatın içerisine kadınların katılma mücadelesinin ilk adımları Cumhuriyet döneminde atılmış ve başında Nezihe Muhiddin'in bulunduğu Kadınlar Halk Fırkası (KHF), 16 Haziran 1923 tarihinde kurulmuştur. KHF'nin kuruluş kadrosunda Nezihe Muhiddin, Şükûfe Nihal, Nimet Rumeyde, Seniye İzzeddin, Zeliha Ziya, Matlube Ömer, Muhsine Salih ve Tuğrul Bedri gibi isimler sayılabilir. Fırkanın kuruluş amacı, hükümete verilen beyannamede şu şekilde ifade edilmiştir: "Kadınlar ülkedeki sosyal, ekonomik, siyasal problemlerin içerisinde ve onlardan kendileri de doğrudan etkilenmekle birlikte, söz konusu edilen alanlarda gerekli etkin rol almadıkları düşünüldüğünden, kadının gerek benliğini gerekse mevcudiyetini kitlesel hale dönüştürmek için çalışılacaktır. Diğer bir deyişle, kadınların katkısı olmaksızın ülkenin gelişmesi, kalkınması ve ilerlemesi düşünülemeyeceğinden, kadınların da sorumluluk yüklenmeleri zorunluluk haline gelmiştir. 27 maddelik tüzüğün, ilk dokuz maddesinde partinin amaçları açıklanmış olup, siyasal hakların kazanımının, kadınların kendilerini ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda ispat etmelerine bağlı olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁹

Söz konusu tüzükte, kadınların eğitiminden ekonomik haklarına, ülke savunmasında yer almalarından yetim ve şehit çocuklarının durumlarının düzeltilmesine kadar pek çok alanda eylemde bulunulacağına değinilmiştir. Ancak en önemli madde KHF ile yol alınan hareketin bir politik hareket olduğunu açıkça ifade eden siyasal haklar ile ilgili ikinci

¹⁴⁷ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s.74.

¹⁴⁸ Berna Yürüt, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri", *TBB Dergisi Özel Sayısı*, 2017, s.374.

¹⁴⁹ Yaprak Zihnioğlu, *Kadinsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.133.

maddesi olmuştur. Bu maddede “kadınların memleketin toplumsal, siyasal ve iktisadi problemlerine etkinlik göstermesi ve bu yolla kendilerini kanıtlamalarının neticesinde kadınlara siyasal haklar veren bir umde eklenmesi” ni öngörülmüştür. Yani KHF’nın mücadele amacı milliyetçi projenin temel dokuz ilkesi içine kadınlarla ilgili bir ilke eklemek, milliyetçi projeyi kadınlar açısından dönüştürmektir. KHF’ nın siyasal haklarla ilgili tüzük maddesi, milliyetçi projeye etkin özneler olarak dâhil olmak için verilen politik bir mücadelenin başladığını göstermektedir. Teşkilatlanmanın bir parti şeklinde olması yapılan işin politik olarak görüldüğünün en iyi kanıtı olmaktadır.¹⁵⁰

KHF’ nın toplumsal meselelere duyarlılığını göstermek adına eğitim-öğretim kongresi düzenlenerek eğitimin nasıl olması gerektiği hususunda takip edilecek programın çerçevesi çizilmiştir. Ancak kongre toplanamadan, üyeler Eğitim Bakanlığı tarafından “Talim ve Terbiye” kurumunun açılması dolayısıyla Ankara’ya davet edilerek KHF’nın tasarısı hükümetçe gerçekleştirilmiştir.¹⁵¹Fırkanın kuruluş onayı için, valiliğe yapılan başvuru sekiz ay sonra yanıtlandığında hükümetin yasalar gereği parti kurulmasına izin vermediğinin açıklanması üzerine parti tüzüğünde değişikliğe gidilerek oluşum için “cemiyet” olarak tekrar başvuru yapılmış ve böylece Türk Kadın Birliği kurulmuştur. Parti kurulmasına izin verilmeyişi “hâlihazırda kadınların siyasal haklarını almamış olmalarına” bağlansa da tüzükteki bazı maddelerin buna yol açtığının düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Yaprak Zihnioğlu’nun yaklaşımına göre, partinin açılması iki nedenle engellenmiştir: İlk neden, “kadın hakları” konusunun hükümetin modernleşme programının içinde yer alması ve bunun politik bir araç olarak görülmesinin yanında, kadınlarla ilgili hakların çerçevesinin belli bir çizgide kalmasının arzu edilmesidir. İkinci neden, hakların kadınlarca alınması değil, hükümetçe verilmesinden doğacak kazanımların hesaplanmış olmasıdır. Dikkat çekilen bir başka nokta ise, Fırkanın, Birliğe dönüştürülürken ki programına, siyasal amaç ve taleplere yer verilmediğinin belirtildiği bir madde eklenmiş olmasıdır. Türk Kadınlar Birliği (TKB) siyasal hakları kazanma amacından vazgeçmiş gibi görünse de, bu yöndeki eylemleri devam etmiş olup, Şubat 1925’te boşalan bir İstanbul milletvekilliği için, kadınların seçme ve seçilme hakları olmadıkları halde, Nezihe Muhiddin ve Halide Edip’in aday gösterilmesiyle konu tekrar gündeme taşınmaya çalışılmıştır.¹⁵²

¹⁵⁰ Müşfika Nazan Arslanel, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Kadınların Siyasal Hayata Katılımı”, *Enderun*, C.5, S.2, 2021, s.197.

¹⁵¹ Ayşegül Baykan ve Ötüş Basket, *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını (1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.144.

¹⁵² Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.156.

Kadınlar, Cumhuriyet döneminde sosyal yapının önemli bir unsuru olmayı sürdürmüşse de siyasal hayat için aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir. Bunun pek çok nedeni olsa da, en önemli neden olarak, toplumda “siyaset” denilince bu alanın “erkeklere ait” olduğu düşüncesinin yer etmiş olmasıdır denilebilir. Dolayısıyla kadın bu alanda pek söz sahibi olamamıştır. Siyasetin “erkek işi” olarak adlandırılması bu alanda kadın-erkek ayrımının yapılmasına yol açmakta ve kadın dışlanmaktadır.¹⁵³

Kadınların vatandaş ya da yurttaş olarak kabul edilmesi 3 Nisan 1930’da yayımlanan Belediye Yasasıyla gerçekleşmiş olup kadınlar bu haklarını 1933’teki belediye seçimlerinde kullanabilmiştir. Ardından 4 Aralık 1934’de milletvekili seçme-seçilme hakkını elde ederek 1935 yılı seçimlerinde 18 kadın temsilci seçilerek meclise girmiştir. Bu yasayla kadın siyasal haklarda erkeklerle eşit statüye ulaşmıştır. Kadın temsilcilerin tüm meclise oranının %4,5 gibi yüksek bir rakam olması dikkat çekicidir. Böylelikle, sadece kadına siyasal haklar tanınmakla kalmamış Batılı demokrasilerde bile görülmemiş bir tablo ortaya çıkmıştır. Ancak devam eden yıllarda çok partili hayata geçişle birlikte erkek vekil sayısı artarken kadın milletvekili sayısı düşmüştür.¹⁵⁴

3.2.Cumhuriyet Döneminde Kadın Hareketleri

Osmanlı’da, modern kadının alt yapısı gene modernleşmeye bağlı olarak Tanzimat ve sonrasında hazırlanmış olup bu süreçte gerçekleşen reformlarla pek çok yenilik bir yönüyle Cumhuriyete aktarılmıştır. Bu nedenle Cumhuriyete taşınan kadının toplumsal olarak kabul görmesi zor olmamıştır. Kadınlar, Osmanlı’da II. Meşrutiyetle devam eden süreçte, basın-yayın hayatında yer almaya ve dernek kurma faaliyetlerinde bulunmaya başlamış, üreten ve sosyalleşen bir imgeye dönüşmüştür. Osmanlı’da kadınların toplumsallaşmasındaki önemli araçlardan biri olan dergilerin eğitimsel, sosyal, yer yer siyasal içeriği, Cumhuriyet kadını için biraz şekil değiştirerek, daha edebi bir biçime de dönüşmüştür.¹⁵⁵

Cumhuriyet döneminde pek çok dergi yayınlanmıştır. Bu dergiler, içeriği ve yazarlarının yaklaşımı, ele aldıkları konular, yazın üslupları bakımından bakıldığında kadının siyasal ve toplumsal meselelere bakışını anlamak açısından oldukça önemlidir.

¹⁵³ Necla Arat, *Kadın Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980, s.82.

¹⁵⁴ Şirin Tekeli, *Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri, Türk Toplumunda Kadın*, Türk Sosyal Bilimler Derneği ve Araştırma, Eğitim ve Ekin Yayınları, İstanbul, 1982, s.381.

¹⁵⁵ Aydın, Harun, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de kadın”, *Current Research in Social Sciences*, C.1, S.3, 2015, s.86.

Bunlar arasında çıkarılan ve Türk Kadın Birliği tarafından yayımlanan “Türk Kadın Yolu” dergisi en önde gelen dergiler arasındadır.¹⁵⁶

Milli Mücadele Döneminde basın yayın faaliyetlerinin yanı sıra kadınlar tarafından kurulan dernekler de son derece önemli olup bunlar daha çok “yurdun bağımsızlığı için faaliyet göstermek” amacıyla kurulmuştur. Ancak sadece bu derneklerin değil, bu tarihlerden önce kurulan kadın derneklerinin de katkıları yadsınmamalıdır, “Vatanın kurtarılmasına hizmet” gibi ortak bir amaç çerçevesinde ilk bir araya gelmeyi gerçekleştiren Milli Kongre’de aralarında mütareke yıllarından önce kurulan kadın derneklerinin de bulunduğu 13 kadın cemiyeti ile birlikte toplam 52 kuruluş katılmıştır. Milli Kongre’ye iştirak eden dernekler şunlardır. Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, İstihlaki Milli Kadınlar Cemiyeti, Cemiyeti Hayriye-i Nisvaniye, Hilali Ahmer Kadınlar Merkezi, Biçki Yurdu, Hımayeyi Etfal Kadınlar Merkezi, Musiki Muhipleri Hanımlar Cemiyeti, İslam Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Asri Kadın Cemiyeti, Kadıköy Hanımları Müdafaaî Milliye Merkezi, İnas Darülfünun Cemiyeti, Ticaret Mektebi İnas Cemiyeti, Darülmuallimat Cemiyeti’dir. Kadınlar, Osmanlı’da başladığı yardım dernekleri faaliyetlerini, Milli Mücadele döneminde de sürdürmüştür. 1919 itibarıyla, yardımlar toplama yanı sıra kimsesizlere ve göçmenlere yardım etme, silahlı mücadeleye katılma, telgraf ve mektuplar gönderme vasıtasıyla işgalleri protesto etme, askerlerin giyecek-yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak gibi çeşitli faaliyetlerde bulunan kadın dernekleri, bu yolla “ülkesine ve bağımsızlığına sahip çıktığını” tüm dünyaya göstermiştir¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Nevin Yurdsever Ateş, *Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925 - 1927)*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s.51.

¹⁵⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.506-507

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET GAZETESİNE GÖRE CUMHURİYET DÖNEMİ KADINI

Cumhuriyetin ilanından sonra özellikle kadının toplumsal ve siyasal alandaki görünürlüğünün belirgin bir biçimde gelişmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca bu dönemde kadınların sahip olduğu hakların toplum nezdinde yaygınlaştırılması için kamuoyunun dikkatinin söz konusu gelişmelere çekilmesine de ayrıca önem verildiği anlaşılmaktadır. Halkı etkileme ve halka etkili bir biçimde ulaşma noktasında iyi bir iletişim aracı olarak yazılı basın bu amaçla önemli olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, Türk İnkılâbının halka anlatılabilmesi için bir gazete kurulması talimatını vermiş, böylece yayın hayatına başlayan Cumhuriyet gazetesi yeni kurulan rejimin sözcülüğünü üstlenerek yeni yönetim anlayışını ve devrimleri geniş kitlelere duyurma işlevini üstlenmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet gazetesi, benimsediği hedef doğrultusunda haber içerikleriyle Türk İnkılâbının ana hedeflerinden biri olan özellikle kadının toplumdaki yerine dikkat çekmede önemli katkılar sağladı. 7 Mayıs 1924 tarihinde Yunus Nadi (Abalıoğlu) ve iki ortağı Nebizâde Hamdi ve Zekeriya Sertel ile birlikte Cumhuriyet gazetesi kuruldu. Cumhuriyet gazetesinde kaleme alınan makaleler ile Türk İnkılâbının ana hedeflerinden biri olan Türk kadının toplum içindeki konumu siyasi gündemin konusu yapıldı. Örneğin Türk kadınının siyasal haklarının yoğun şekilde konuşulduğu yıllarda basımına başlanan Moda Kadın sayfası, 1930'lu yıllarda pazar günleri gazetenin beşinci sayfasında yayınlandı.¹⁵⁸

Cumhuriyet gazetesi, 1930 ile 1933 yılları arasında Moda Kadın sayfasının yayınlandığı dört yıl boyunca Türk kadınına yeni bir çerçeve kazandırma mücadelesi ile dünyadan verdiği moda haberleri ve özellikle Batılı kadın tarzının tanıtımına özen gösterdi. Çok yönlü bilgilerin verildiği bu sayfalarda; Moda, Avrupa'da Kadın, Ev Modası, Ev Kadını, Anne ve Çocuk, Her Genç Kız Neler Bilmelidir? Muaşeret, Güzelleşmenin Sırrı, Spor ve Sağlık, Hayatta Büyük Rol Oynayan Kadınlar vb. gibi manşet başlıklar ile çok yönlü bilgiler sunuldu. Ayrıca kadının toplumdaki yeri ve önemi, eğitimi, çalışması, sağlığı, sosyal hayata katılması, statüsü, toplumsal rolleri, anneliği gibi daha birçok önemli konuda yazıları manşetlerine taşıyan gazete genel anlamda bir eğitim sahası oluşturmuştu. İlâveten edebiyat, ekonomi, siyaset gibi kadınlara yönelik beşerî hayata dair başlıklar da gazetede yer aldı. Özellikle Batı'da Avrupalı kadınlara tanınan hakların Müslüman kadınlara da tanınması

¹⁵⁸ Yakup Yıldız, "Türk Düşüncesinin Bir Kaynağı Olarak Cumhuriyet Gazetesi (1937-1952)", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.2, Malatya, 2017, s.208.

gerektiği ve çocukları yetiştiren kadınların değişmesi durumunda toplumun da değişeceği gibi konular vurgulanmıştır.¹⁵⁹

Mustafa Kemal Atatürk, basının kitleler üzerindeki etkisini iyi bilen ve bunu iyi kullanabilen ileri görüşlü bir liderdir. Milli Mücadele dönemi boyunca Anadolu'nun örgütlenmesinde gazeteleri kullandığı ve hatta bizzat kendi kaleme aldığı yazılarla kamuoyunu etkilemeye çalıştığı bilinmektedir. Bundan dolayı Cumhuriyet gazetesi bizzat Atatürk'ün talimatıyla kurulmuştur. Cumhuriyet ilan edildikten kısa bir süre sonra İstanbul'da, Ankara'daki hükümetin propagandasını yapacak bir gazeteye ihtiyaç olduğunun fark edilmesiyle temelleri atılır. Mustafa Kemal, İstanbul'daki propaganda çalışmalarını başlatmak için Yunus Nadi'ye bir görev verir: “Çocuk, kalk İstanbul'a git, orada Pembe Konak var, orada Cumhuriyet gazetesini çıkar ve Ankara'nın sesi orada duyulsun”. Duyulsun bir şeyimiz olsun, naşit-i efkârımız olsun” der. 7 Mayıs 1924'te yayın hayatına başlayan gazete, hilafet propagandalarının yapıldığı ve Cumhuriyet karşıtı yazıların yayımlandığı İstanbul'da sağlam bir kamuoyu yaratmak için mücadele vermeye başladı.¹⁶⁰ Cumhuriyetin ilanının ardından kadının toplumsal ve siyasal alandaki görünürlüğü arttırılmaya çalışılırken bu dönemde Cumhuriyet gazetesi, benimsediği hedef doğrultusunda haber içerikleriyle Türk İnkılabına önemli katkılar sağladı.¹⁶¹

4.1.Cumhuriyet Gazetesine Göre Siyasal Yaşamda Kadın

Türk siyasal yaşamında Cumhuriyet dönemi aldığı önemli bazı kararlarla kadını kamusal ve siyasal yaşamın içerisinde aktif bir konuma kavuşturmuştur. Bu bağlamda yeni Belediye Kanunu'nun mecliste görüşülmesine 20 Mart 1930 günü başlanmıştır. Dâhiliye Müfettişi Hilmi Bey tarafından 1929 yılı Nisan ayından itibaren kadınlara belediye seçimlerine katılma haklarının verileceğinin açıklanması basında büyük bir yankı uyandırmıştır. “Kadınların İntihap Hakkı” başlıklı makalesi ile Yunus Nadi; Cumhuriyet dönemiyle birlikte kadınların yüzlerce yıldır süren esaretlerinden kurtarıldığını ve artık Türk kadınının da seçkin bir birey haline geldiğini savunmuştur.¹⁶² Ayrıca kadın belediyeciliği

¹⁵⁹ Ceyhan Öğreten, “Cumhuriyet Gazetesinde Kadının Temsili:“Moda Kadın” Sayfası Üzerinden Bir Değerlendirme (1930-1933)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.22, S.45, 2022, s.624.

¹⁶⁰ Burak Yenituna, “Çağdaş Türk Kadını İmajı Yaratma Sürecinde Cumhuriyet Gazetesinin rolü (1930-1935)”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C.2, S.3, 2014, s.64.

¹⁶¹ Yakup Yıldız, “Türk Düşüncesinin Bir Kaynağı Olarak Cumhuriyet Gazetesi (1937-1952)”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.2, 2017, s.208.

¹⁶² *Cumhuriyet*, “Kadınların İntihap Hakkı” 4 Nisan 1930, sayı: 2123, s.1.

hakkında dönemin önde gelen kadınlarının görüşleri gazetede yayınlanmış ve bu haberlerde kadınların bu hakkı en iyi şekilde kullanmaları temenni edilmiştir.¹⁶³

Mecliste Belediye Kanunu'nun görüşüldüğü bu dönemde kadınların siyasal hakları ile ilgili oldukça önemli bir gelişme daha oldu. Bu gelişme; kadın üyelerin Cumhuriyet Halk Fırkasına alınmaya başlanacağına açıklanmasıydı ki bu yolla kadınların ilk kez partiye üye olabilmeye fırsatı doğdu. Gazetelerde CHF nizamnamesinin “Her Türk Fırkaya aza olabilir” maddesi dikkate alınarak bu konuda nizamnamede bir düzeltmenin yapılmayacağı ve yakında Türk kadınlarının fırkaya üye alınacağına beyan edileceği bildirildi.¹⁶⁴ Haberin ardından KB idare heyeti tarafından fırkaya üye olmak için başvuru yapılsa da fırkadan olumlu bir cevap gelmedi.¹⁶⁵

Yeni Belediye Kanunu'nun Cumhurbaşkanı tarafından onaylandığı gün, KB tarafından Taksim’de Türk Kadınlarının Cumhurbaşkanı’na teşekkürlerini sunması için bir gösteri yapılması kararı alındı. Aynı gün ayrıca İzmir ve Ankara’daki kadınların da tezahüratta bulunacakları belirtiliyordu.¹⁶⁶ Bu haberin ardından 4 Nisan 1930’da Belediye Kanunu’nun Büyük Millet Meclisi’nde kabul edildiği bildirildi. Yunus Nadi kadınların bu vazifelerini başarıyla yapacaklarına yönelik temennisini “Kadınların İntihap Hakkı” başlıklı makalesinde “Türk kadınının da artık yüzü açık ve alını yüksek pek mümtaz bir mahlûk” olarak ifade ederek belirtti.¹⁶⁷ İstanbul’da da kadınların fırkaya kayıtlarının 7 Nisan’dan itibaren başlayacağı bildiriliyordu.¹⁶⁸

İstanbul’da ilk kadın üye olarak Resmiye Hakkı Şinasi Hanım’ın kaydı yapıldı.¹⁶⁹ Bu arada Nezihe Muhittin Hanım’dan Birliği suçlayan bir açıklama daha geldi. Nezihe Hanım, CHF’nin kadınların üyelik kayıtlarına başlamasına rağmen KB hiç bir çalışmada bulunmadığı için KB üyelerini tembellikle suçluyordu.¹⁷⁰ KB’nin miting için çalışmalarının devam ettiği günlerde Nezihe Muhittin Hanım, mitingin olduğu gün Sultanahmet’e gelerek, eski KB taraftarları ile bir konferans vereceğini açıkladı.¹⁷¹ Gösteriye basının yoğun ilgisi

¹⁶³ *Cumhuriyet*, 22 Mart 1930, sayı: 2110, s.1.

¹⁶⁴ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1930, sayı: 2113, s.1.

¹⁶⁵ *Cumhuriyet*, 30 Mart 1930, sayı: 2118, s.1.

¹⁶⁶ *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1930, sayı: 2122, s.1.

¹⁶⁷ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1930, sayı: 2123, s.1.

¹⁶⁸ *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1930, sayı: 2125, s.1.

¹⁶⁹ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1930, sayı: 2126, s.1.

¹⁷⁰ “Nezihe Hanım Kadın Birliği’ne Çatıyor”, *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1930, sayı: 2124, s.3.

¹⁷¹ “Nezihe Muhittin Hanım Mukabil Taarruza Geçti”, *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1930, sayı: 2127, s.3.

olmuştu. Mitinge kadından fazla erkeğin katılması ertesi gün gazetelerde, özellikle KB hakkında yoğun eleştirileri beraberinde getirdi.¹⁷²

Cumhuriyet gazetesindeki bir köşe yazısında; kadınların mitinge katılmayışını, kadınlara verilen bu hakkın onlar arasında ne kadar “laiki” ile karşılandığının bir göstergesi olduğu vurgulanarak kadınlara ağır eleştiriler yapılmıştır.¹⁷³ İstanbul Kız Lisesi Müdürü Nâkiye Hanım ise mitingin başarısızlığının sorumlusunun Türk kadınları değil, KB olduğunu söylemişti.¹⁷⁴ Bu eleştirilerin ardından, KB üyelerinin CHF müracaatları gerçekleşti. Ancak fırka tarafından KB’nin toplu olarak firkaya kaydının yapılamayacağı, üyelerin ikametgâh adresine göre ayrı ayrı kayıt yaptırabilecekleri açıklandı. Yine müracaatın olduğu gün KB üyeleri tarafından artık CHF için çalışacaklarını belirttikten sonra özellikle, son dönemde meydana gelen dedikodular dolayısıyla bundan sonra sadece hayır işleri ile meşgul olacakları açıklaması yapıldı. Yine bu müracaatta KB üyeleri son dönemde Nezihe Muhittin tarafından KB’ne yapılan eleştiriler hakkında da şikâyetle bulunmuşlardı.¹⁷⁵

Yeni fırkanın kuruluş işlemlerinin yapıldığı günlerde, KB’nden yeni fırka kurulduktan sonra KB’nin ne gibi faaliyetlerde bulunacağına dair bir açıklama yapıldı. KB yeni fırkanın kurulmasının ardından, konularında herhangi bir değişiklik olmayacağını belirtti. Kişisel olarak, KB içinde SCF’na katılmak isteyenler olsa da, daha önce KB üyelerinin birçoğunun CHF’na girmiş olduğu açıklandı. Ayrıca KB’nin toplu olarak SCF’na katılmasının ise düşünülmediği ifade edildi. Aynı dönemde Nezihe Muhittin Hanım’ın SCF’na gireceğine dair söylentiler yapılmaktaydı.¹⁷⁶

SCF üye kayıtlarının başlamasıyla birlikte, basında yeni firkaya üye olmak için müracaat edenlerin büyük bir kısmını kadınların oluşturduğu belirtiliyordu.¹⁷⁷ 25 Ağustos’ta 30, 27 Ağustosta ise 300 kadının İstanbul’da SCF’na yazıldığı bildiriliyordu. CHF’na kaydedilmek için ise 200 kadın başvuruda bulunmuştu¹⁷⁸. SCF’na üye olmak için başvuran kadınlar arasında Suat Derviş ve Nezihe Muhittin Hanım da yer alıyordu. Nezihe Muhittin Hanım konu ile ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: “Halk fırkası da samimidir. Fakat bu yeni

¹⁷² *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1930, sayı: 2138, s.1

¹⁷³ “Hanımların Mitingi”, *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1930, sayı: 1498, s.1.

¹⁷⁴ “Kabahat Tamamıyla Kadın Birliği’nin”, *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1930, sayı: 2138, s.1.

¹⁷⁵ “Kadınlar Birliği İdare Heyetinde”, *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1930, sayı: 2139, s.2.

¹⁷⁶ *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1930, sayı: 2252, s.3.

¹⁷⁷ *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1930, sayı: 2256, s.4.

¹⁷⁸ *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1930, sayı: 2265, s.3; *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1930, sayı: 2267, s.1.

fırka tamamıyla yeni bir hareket vesilesidir. Prensipleri daha iyi ve ciddidir. Vaitlerini tatbikat itibarıyla çok ehemmiyetli buluyorum.”¹⁷⁹

Yine yeni fırkanın kuruluşundan birkaç gün sonra SCF’nın ilk kadın üyesi olan Makbule Hanım ilk beyanatında bulundu. Makbule Hanım’ın beyanattı şu şekilde idi: “Yüksek maksatlarla ve millete, memlekete büyük hizmetler emeliyle SCF teşekkül etti. Bu fırkanın milletin memleketin bütün ihtiyaçlarını düşüneceği ve refaha ulaştıracağı kanaatiyle ve Ali Fethi (Okyar) Beyefendiye olan büyük itimadım dolayısıyla intisap ettim. İki fırka yekdiğerinin düşmanı değil kardeşidir. Birbirlerinin hatalarını görürler ve tashih ederlerse hedefe daha çabuk vasıl oluruz. Bugün kadınlık erkeklik meselesi yoktur, vatan meselesi vardır. Bugün için bu kâfidir.”¹⁸⁰ Makbule Hanım’ın beyanatından birkaç gün önce, yeni fırkaya katılan ikinci kadın, Makbule Hanım’ın arkadaşlarından Adile Hanım oldu.¹⁸¹

4 Aralık 1934 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi “Kadınlara Mebus İntihab Edilecekler” başlığı altında kadınlara verilecek olan seçme ve seçilme hakkıyla ilgili haberi duyurmuş ve bu haberin metninde: “*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Mebus İntihabı Kanunu’nda bazı değişiklikler yapılacağı rivayetleri katileşmektedir. Bu cümleden alarak kadınların mebus intihap etmek ve mebus olmak haklarının tanınmasının, her 50.000 kişinin bir mebus intihap etmesi, mebus intihap etmek hakkının 18 yaşında değil 22 yaşında başlaması gibi esaslar rivayet halinde dolaşmaktadır*” denilerek yapılacak anayasa değişikliğinin ayrıntıları anlatılmıştır.¹⁸²

5 Aralık 1934 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle ilgili kararın Cumhuriyet Halk Fırkası Grubu’nda 4 Aralık’ta kabul edildiğini duyurmuştur. Haberin içeriğinde: “*Fırkamızın bu son kararı Türk kadınıni içtimai ve siyasi hayatta bütün ulusların üstünde yer vermiştir... Siyasi hayatta, belediyeler seçiminde tecrübesini yapan Türk Kadını saylav seçme ve seçilme hakkını almak suretiyle hakların en büyüğünü de elde etmiş oluyor. Türk kadını bundan böyle ulusun mukadderatına hâkim olacaktır. Medeni memleketlerin birçoğunda kadından esirgenen bu hak bugün Türk kadınıni elindedir ve onu salâhiyet ve liyakatle kullanacaktır.*” denilerek Türk kadınına verilen bu hakkın, çoğu Batılı kadınlardan esirgendiğine vurgu yapılmıştır.¹⁸³

¹⁷⁹ Cumhuriyet, 22 Ağustos 1930, sayı: 2260, s.4.

¹⁸⁰ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1930, sayı: 2260, s.1

¹⁸¹ Cumhuriyet, 19 Ağustos 1930, sayı: 2257, s.1.

¹⁸² Cumhuriyet, “Kadınlara Mebus İntihab Edecek ve Edilecekler”, 4 Aralık 1934, s.1

¹⁸³ Cumhuriyet, “Fırka Grubunun Dün Verdiği Karar: Türk Kadınına Mebus Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi, Fırka’nın Meclis Grubu’nda Kabul Edildi”, 5 Aralık 1934, s.1.

6 Aralık 1934 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde TBMM'nin tarihi toplantılarından birini yaptığından ve bu toplantıda Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkının verildiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu haberlerde meclisteki oturumun ayrıntıları da yer almıştır.¹⁸⁴ 7 Aralık 1934 tarihinde gazetede Ankara Halkevi'nde ve mecliste yapılan kutlamalar hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca İstanbul'da Taksim ve Beyazıt'ta kadınların yapacağı miting ve toplantıların haberleri de yer almıştır.¹⁸⁵ Cumhuriyet'te "Türk Kadını Büyük Millet Meclisi'nde" başlıklı yazıda birçok ileri Batılı millet kadınlarının henüz bu hakkı elde edemediğine vurgu yapılarak, kadınlara verilen bu hakkın öneminden, İslamiyet öncesi dönemde Türk kadınının erkekle eşit olduğundan ve artık Cumhuriyet'le birlikte kadının eski haklarını geri aldığından bahsedilmiştir.¹⁸⁶ 9 Aralık 1934'te Cumhuriyet Gazetesi'nde kadınlara verilen milletvekili seçme ve seçilme haklarıyla ilgili haberler küçük başlıklarla verilmiş ve Bayan Makbule, Afet ve Naciye Hanımların milletvekilliğine seçilmelerinin muhtemel olduğu ifade edilmiştir ¹⁸⁷.

Cumhuriyet gazetesi 10 Aralık 1934 tarihli nüshasında Atatürk'ün kadınların edindiği siyasal haklara dair görüşlerine geniş yer vermiştir. Bu çerçevede ilgili gazetede yer alan habere göre, "Atatürk'ün büyük gönenci" başlıklı yazı "*Erdemli kadınlarımızın sayılab seçimine girmelerinden dolayı ülkenin bütün kurumlarından, yer yer toplantılarından yazılar aldım. Gösterilen duygulardan gönencim büyüktür. Türk kadınlığının yeni girdiği siyasal alanda da değerli işler başarmasını dilerim*" şeklinde yer almaktadır.¹⁸⁸ İlâveten aynı gazete 13 Aralık 1934 tarihinde "ikinci muntehiblerin arasında da kadınların bulunması için şimdiden kadınların aza kaydedilmesi" başlığıyla Recep Peker'in Fırka'ya yolladığı tamim ile ilgili habere de yer vermiştir.¹⁸⁹

25 Aralık 1934 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde "Kadınlarımızın Sayılab Seçilmeleri: Türk Kadınının Zaferi Hariçte Derin Akisler Yaptı" başlıklı yazıda Fransa'daki Türk elçisinin, Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi onuruna Fransız kadınlarına verdiği çay toplantısından bahsedilmiştir.¹⁹⁰ 31 Ocak 1935 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, 8 Şubat'ta yapılacak seçimlerde 15 kadının milletvekilliğine aday gösterileceğini

¹⁸⁴ Cumhuriyet, "Türk Kadını Hakların En Büyüğünü Aldı", 6 Aralık 1934, s.1.

¹⁸⁵ Cumhuriyet, "Türk Kadınının Sevinci", 7 Aralık 1934, s.1.

¹⁸⁶ "Türk Kadını Büyük Millet Meclisi'nde", Cumhuriyet, 7 Aralık 1934, s.1.

¹⁸⁷ Cumhuriyet, "Seçim Hazırlığı Arttı", 9 Aralık 1934, s.1.

¹⁸⁸ Cumhuriyet, "Atatürk'ün Büyük Gönenci", 10 Aralık 1934, s.1.

¹⁸⁹ Cumhuriyet, "Kadınların Fırkaya Aza Kaydına Başlanıyor", 13 Aralık 1934, s.1.

¹⁹⁰ Cumhuriyet, "Kadınlarımızın Sayılab Seçilmeleri: Türk Kadınının Zaferi Hariçte Derin Akisler Yaptı", 25 Aralık 1934, s.1.

duyurmuştur.¹⁹¹ 5 Şubat 1935 tarihinde Gazete ise milletvekili adaylarının adlarını, seçim bölgelerini ve mesleklerini gösteren listeyi yayınlamıştır. Bu listede 17 kadın milletvekili adayı yer almıştır.¹⁹²

6 Şubat 1935 tarihinde Cumhuriyet Gazetesinde 17 kadın milletvekili adayının altısının belediye meclis üyesi, birinin doktor, beşinin okul müdürü, ikisinin çiftçi, birinin muhtar olduğu açıklanmış ve bu adayların kısa özgeçmişleri yayınlanmıştır. Ayrıca ülkedeki seçim hazırlıklarından ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiş, halkın bu seçimleri heyecanla beklediğine vurgu yapılmıştır.¹⁹³

7 Şubat 1935 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi'nde "Türk Kadını Sevin ve Kıvanç Duy" başlığı ile çıkan yazıda Fransız kadınının milletvekili seçilmesi şöyle dursun, belediye seçme hakkına bile sahip olmadığından, Türk kadınının milletvekili seçilebildiğinden, yakında 17 Türk kadınının meclise milletvekili olarak gireceğinden ve bundan dolayı Türk kadınının sevinç ve kıvanç duyması gerektiğinden bahsedilmiştir. Haberin sonunda: "*Türk kadını, sevinç ve kıvanç duy ki Kemal Atatürk seni on sene içinde, hürriyetin anası olan Fransa'nın kızlarından daha yükseklere çıkardı.*" denilerek bu hakkın kadınlara verilmesinde Atatürk'ün büyük bir etkisinin olduğuna vurgu yapılmıştır."¹⁹⁴

9 Şubat 1935 tarihli nüshasında gazete 1935 seçimlerinin yapıldığını duyurmuş, milletvekilliğine seçilenlerin adları ve ikinci seçmen sayıları yayınlanmıştır.¹⁹⁵ 15 Şubat 1935 tarihinde ise gazete, Fransız gazetelerinden biri olan Matin'de çıkan "Türk Kadınının Zaferi" başlıklı makaleyi yayınlamıştır. Bu makalede özetle Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'ndaki yeri ve siyasi hakları elde ediş serüveni anlatılmıştır. Ayrıca: "Bugün, Fransız kadını, sosyal müsavat bakımından, Türk kız kardeşinin tarihine gıpta edebilir" denilerek Fransız kadınının Türk kadınına duyduğu hayranlık dile getirilmiştir.¹⁹⁶

1 Mart 1935 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde: "Beşinci BMM'nin ilk içtimai evvelki dört BMM'nin ilk toplantılarından daha büyük bir ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. Çünkü ilk defadır ki Türk kadını Millet Meclisinde Türk erkeğiyle beraber yan yana oturmağa milletvekili olarak millet işlerine bakmağa bugünden itibaren başlamaktadır" denilerek 1

¹⁹¹ Cumhuriyet, "Saylav Seçimi 8 Şubat'ta Yapılacak", 31 Ocak 1935, s.3.

¹⁹² Cumhuriyet, "Fırka Saylav Namzetleri Listesi Dün Neşredildi", 5 Şubat 1935, s.7.

¹⁹³ Cumhuriyet, "Müstakil ve Kadın Namzedler", 5 Şubat 1935, s.1.

¹⁹⁴ Cumhuriyet, "Türk Kadını Sevin ve Kıvanç Duy", 7 Şubat 1935, s.1.

¹⁹⁵ Cumhuriyet, "Saylav Seçimi Dün Bitti", 9 Şubat 1935, s.1.

¹⁹⁶ Cumhuriyet, "Türk Kadınının Zaferi", 15 Şubat 1935, s.1.

Mart 1935 tarihinin önemli bir gün olduğu vurgulanmıştır.¹⁹⁷ Aynı gün “Büyük Millet Meclisi’nde Türk Kadını” başlıklı yazıda ise Meclis’e giren kadın milletvekili sayısının 17 olmasının -ilk başta az gibi görülse de- bir başlangıç olduğundan, Fransa’da kadınların bu haktan yoksun bulunduğu bahsedilmiştir. İlaveten İslamiyet’ten önce Türklerde kadının erkeklerle eşit olmasına rağmen İslamiyet’le birlikte kadının dört duvar arasına sıkıştırıldığından ve kadınların Cumhuriyet Dönemi’nde eski haklarını geri aldığından bahsedilmiştir. Gazetede yer alan bu yazı “Türk kadının sayılabilecek Mecliste yer alması, Türkiye’de kadınlık işinin kesin kes (kat’i) çözülmesinin en yüksek ve en parlak belgesidir” sözleriyle bitirilmiştir.¹⁹⁸

Cumhuriyet Halk Partisi’nden Edirne milletvekili aday ve aynı zamanda doktor olan Fatma Memik 6 Şubat 1935 ‘te “Müstakil ve Kadın Namzedler” başlığı altında : “Cumhuriyetin verimli kaynağının nurlu ışığını saçan Atatürk’ün Türk kadınlığı arasından beni seçip ulusal bir vazifeye davet edeceğini mesleki didişmelerim arasında aklıma getiremezdim. Yurdun her mesleki branşında yüz ağartarak çalışan kadınlık camiasının bu uğurda da yapabileceği birçok işleri olduğunu Ulu Önder, uzağı gören kıymetli bakışlarıyla dünyaya tanıttı” demiştir.¹⁹⁹

4.2. Cumhuriyet Gazetesine Göre Sosyokültürel Yaşamda Kadın

Cumhuriyet gazetesinin birçok sayısında yer alan *Anne ve Çocuk* bölümü cumhuriyet rejiminin Türk kadınına yüklediği geleceğin inşasında önemli bir görev alan annelik görevinin nasıl yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir. *Anne ve Çocuk* bölümünde gebelik süreci, doğum sonrası bakım süreçleri hakkında ayrıntılı bilgilere rastlanmaktadır. Annenin hamilelik sonrası yapması gerekenler ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Anne adayının gebe olduğunu öğrenir öğrenmez ilk yapması gerekenin doktora gidip muayene olması gerektiği belirtilmektedir.²⁰⁰ 10 Ağustos 1930 tarihli sayıda sıhhatli bir çocuk için sıhhatli annelere ihtiyaç duyulduğu belirtildikten sonra hamile kadına iyi bakılması, vitaminlerinin eksik edilmemesi, et, pırla, biftek, balık, tavuk gibi yiyeceklerin yedirilmesi önerilmektedir.²⁰¹

Çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişimi konusunda anneye oldukça önemli görevler düştüğü belirtilmiş, ne zaman emzireceğine kadar ayrıntılı bilgiler verilmiştir. 21 Mart

¹⁹⁷ *Cumhuriyet*, “Beşinci Kurultay İlk ve Tarihi Toplantısını Bugün Yapıyor.”, 1 Mart 1935, s.1.

¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, “Büyük Millet Meclisi’nde Türk Kadını”, 1 Mart 1935, s.1.

¹⁹⁹ *Cumhuriyet*, “Müstakil ve Kadın Namzedler”, 6 Şubat 1935, s.1.

²⁰⁰ *Cumhuriyet*, “Doğmadan Evvel”, 1 Şubat 1930, s. 5.

²⁰¹ *Cumhuriyet*, “Sağlam Çocuk İçin Sağlam Anne Lazım”, 10 Ağustos 1930, s. 5.

1930 tarihli sayılı nüshasında gazete; “Çocuk aç mahlûktur. Eğer çocuk acıkmiyorsa işte bir yanlışlık var. Çocuk yemek için ağlamıyorsa ya hastadır ya başka bir sebebi vardır. Geceleri üç dört defa emzirmek kadar hiçbir şey çocuğun iştahını bozamaz. Çocuğun harareti varsa açlık faydalıdır. Çocuk yemiyor diye zorlamak daha fenadır. Bazı anneler çocuğu beslemek için ellerinde tabak arkasından koşar, çocuğu aldatarak zorla yedirmeye çalışırlar. İşte çocuğun iştahının en büyük düşmanı bu annelerdir” denilmektedir.²⁰²

Çocukların bulaşıcı hastalığa yakalanma konusunda risk grubunda olduğu aktarıldıktan sonra kuşpalazı, sinirlilik, ishal gibi hastalıkların nasıl tedavi edileceği anlatılmaktadır. Özellikle ishal konusuna dikkat çeken bölümde yiyecek ve ortam temizliğinin ishalin tedavisinde önemli olduğu belirtilmektedir.²⁰³ Çocuğun dağınık ve pis olmasından annelerin sorumlu olduğu, bu sebeple bazı faaliyetlerin çocukla birlikte yapılması öğütlenmektedir. Ayrıca sağlıklı çocuklar yetiştirmek maksadıyla fazla yemek yedirilerek şişmanlamasına izin verilmemesi söylenmektedir.²⁰⁴

9 Mart 1930 tarihli sayıda çocuğun büyümek için nasıl gıdaya ihtiyacı varsa, karakteri için de ruhî gıdaya ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Ruhî gıdanın ne olduğuna dair bilgiler verilmekte ancak çocuğun şımartılmaması, bazı fizikî ihtiyaçların çocuğun ruhanî gelişimine etki ettiği bu sebeple annelerin dikkatli olması önerilmektedir. “Çocuğun ruhî gıdada en büyük ihtiyacı şefkat, hürriyet ve izzeti nefesine hürmettir. Fakat anneler bu şefkati suiistimal ederler. Sevilmek çocuğun en büyük ihtiyacıdır. Anne bunu her zaman çocuğa mebzulden vermelidir. Fakat çocuğun hayatındaki disiplini bozan bir şefkat çocuğa karşı yapılmış en büyük düşmanlıktır. Çocuk gece saat sekizde yatmalıdır. Anne bunu kabul etse bile çocuğun ağlamasına dayanamaz, bu bir gece saat dokuza çıkar, bazen daha ileri geçer, annenin şefkati çocuğun arzusuna karşı koyamaz.” uzak durulması öğütlenerek yarının Türkiye’sini oluşturacak bireylerin dayak ile eğitilmemesini, çocukların kendine güvenli olmasının annenin ilgisinden geçtiği belirtilmektedir. “Çocuk hürriyetine en çok âşık olan mahlûktur... Büyüklerin yanında söz söyleme, oynama, atlama, kenarda sessiz otur, şuna dokunma, bütün bu hürriyeti takyit eden emirler çocuğun maneviyatını öldürür. Korkak, pısrık, bir köle ruhunda yetişir. Çocuğa kabahat yapınca azarlamak annenin en birinci işidir. Çocuk için iyi ve fena yoktur. Ne iyiyi ne fenayı bilerek yapmaz. Ona iyi ve fena takdir ile dayakla değil, ancak muhakeme ile öğretilir. Çocuk izzeti nefesine hürmet edildiğini

²⁰² Cumhuriyet, “Çocuk Sıhhatin Miyarı İştahıdır”, 21 Mart 1930, s. 5.

²⁰³ Cumhuriyet, “Disiplin ile Büyüyen Çocuklar”, 4 Mayıs 1930, s. 5.

²⁰⁴ Cumhuriyet “Çocuklarda İtiyat Nasıl Hâsil Edilir?”, 2 Mart 1930, s.5.

*görünce iyi ve fenayı daha iyi anlar ve düşünmeye başlar. Fakat anneler, şefkatte müfrit, hürriyette mümsik, izzeti nefis meselesinde gafil oldukları için çocuğun en büyük düşmanıdır.”*²⁰⁵

Çocuğun ruhanî gelişiminde annenin nasıl davranması gerektiğine yönelik 13 Nisan 1930 tarihli sayıda “Evamiri Aşerisi” adı altında 10 maddelik emirler verilmektedir. Buna göre; çocuğunu bütün kalbin ve ruhunla seveceksin, fakat sevdana aklın hâkim olacak, çocuğu kendi malın telakki etmeyeceksin, o senden ayrı bir insandır, ona insan gibi hürmet edeceksin, ondan muhabbet, hürmet isteyemezsin ilaveten muhabbet ve hürmeti kazanabilirsen kazanırsın. Ayrıca çocuğun yaramazlıklarını, hatalarını büyük bir sabırla hazmedecek, çocuktan ceza ile intikam almayacaksın. Çocuğunu bir kahraman ve miskin yapmak senin elindedir. Dilini, lisanını ona göre kullan ve çocuğun ahlakını düzeltmek istediğin zaman, çocuk için en güzel numune sen olduğunu unutma. Sen çocuğa hayat yolunu göstermeyeceksin. Kendi bulacağı yolda yürümek için bacalarını kuvvetlendireceksin. Ayrıca çocuğu hayat kavgasında mücadele edebilecek hale getireceksin. Son olarak çocuğa hayatı, güzelliği, iyiliği hakikati sevdirecek, arkadaşlık içinde yaşamayı öğreteceksin ve evin kavgasız, mesut bir ev yapacak, çocuğa inkişaf için meydanları açık bırakacaksın.”²⁰⁶

Bu emirlerle Türk çocuklarının karakterli ve özgüvenli bireyler olarak yetiştirilmesinde annenin rolü bir kez daha vurgulanmaktadır. Çocuğun oyun oynamasının zihinsel gelişim göstermede oldukça önemli olduğu belirtilmektedir. Buna göre “*Çocuğun en büyük ihtiyacı oyun ve oyun arkadaşlarıdır. Apartmanlarda, zengin konaklarda mürebbiyelerin tahtı nezaretinde büyüyen çocuklar, en talihsiz çocuklardır. Çocuğa bol ve mutena oyuncak almak çocuğun bu ihtiyacını tatmin edemez. Eline verilmiş hazır oyuncaklarla, kendi kendine oynayan çocuk, bu oyuncaklardan ancak yarım saat hoşlanır. Bundan sonra bu bir oyuncak dükkânını andıran odanın içinde yalnız ve bedbahttır. Sokakta çıplak ayaklarla oyuncaksız fakat arkadaşlarıyla oynayan çocuk, daima değişen bir âlem içindedir. Oyunu ve oyuncağı onlar kendileri icat ederler. Kafaları yaratmaya alışır. Müşterek hayallerle daimî bir heyecan içinde yaşarlar. Müşterek muhakemelerle birbirlerinin fikirlerini tamamlarlar. Rasgeldikleri müşküllerle beraber çare ararlar. Düşerler, kalkarlar, hayat içinde küçükten mücadeleye alışırlar. Hâlbuki sıcak odasında oyuncaklarıyla yalnız yaşayan çocuk, muhayyilesi, muhakemesi, hayati kabiliyetleri*

²⁰⁵ Cumhuriyet “Çocuğun En Büyük Düşmanı Annesidir”, 9 Mart 1930, s.5.

²⁰⁶ Cumhuriyet, “Analezin Evamiri Aşerisi”13 Nisan 1930, s.5.

*inkıŖaftan mahrum, limonlukta büyüyen bir çiçeğe benzer. Hayata çıkınca, limonluktan soğuşa çıkan çiçek gibi hemen soluverir.”*²⁰⁷

Çocuğa mücadele kabiliyeti kazandırılması ve hakkını araması konusunda da anneye görev verilmektedir. Çocuk bir arkadaşıyla kavga ettiğinde yapması gerekenler örnekler ile açıklanmaktadır. Bu konuda 6 Nisan 1930 tarihinde verilen bilgiler oldukça ilginçtir: “*Bu hususta annelerin tatbik ettiği iki tarz var. Mesela çocuk arkadaşı ile kavgaya tutuşmuşsa bazı anneler ‘yavrum o seni tahrik etmişse annesine şikâyet et fakat dövme hakkın değildir’ der. Bir kısmı da ‘Aaaa yavrum sen niye onun sözü altında kalacaksın, iyi ettin de dövdün’ der. Bunlardan hangisi doğru? Birinci tarz terbiye gören çocuk tecavüze maruz kaldı mı, susar, tokat yer, Sonra şikâyet eder. Bu bir yanağına vurulursa ötekini çevir diyen Hristiyanlığın saçma düsturudur. Çocuğa nefisini müdafa etmesini öğretmek kadar tabii ve hayati hiçbir şey yoktur. Bu tarzda terbiye gören çocuk korkak, pısırık olur. Hayatta kavga etmesini bilmez mağlup olur. İkincisi müdafaaya alışır. Bir tokat vurana üç vurur. Çocuk nefisini müdafaaya alıştığı zaman, cesur, kuvve-i maneviyesi yüksek, kendine sahip insan olur. Kavga hayatın şartıdır. Hayat zaten kavgadan ibarettir. Sahte bir nezaket ve terbiye süsü altında çocuğu susturmak, kuvve-i maneviyesini kırar, hayatta onu kendinden kuvvetliye uşak yapar. Çocuk tahrike, tokada maruz kalmışsa ona söylenecek söz: O sana bir tokat mı vurdu? Sen ona üç vur... Burnu kanamış, bacağı yaralanmış... Ne çıkar? Dövlmüş altın parlak olur”*²⁰⁸

Çocukların çevresini ve fiziksel dünyayı anlamada en büyük yardımcısı annesidir. Buradan hareketle çocuğun entelektüel gelişimine, doğaya ve hayvan sevgisine önem vermesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda; spor, sanat ve hayvan sevgisi konularında annenin yol gösterici olması önerilmektedir. 28 Eylül 1930 tarihli sayıda ailenin hayat görüşüne, düşüncesine ve ihtiyacına göre çocuğun spor ve dansa yönlendirilmesi tavsiye edilmektedir.²⁰⁹

Hayvan sevgisi konusunda ise ailenin ve annenin önemi vurgulanmakta ancak halk sağlığı konusuna dikkat edilmesi gerektiği aktarılmaktadır. Örneğin 10 Ağustos 1930 tarihli sayıda çocuklar ile hayvanların çok yakın oldukları ancak bu yakınlığın bazen çocukların sıhhati için çok tehlikeli olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple çocukların hayvanları uzaktan sevmesinin daha iyi olacağı öğütlenmektedir.²¹⁰

²⁰⁷ Cumhuriyet, “Betbaht Çocuk”, 20 Nisan 1930, s.5.

²⁰⁸ Cumhuriyet, “Çocuk Kavgaya Alışmalı Mı?”, 6 Nisan 1930, s.5.

²⁰⁹ Cumhuriyet, “Çocuklara Öğretilecek Danslar”, 28 Eylül 1930, s.5.

²¹⁰ Cumhuriyet, “Çocuğunuz Hayvanlarla Oynamalı Mı?”, 10 Ağustos 1930, s.5.

Moda Kadın sayfasında hedeflenen Batı kültürünün Türk örf ve âdetlerinin unutulmasına fırsat vermemesi ve kadının Türk örf ve adetleri ile Batılı kültürünü harmanlaması beklenmektedir. Bu kapsamda Muaşeret adı altında bir bölüm yer almaktadır. Muaşeret bölümü sayfanın en dikkat çekici ve en ilginç bölümüdür. Bu bölümde beşerî hayatın her alanına yönelik tavsiyeler bulunmaktadır. Soru sorulduktan sonra cevap verilen bölümde daha çok erkeklere tavsiyeler verilmekte ve cumhuriyet rejiminin arzuladığı yeni kadın profiline nasıl davranması gerektiği öğretilmektedir.

Cumhuriyet gazetesinin 1 Şubat 1930 tarihli sayısında “Umumi bir yerde erkeğin kadının şapkasını taşıması doğru mudur?” sorusuna “Hayır. Herkes kendi taşımalıdır. Kadının eşyasını erkeğe taşıması Fransız adabı muaşeretinde belki yer bulur. Fakat Fransa’dan gayri hiçbir yerde kadının eşyasını erkeğe taşıması muaşeret kanunlarına muvaffak değildir”²¹¹ cevabı verilerek kültürler arası karşılaştırmaya yer verilmekte ve bu konunun Türk kültürüne ait olmadığı vurgulanmaktadır. Başka bir örnekte ise “Bir genç kızla erkeğin sokakta bir köşede durup konuşmaları muvafık mıdır? Ayrılırken kız mı evvela el sıkmalıdır?” sorularına “Sokakta bir köşede ancak bir iki dakikalık bir muhaverenin ehemmiyeti yoktur, fakat uzun zaman durup konuşmak muvafık değildir. İlk evvela kız veda etmelidir” tavsiyeleri verilmektedir.²¹² 18 Mayıs 1930 tarihli sayıda iki kadınla yürüyen bir erkeğin kadınların solundan yürümesi gerektiği belirtilmektedir.²¹³

1 Haziran 1930 tarihli sayıda evlenen kadınların kocasının ismini kullanmasının muaşerete uyup uymadığı ile ilgili soruya “Eski adabı muaşerette kadının kocasının ismini kullanması ayıp ve hatta hakarettir. Fakat kadınların istiklali hareketleri başladıktan sonra kadınlar kocalarının isimlerini kullanmaktan istinkâf etmişlerdir. Bugünkü düşünüşe göre ayıp değildir.” cevabı verilmektedir.²¹⁴

8 Haziran 1930 tarihli sayıda ise kadının dans kültürüne alışması ile ilgili öğütlere yer verilmektedir. “Kadınla dans ederken ne konuşulmalı?” sorusuna erkekler tarafından yapılması gerekenler şöyle sıralanmaktadır: “Kadınların alakadar olacağı konular üzerinde konuşmalı. Üzerinde dans edilen döşemelerin mükemmeliyetinden, müzikadan, tiyatro ve

²¹¹ *Cumhuriyet*, “Muaşeret”, 2 Mart 1930, s.5.

²¹² “*Muaşeret*”, a.g.e., s.5.

²¹³ *Cumhuriyet*, “Muaşeret”, 18 Mayıs 1930, s.5.

²¹⁴ *Cumhuriyet*, “Muaşeret”, 1 Haziran 1930, s.5.

sinemadan bahsetmeli, siyasî ve ciddî şeylerden bahsetmemeli eğer erkek bir kusur işlerse ‘teessüf ederim, affınızı rica ederim’ gibi beylik cümleler kullanmalıdır.’²¹⁵

18 Eylül 1932 tarihli sayıda ise dans ederken kadının alması gereken pozisyon anlatılmaktadır. Dans kültürünün epey zaman önce cumhuriyet kadınının hayatına girdiği bu sebeple kadınların dans durumunu bilmemesinin ayıp olduğu ancak öğrenmemenin iki kere ayıp olduğu belirtilmektedir.²¹⁶

4 Ocak 1931 tarihli sayıda kadının elini öpmenin muaşeret faydalarından olduğu belirtilmiştir: “*Kadının elini öpmek muaşeret faydalarından biridir. Sokakta rast gelinen kadının eli öpülmez. Ancak bir salonda, bir müsamerede takdim edilen ve tanışılan kadının eli öpülür. El öpmenin de şeraiti vardır. Öperken ancak dudaklar ele temas etmeli. Bazıları kadının elini öpmek için eli yukarı, kendilerine doğru çekerler. Bilakis eğilip kadının elini öpmek lazım... Bir genç kızın eli katiyen öpülmemelidir. Eldivenli eli de öpmek gülünç olur...Bazı kadınlar elini öptürmezler. Bilhassa yeni asrın kadınları. Bunlar ellerini sıkamak üzere uzatırlar, gafil davranıp öpmek ayıptır. En doğrusu kadının elini öpmemektir. Öpmemek ayıp değil, öperken gaf yapmak gülünçtür...*”²¹⁷

Moda Kadın sayfasında Batılı kadın profilinin somutlaştığı moda ve kılık kıyafet konusu önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Bu simgesel dönüşüm kıyafet ve moda üzerinden değerlendirilmiştir. Moda ile bağlayan giyim kuşam değişimi modernleşen kadının dünyasına ve yeni yaşamına dair önemli ayrıntılar olarak vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Türk kadınının giydiği kıyafet ile Batılı kadına benzemesi önemli bir hedef olarak göze çarpmaktadır. Cumhuriyet gazetesinin 10 Ağustos 1930 tarihli sayısında “bu sene İngiliz kumaşları rağbette”, “Paris meşherinde hep İngiliz yünlü ve pamukluları satılıyor. Sonbahar tuvaletleri hep kürklüdür”, ve “Asrî bir ev kadının evinde bulunması lazım eşyalar” gibi haber yazıları yer alıyor.²¹⁸

Kadınlara önerilen kıyafetler arasında Batılı kadınların kullandığı uzun etekler, uzun tuvaletler, arkası uzun şapkalar, akşam çay kıyafetleri, kış kıyafetleri, sabahlıklar, mantolar, çantalar, eldivenler, elbise kolları, iç çamaşırları, kürkler, gecelikler, yakalıklar, yılbaşı tuvaletleri, çay ve balo kıyafetleri, eldivenler, kıyafete göre saç modelleri verilen tavsiyeler arasında yer almaktadır. Çalışma hayatında giyilebilecek kıyafetlere yönelik tavsiyelerde

²¹⁵ Cumhuriyet, “Muaşeret”, 8 Haziran 1930, s. 5.

²¹⁶ Cumhuriyet, “Muaşerete Dair Tavsiyeler”, 18 Eylül 1932, s.5.

²¹⁷ Cumhuriyet, “Muaşeret”, 4 Ocak 1931, s.5.

²¹⁸ Cumhuriyet, 10 Ağustos 1930, s. 5.

traktöre binen, askerlik yapan, fabrikalarda çalışan işçi kadınların nasıl giyinmesi gerektiği dikkat çekici tavsiyelerdir. Ayrıca anketler ile kıyafetlerin Batılı kadınlar tarafından nasıl ve neden kullanıldığı örneklerle aktarılmakta anketlerde tüm dünya tarafından tanınmış önemli simalar ve film aktrisleri kullanılmaktadır. Örneğin bu konudaki en uzun süren anket 1930 yılında yapılan “Uzun Etekler hakkında Anket”tir. Özellikle sinema yıldızlarına uzun etek giyip giymedikleri, giyerlerse uzunluğun nasıl olması gerektiği konusunda sorular yöneltilmektedir. Verilen cevaplarda genellikle diz kapaklarının on santim altındaki eteklerin tercih edildiği görülmektedir. Aynı ankette ince çorabın zarifliğine yönelik öğütlere yer verilmektedir. Örneğin 10 Ağustos 1930 tarihli sayıda “Uzun Etekler hakkında Anket” başlığı altında: “*Sinema artistlerinden Mariy Gewis diyor ki; Kısa eteklerin verdiği hürriyet neş’esinden mahrum kaldık, fakat uzun eteklerin letafetine kavuştuk. Ben tuhaf değil mi kısa etek ve bir mektep muallimesi gibi yakası kapalı tayyörle gezmekten hoşlanırım...*”²¹⁹ Bir diğer örnekte ise 18 Ağustos 1930’da Norman Talmaç’a göre uzun etekler: “*Ben sabah elbiselerinin kısa, gece elbiselerinin uzun olmasına taraftarım. Bu elbiseler senelerden beri ihmal edilen kadın haşmetini iade edecektir*” demiştir.²²⁰

Moda bölümündeki haberlerde sayfalarca anlatılan ve haber yazılarıyla manşetlere taşınan yazılarda Batılı kadın kıyafetleri ana ögedir. Örneğin 1 Şubat 1930 tarihli sayıda Paris ve İngiltere’de bahar modası olarak giyilen parçalar tanıtılmaktadır. Ayrıca kadınlar sade ama şık bir tarza yönlendirilmekte, kıyafetlerde iki rengin kullanılması önerilmektedir. “*Eldivenlerin üzerindeki işlemler gayet sade ve gene diğer bir renkli ipeklidendir... Bu sene eldivenlerin iki renkten olması da şarttır. Beyaz ve siyah, beyaz ve mavi, kahverengi ve mavi, bu suretle eldivenin zemin rengi üzerine muhakkak ikinci bir renk işlenmektedir. Bilhassa siyahla beyaz modası bu sene her seneye faik bir mebzuliyetle ilerlemektedir.*”²²¹

Moda haberlerinde dikkat çeken noktalardan biri Türk kadınının düzgün fiziğe sahip olması üzerinedir. Örneğin, “Geniş kalçalı Kadınlar nasıl giyinmeli?” başlıklı yazıda “Geniş kalçalı kadınlar elbise şeklini intihap ederken kalçalarını düz ve az gösterecek biçimler intihap etmelidirler”²²² denilmiştir. Bu haberler dönemin güzellik yarışmalarının gerçekleştiği 30’lu yıllarda özellikle sıklıkla yazılarda yer almıştır. İlaveten İpekli Çay

²¹⁹ *Cumhuriyet*, “Uzun Etekler hakkında Anket”, 10 Ağustos 1930, s. 5.

²²⁰ *Cumhuriyet*, “Uzun Etekler hakkında Anket”, 18 Ağustos 1930, s. 5.

²²¹ *Cumhuriyet*, “Bu Sene İpek Eldivenler Moda Oluyor”, 1 Şubat 1930, s. 5.

²²² *Cumhuriyet*, “Geniş kalçalı Kadınlar nasıl giyinmeli?”, 4 Mayıs 1930, s. 5.

Elbiseleri başlıklı bir başka yazıda da “bu sene çay elbiseleri ekseriyetle siyah ve lacivettir” denilmiştir.²²³

Genel olarak bakıldığında moda içerikli yazılarda haberlerin içerikleri mevsime göre değişmektedir. Örneğin kadının denize hangi kıyafet ile gireceğine yönelik öğütlere yaz aylarında yer verilmektedir. 3 Ağustos 1930 tarihli sayıda Paris’te giyilen deniz elbiselerine ait fotoğraflar gösterilmekte, Paris’in ünlü terzilerinin son mayolarının fotoğrafları sunulmaktadır.²²⁴ Ancak modanın havasına kapılıp abartılı tuhaflıklar yapılmaması gerektiği belirtilerek bazı moda adına yapılan işlerin züppelik olduğu iddia edilmektedir. 25 Eylül 1932’deki “Moda Garabetleri” adlı yazıda: “*modayı itidal dairesinde takip etmek hiç şüphesiz zarafette esastır. Fakat bazen bu hususta bir takım mübalağalı tuhaflıklar yapıyor ki bunlara ancak gülünüp geçilebilir....sarfi nazar gülünç bir züppelikten başka bir şey değildir.*”²²⁵

Türk kadınının sosyal hayatın her alanında yer alması genel bir eğilimdir bu dönemde. Gazetede yer alan haberler bu yönde tavsiyeler ve yollar göstermektedir. Kimi zaman evin dekore edilmesi görevi ve yaşam alanında önemli dokunuşlar kadına has ve ona özgü bir yetenek olarak da değerlendirilmiştir. Sadece ev ile değil çocuklarının gelişimine de eğilen ve bununla meşgul olan kadının değeri üzerine de önemli ölçüde yazılar kaleme alınmıştır. Bu bağlamda bilhassa kadının yetiştireceği çocuğun şatafattan uzak, sade ve basit bir yaşam tarzını benimseyen Batılı tarzda döşenmiş bir evde ve aile yapısı içinde büyümesi hedeflenmektedir. Bu konuda aktarılan bir haberde şu satırlara yer verilmektedir: “*Ev demek kadın demektir. Evin içi kadının hususi şahsiyetini gösteren en mahrem köşedir. Onun için evinizin eşyasına, odaların tefriş ve tanzimine çok itina etmek mecburiyetindediniz. İyi döşenmiş bir ev, zengin eşya içinde boğulmuş bir ev demek değildir. En basit eşya ile dahi evinizi herkesin gıptasını cezbedecek surette güzelleştirebilirsiniz. Evin tefrişinde evvela dikkat edeceğiniz şey döşeme ile perdeler, eşya ve duvarların renkleri arasında bir ahenk vücuda getirmektir. Bu güzelliğin temelini teşkil eder. Artık eskiden olduğu gibi süslü, işlemeli, oyuncaklı eşya kıymetten düştü. Şimdi ev eşyasında sadelik hâkimdir. Odayı ufak tefek eşya ile bit pazarına döndürmek zevksizlik alametidir. Sadelik ve ahenk işte evinizi döşerken arayacağınız en mühim şart. Bu iki şartı en muvaffakiyetle tatbik eden hanım, evini*

²²³ Cumhuriyet, “İpekli Çay Elbiseleri”, 4 Mayıs 1930, s. 5.

²²⁴ Cumhuriyet, “Bu Sene Paris’te Giyilen Deniz Elbiseleri”, 3 Ağustos 1930, s. 5.

²²⁵ Cumhuriyet, “Moda Garabetleri”, 25 Eylül 1932, s. 5.

en güzel tefriş edebilen kadındır."²²⁶ Türk kadınına verilen önerilerde istenen evinin Batılı bir yaşam tarzına ait bir yeni yaşam stilini ortaya koyabilecek düzende olması gerektiğidir.

4.3.Cumhuriyet Gazetesine Göre İktisadi Yaşamda Kadın

Cumhuriyet gazetesi, kadın-erkek eşitliğinden hareketle kadının çalışma hayatına girmesi konusuna dikkat çekmekte ve kadının öncelikle çalışma hayatına dâhil olması gerektiğini vurgulamaktadır. Kadınların erkekler gibi her işte çalışabilecekleri belirtilmektedir. Bu kapsamda gazete dünyadan örnekler vererek konunun üzerinde ısrarla durmaktadır. 3 Ağustos 1930 tarihli "kadınlar hayatın her safhasında" başlıklı yazıda: "*Kadınların kabiliyet itibari ile erkeklere yetişemeyeceğini iddia eden eski nesli, bu neslin kadınları tekzip etti. Kadınlar sanat, ilim, fen sahasına girdikleri gibi tamamen cismani kuvvete ihtiyaç gösteren askerlik, gemicilik gibi sanatlara da giriyorlar. Elllerinde dişi bir hayvan gibi süslenen, kadınlığı ile yaşayan kadın eski köşe minderleri gibi kenara atılıyor. Yeni neslin faal, canlı kadınları bu salon süslerinin, eski eşyaları muhafaza ettiğimiz kitaplara bırakıyorlar.*" Yazının devamında iki resim paylaşılmış, birinci resimde Alman bir kadın kaptan, ikinci resimde hayatın her safhasında başarılı Rus kadınları paylaşılmıştır.²²⁷

Bu dönemde kadınların hem evi idare etme hem de çocuklarını yetiştirme sorumluluğu bulunduğundan tüm hedeflerin merkezine kadınlar oturtulmaktadır. Bu doğrultuda 2 Kasım 1930 tarihli sayıda "evinizin bütçesini nasıl yapabiliriz?" başlıklı yazıda "*Aile bütçesini tanzimde en büyük amil zevç ile zevcenin birleşmesidir. İki taraf ta bu hususta birleştikten sonra size ayda 120 lira ile yaşamanın imkânlarını gösterebilirim. Evin bütçesini müşterek tanzim etmeli, fakat parayı daha muktesit olan sarf etmelidir...100 lira bütçesi olan bir aile hizmetçi masrafı vermemelidir. Her günlük varidatını masrafına uydurmalı, bir gün fazla masraf olursa ertesi gün tevzin etmelidir. Gıdadan kesip giyeceğe ilave etmek asri bir kadının ev iktisadiyatına uymaz. Eğer aile bütçesinin tevsiine ihtiyaç varsa, kadın da çalışmalı, o zaman varidata göre masrafı genişletmelidir.*" denilmiştir.²²⁸ Burada tutumluluk ve aile ve ev ekonomisinde kadına biçilen rolün nasıl olduğu anlaşılmaktadır. Kadının evin gelir ve giderlerini düzenleyen ve masraflarının belirlenmesinde etkili rolü açıklıkla ortaya konulmuştur. İlaveten ev bütçesine gerekirse destek noktasında kadının iktisadi yaşama katılımı desteklenmiştir.

²²⁶ Cumhuriyet, "Evinizi Nasıl Tanzim Ediyorsunuz?", 1 Şubat 1930, s. 5.

²²⁷ Cumhuriyet, "Kadınlar Hayatın Her Safhasında!" 3 Ağustos 1930, s. 5.

²²⁸ Cumhuriyet, "Evinizin Bütçesini Nasıl Yapabiliriz ?", 2 Kasım 1930, s. 5.

Gazetede kadının çalışma hayatına dâhil olması ve kadınların çalışma/işçi hakları konusunda dikkate alınması gerektiğine yönelik haberlere oldukça fazla yer verilmektedir. Örneğin, 22 Mart 1931 tarihli sayıda 1929 Ekonomik Buhranının etkisiyle kadın işçilerin ücret, çalışma saatleri gibi konularda haksızlığa uğradığı iddia edilmektedir. “Beynelmilel Kadınlar Günü” başlıklı yazıda: “İlk beynelmilel kadınlar günü 1911’de Almanya’da, Avusturya’da, Danimarka’da, İsveç’te polisin muhalefetine rağmen tes’it edildi...Umumi harpte , kadınların sınaî hayatta erkeklerin yerini aldıkları devirde sekiz mart, kadınların ekmek ve sulh için nümavis günü oldu.,.,Bu sene beynelmilel kadınlar günü iktisadi buhranlara tesadüf etti. Milyonlarca kadın ve erkek işsiz. Bu sebeple kadınlık işçiler az ücret almada, uzun saatler çalışmada, teşkilatları olmadığı için istismara mukavemet edememektedir. İşsizliği azaltmak için Amerika’da evli kadınları işten almak için bir de cereyan mevcut. Bu sene sekiz mart Avrupa’da işsizliği ve açlığı protesto şeklinde bir nümayiş olarak yapılmıştır.” Denilmiştir.²²⁹

Kadınların çalışma hayatındaki haklarına yönelik en somut adım İş Kanunu’na yönelik tartışmalardır. 13 Kasım 1932 tarihli sayıda İş Kanunu’nda dâhil edilmesi istenilen hükümler şöyle sıralanmaktadır:

“1. Kadınlara her ay umumi hafta tatilinden maada ayrıca bir iki gün daha istirahat zamanı bırakmak.

2. Hamile kadınlara doğurmadan evvel iki üç ay, doğurduktan sonra da nekahet devresini geçirecek kadar mezuniyet vermek ve bu mezuniyet vermek ve bu mezuniyet müddeti zarfında hiç olmazsa yevmiyesinin nısfını tediye etmek.

3. Çalışan çocuklu kadınların çocuklarını onların çalıştıkları müddet zarfında bakacak, oyalayacak müesseseler vücuda getirmek. Bu müesseselerin Almanya’da küçük ve büyük çocuklar için mevcut olanlarının planlarından pek mükemmel istifade edebilir.” Bu taleplerin kadının fiziksel durumuna göre yapıldığı göze çarpmaktadır.²³⁰

12 Mart 1933 tarihli “Asrî Türkiye’de Kadın” başlıklı yazıda Alman Illustrirte Zeitung dergisinde Türk kadın savcı Meliha Kemal Hanım ile hâkim Suat Hilmi hanımın fotoğraflarının yayımlandığı belirtildikten sonra savcı ve hâkimin Türk kadınlarının terakki ve tekâmül kervanına son katılanlardan olduklarını, bu saygınlığı Gazi sayesinde birçok ülkeyi geride bırakarak sahip olduklarını belirtmektedir. Yazının devamında: “Biz Türk

²²⁹ Cumhuriyet, “Beynelmilel Kadınlar Günü”, 22 Mart 1931, s. 5.

²³⁰ Cumhuriyet, “Kadın ve Hayat”, 13 Kasım 1932, s. 5.

*kadınları hiç şüphe yok ki terakki ve tekâmül kervanına en son katılanlardanız amma büyük Gazi'nin sayesinde birçoklarını geride bıraktık. Marsilya'da toplanan beynelmilel kadınlar ittihadı kongresine iştirak etmek üzere yola çıkan Semiha Rauf Hanımın dediği gibi: Türk kadınlığı birçok büyük Avrupa milletlerinin kadınlarından daha ziyade hukuka malik bulunmaktadır. Fransız kadınları henüz Belediye intihabatına iştirak edemiyorlar. Hâlbuki biz siyasi hakkımızı dahi yakında alacağız”.*²³¹

Gazetede sadece Türk kadınının değil dünya kadınlarının siyasal yaşamları ve iş hayatlarında yaşadığı zorluklar hakkında haberlere geniş yer verilmektedir. Sayfanın yayın hayatını sürdürdüğü dört yıl boyunca Türk kadını ile Batılı kadın haklarının karşılaştırılması dikkat çekmektedir. 31 Temmuz 1931 tarihinde Hadiye İcelal tarafından kaleme alınan makalede İngiltere'deki siyasî, fikrî ve içtimaî kadın faaliyetlerinden bahsedilmektedir. İcelal, İngiltere'deki kadın hareketlerinin özellikle de feminizmin diğer devletlerden farklı olarak orta ve zengin sınıfta ortaya çıktığını, asalete bu kadar önem veren bir ülkede yüksek mertebedeki kadınların sıradan bir yerde çalışmayı umursamadıklarını söylemektedir. Bu durumu İngiltere hükümetinin kadına bakış açısına bağlayan İcelal, İngiltere Başbakanı Mac Donald'ın şu sözlerini aktarmaktadır: “Dünya’da, en pratik insanlar olarak tanıdığım kimseler kadınlardır. Eğer üç seneden beri hükümet, bankalar ve İngiltere'nin mühim maliye müesseseleri kadınların elinde bulunmuş olsaydı, eminim ki memlekette bugünkü buhrandan eser görülmezdi.”²³²

Gazete kadın yaşamına dair dünya kadınının çeşitli yaşam özellikleri ekseninde örnek haberlere geniş yer vermeye devam ederek ülke çeşitliliği gösteren yazılar yayınlamıştır. Bu bağlamda örneğin 11 Eylül 1932 tarihli sayıda dönemin bu defa İtalyan kadınlarının yaşantıları ele alınmaktadır. İtalya’da en çok göze çarpan konu, meslek grupları içinde kurulan kadın dernekleridir. İtalya’da bekârlığa iyi gözle bakılmadığından kadın derneklerinin aile kurma konusunda faydaları olduğu belirtilmektedir. Hadiye İcelal'in ‘Faşist idaresi altındaki İtalyan Kadınları’ başlıklı yazısında “...çünkü faşistlik aile hayatının takviyesine pek fazla ehemmiyet vermektedir. Bekârlara pek iyi nazarla bakılmıyor. Şimali İtalya ahalisinden olan kadınlar evlenecekleri zamana kadar bazen de izdivaçtan sonra çalışırlar. Cenubi İtalya ahalisinden olan kadınlar ise bilakis gerek genç kızken gerekse aile kadını olduktan sonra hep ev işleri ile uğraşırlar. Mussolini kadının mümkün mertebe vücudunu evine ve çocuklarına hasretmesi taraftarıdır. O diyor ki ‘kadının yeri aile

²³¹ Cumhuriyet, “Asrî Türkiye’de Kadın”, 12 Mart 1933, s. 5.

²³² Cumhuriyet, “Avrupa’da Kadın”, 31 Temmuz 1931, s. 5.

ocağıdır. Çünkü hayat mücadelesi onu sinirlendiriyor ve asıl vazifesini ifa edemeyecek bir hale getiriyor... İtalya'da bütün meslekler teşkilata tabii tutulduğu cihetle kadınların da tam on üç birliği vardır. Bütün bunların fevkinde de milli meslek sahibi kadınlar birliği mevcuttur. Bu birliğin reisi riyaziye profesörü genç ve bekâr bir kadın Matmazel Maria Castellani'dir. İtalya'da madam Margerita Sarfatti, Daisy di Robillant vesaire gibi çok münevver kadınlar vardır ki bunların ekserisi muharrirdir ... Çalışan kadınlardan hamile olanlara altıncı aydan itibaren izin veriliyor ... İtalya'da kadınlar hemen her meslek ve sanatı serbestçe yaparlar. Yalnız askerlik, diplomatlık ve hâkimlik kapıları kapalıdır. İşte faşist idaresi altındaki İtalyan kadınlarının vaziyeti!"²³³

Kadının iş hayatında yer alması istenmekte toplumun da buna yardımcı olması beklenmektedir. Örneğin, kadının iş hayatında olması ev işlerini aksatacağından eve hizmetçi alınması önerilir. Bu öneriyi desteklemek maksadıyla Batı'daki uygulamalardan örneklere yer veren gazete, 15 Mart 1931 tarihli yazıda hizmetçi meselesi başlığı altında hizmetçi konusunun sadece Türkiye'de değil bütün dünyada önemli bir mesele olduğunu vurgular. Bunun yanında Avrupa ve Amerika'da kadının çalışma hayatına girmesiyle ailelerin apartman yaşamını tercih ettikleri ve temizlikte elektrikli aletlerin kullanıldığından bahsedilir. Ancak Türk kültüründe ev işlerini elektrikli aletlerin bitiremeyeceği, bu sebeple hizmetçiye ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. "O (Batılı) evlerde iki saat içinde evin işini bitirmek mümkündür. Bu sebeple her kadının hizmetçi kullanmak ihtiyacı yoktur. Fakat bizim evlerde öyle mi? Mutfak en aşağı katta, evler sefertası gibi üst üste, su aşağıda varsa yukarıda yok, medenî vesaitten hiç birisi yok. Bu şekil dâhilinde bir evi idare etmek, muntazam ve asrî bir şekle sokmak için kadın yalnız başına akşama kadar çalışsa gene kâfi değildir. Evlerin bu şeraiti karşısında hizmetçi kullanmak bir zarurettir."²³⁴

Aynı konuyla ilgili 18 Eylül 1932'de ele alınan yazıda ise bir önceki seneden farklı olarak apartman yaşamı ve elektrikli ev eşyaları, evde hizmetçisi olmayan kadın için zaruri görülür. Yazıda, hizmetçisi olmayan evde kadınların uyku vakti dışında temizliğin, yemek pişirmenin esiri olduğunu, örgüye, çamaşır tamir etmeye, okumaya, eğlenmeye, gezmeye, dinlenmeye vakit bulamadığını ve çocukla meşgul olamadığından ikametgâhın mutlaka apartman olması gerektiği konusunda ısrar edilmektedir. Bu apartman dairesinde su, elektrik

²³³ Cumhuriyet, "Avrupa'da Kadın", 11 Eylül 1932, s. 5.

²³⁴ Cumhuriyet, "Ev Kadınının Meseleleri", 15 Mart 1931, s. 5.

ve hava gazı olması gerektiği, odun, kömür ve petrol lambasıyla iş yapılamayacağı vurgulanmaktadır.²³⁵

Bunların dışında gazetenin birçok sayısında kadının fazla teferruatlı yemekler yapıp yorulmaması, mobilyaların toz tutan cinsten olmaması tavsiye edilmektedir. Bu haberlerin tamamında dikkat çeken konu, kadının ev işlerini yapması gereken taraf olduğuna yönelik bir kabuldür. Gazeteye göre yemek yapma kadının görevidir. Aynı gazetede ‘intizamı sevelim’ başlığı altında kadının elbise dolabının diğer dolaplar ve çekmeceler gibi muntazam olması gerektiği yazılmıştır. Dolabın şeklinden kapaklarının dışındaki aynalara kadar dolabın nasıl kullanılması gerektiği konusunda bilgiler verilmiştir.²³⁶

4.4.Cumhuriyet Gazetesine Göre Sanat ve Sporda Kadın

Cumhuriyet gazetesine göre tarif edilen kadın, sağlıklı yaşayan, sağlıklı yaşamaya dikkat eden, spor yapan zinde bir profildir. Bu kapsamda gazetede spor ve sağlığa yönelik tavsiyelere çokça rastlanmaktadır. Kadınların hem vücutlarının güzel olması hem de sağlıklı kalabilmesi için spor yapmaya teşvik eden sayfa Batılı kadınların sporu bir yaşam tarzı olarak gördüklerini, spor yapan kadınların mutlu olduklarını belirtmektedir. Bir kadını cazibeli kılan en önemli argümanın vücudu olduğu ancak ince elbiseler altında kusurların saklanamadığı bu sebeple kadınların yüzmesi, kürek çekmesi, ata binmesi gerektiği dile getirilmektedir. Ancak dansın en önemli spor olduğu, çünkü dansın kadını zinde tutmanın yanında mesut ettiği belirtilmektedir: “...bir temin eden kadının cazibesini en büyük amil endamıdır. Endamı güzel olan çirkin bir kadın bile yürüyüşü ile üstünden akan elbise ile cazip ve sevimli görünebilir. Güzel endam sahibi olmak için size birkaç tavsiye: derin nefes almayı öğreniniz. Bu sayede başınızı dik tutmayı öğrenmiş olursunuz. Sabahleyin yataktan kalkınca açık pencere karşısına geçiniz, kollarınızı göğsünüze kapayınız, sonra kolları arkaya doğru mümkün olduğu kadar açıp kapayınız, sonra bu hareketi yaparken başınızı dik ve vücudunuzu diri tutunuz. Ayna karşısına geçiniz. Başınızı kaldırabildiğiniz kadar yukarı kaldırınız ve on defa sağa ve sola çeviriniz. Bu hareket boynunuzu güzelleştirir...

Ev içinde yapabileceğiniz bu idmanlardan sonra yazın yüzmek, kürek çekmek, ata binmek gibi hareketleri ihmal etmeyiniz. Bol bol dans ediniz. Dans eden kadın sıhhatli, hareketli ve mesut olur.’’²³⁷

²³⁵ Cumhuriyet, “Ev İşleri”, 18 Eylül 1932, s. 5.

²³⁶ Cumhuriyet, “İntizamı Sevelim”, 18 Eylül 1932, s.5.

²³⁷ Cumhuriyet, “Endamınızı Nasıl Güzelleştirebilirsiniz?”, 18 Mayıs 1930, s.5.

Gazetede sık sık Türk kadınına spor alışkanlığının kazandırılması yönünde spor dallarının tanıtımı yanında sağlığa etkileri üzerinde durulmaktadır. Örneğin 3 Ağustos 1930 tarihinde denize nasıl girileceği anlatılmakta ve güzel bir yüzücünün güzel bir kadın gibi karşıdan anlaşılabilmesi aktarılmaktadır: “...güzel bir yüzücü güzel bir kadın gibi karşıdan anlaşılır. Denize girerken lap diye kendinizi denize atmayınız. Parmaklarınızın ucu ile tahtanın kenarına basınız. Kollarınızı öne doğru ufki bir şekilde uzatınız. Arkanızdaki adaleleri kaldırınız ve vücudun yavaşça öne eğilmesine meydan veriniz. Elleriniz suyun sathına değer değmez ayaklarınızı tahtadan çekiniz...”²³⁸

24 Mayıs 1931 tarihli sayıda insanın en büyük servetinin sağlığı olduğu belirtildikten sonra idmanın sağlığın en birinci anahtarı olduğu vurgulanmaktadır. Spor ve dansın enerjinin korunması için önemli olduğu ve özellikle kadınların güzelliklerini korumak için dans etmeleri önerilmektedir. “*Bilhassa kadın vücutlarının güzelliği ve sıhhati ancak spor veya dansla kaimdir. Kadın vücutlarının bozulması tembellikten mütevellittir. Eğer bu kadınlar bol zamanlarının bir kısmını idmanlara faydalı danslara vermiş olsalar, güzelliklerini, gençliklerini daha uzun zaman muhafaza edebilirler.*”²³⁹

18 Ocak 1931 tarihli sayıda İngiliz kadınlarının vücutlarını güzelleştirmek için yeni bir spora başladığı aktarıldıktan sonra “Meç Talimi” olarak adlandırılan sporun eskrim olduğu belirtilmektedir: ‘İngiliz kadınları vücutlarını güzelleştirmek için yeni bir spor tatbikatına başlamışlardır. “Meç talimi” kadınlar arasında fevkalade bir spor olarak kabul edilmiş ve bir moda haline gelmiştir. İdman muallimlerinin iddiasına göre meç talimi, kadınların bellerini, karınlarını, bacaklarını, kollarını hülasa bütün vücudu aynı zamanda harekete getiren bir idmandır. Haftada iki defa bu idmanı yapmak eski şekillerde bir hafta idman yapmağa muadildir. Yalnız bu idmanı yapmazdan evvel her kadının kalbini doktora muayene ettirmesi şarttır.’²⁴⁰

Durağan bir yaşam tarzı, kadını tembelleştirerek kilo alımına sebep olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. 18 Aralık 1932 tarihli sayıda bazı kadınların genç yaşlarda ağırlık ve halsizlik hissettikleri, her türlü faaliyete karşı isteksizlik duydukları ve hayatın neşesine karşı lakayt olma nedenlerinin fazla semizlik ve şişmanlık olduğu belirtilmektedir. Bunu engellemek için yürüyüş ve jimnastik önerilmektedir: “*bazı kadınların genç yaşlarında kendilerinde bir ağırlık ve halsizlik hissetmeleri her türlü faaliyete karşı bir*

²³⁸ Cumhuriyet, “Denize Nasıl Dalmalı”, 3 Ağustos 1930, s.5.

²³⁹ Cumhuriyet, “Dans; Sıhhat ve Güzellik İçin En Kolay İdmandır!”, 24 Mayıs 1931, s.5.

²⁴⁰ Cumhuriyet, “Kadınlarda Yeni Bir Spor”, 18 Ocak 1931, s.5.

isteksizlik duymaları ve hayatın neşesine karşı lakaytlık duymaları bilir misiniz nedendir.? Fazla semizlik ve şişmanlıktan. Bunun önüne geçmek için tavsiye olunacak çarelerden birincisi her zaman söylediğimiz gibi mümkün merteye yürümek ve jimnastik yapmaktır. Jimnastiğin şimdiye kadar muhtelif şekillerini gösterdik. Bugün de yepyeni bir tarzını tavsiye edeceğiz. Akşamları yatmadan evvel ve sabahları kalkar kalkmaz bir çeyrek şu hareketleri yapınız. Evvela askerler gibi hazır ol vaziyetinde durunuz. Sonra ayaklarınızı iki yana açınız. Birinci üç dakikada sol elinizi arkaya koyup sağ elinizi yukarı kaldırarak yere eğiliniz. Sağ elinizin parmakları yere değsin. Bununla yarım bir daire çiziyormuş gibi sağa sola dönünüz. İkinci üç dakikada sağ elinizi arkanıza koyarak sol elinizi yerde gezdirerek dönünüz.”²⁴¹

Gazetede Avrupalı kadınlardan da örnekler verilmiştir. Örneğin “Avrupa’da Kadın” adlı yazıda “Londra’da kadınlar arasında bir koşu” alt başlığı ile şunlar söylenmiştir: “Londra’da muhtelif nezaretlerde çalışan genç kadınlar arasında bir koşu tertip olunmuştur. Havanın soğuk olmasına rağmen gördüğümüz kıyafette bu müsabakaya pek kalabalık bir kütle iştirak etmiş ve epiyce uzun olan mesafeyi katetmekte Sihat ve Muaveneti İçtimaiye nezaretinden Miss Lush birinci gelmiştir.”²⁴²

1930’lu yıllarda futbol konusunda dünya kadınlarının ilgisi artmakta ve kadın futbol takımları kurulmaktadır. Gazete, Avrupa’nın ve Amerika’nın bazı yerlerinden daha fazla içtimâî ve idarî hakka sahip Türk kadınının futbol konusunda gerekli adımı atmadığını belirttikten sonra İngiltere’de futbol oynayan kadınlar olduğunu aktarmaktadır: “Memleketimizde kadın belki Avrupa’nın ve Amerika’nın bazı yerlerinden daha fazla içtimai ve idari hakka nail oldu ama henüz sporun futbol şubesine intisap etmedi. Halbuki Fransa’da buz üzerinde hokey oynayan kadınlar, İngiltere’de kadın futbol timleri mevcuttur. Yalnız şu var ki erkek takımlarında oynayan bir kadın futbolcuyu ne görmüş ne de işitmiştik...”²⁴³

19 Mart 1933 tarihli “Dünya paraşüt rekortmeni, Romen kızı...” başlıklı yazıda ise “Mel Bracsen 7400 metreden nasıl atlamıştı?” alt başlığı ile şunlar belirtilmiştir: “Amerika’da 7400 metre yüksekten paraşütle yere inmek suretiyle erkek tayyarecilerin elinde bulunan paraşütle atılma rekorunu kıran ve evvelki gün şehrimize gelen Romanyalı kadın tayyarecilerden Mel braescu....Romanya konsoloshanesinde kabul ettiği bir muharririmize Amerika’da kazandığı bu mühim muvaffakiyeti şöyle anlatmıştır...’ Ayrıca

²⁴¹ Cumhuriyet, “Sıhhi İdmanlar”, 18 Aralık 1932, s.5.

²⁴² Cumhuriyet, “Avrupa’da Kadın”, 18 Aralık 1932, s.5.

²⁴³ Cumhuriyet, “Kadın ve Spor”, 19 Mart 1933, s.5.

gazetenin bu sayfasında kadının resmi paylaşılarak altına 'Mel Bracsen'in Cumhuriyete hediye ettiği tayyareci kıyafetiyle resim'' denilmiştir.²⁴⁴

Gazete bilinçsizce yapılan sporu da eleştirmekte, sırf zinde kalmak için sporun abartılmamasını önermektedir. Örneğin 6 Temmuz 1930 tarihli sayıda gençliğini ve canlılığını korumak isteyen kadınların gün içinde istirahat etmesi gerektiği belirtilerek bu istirahatın nasıl yapılacağı ayrıntılarıyla anlatılmaktadır: “Gençliğini ve canlılığını muhafaza etmek isteyen her kadın gününün muayyen bir kısmını istirahat etmekle geçirmelidir. Bu istirahat vücudu ihtiyacına göre muayyen zamanlarda yapılmalıdır. Elbiseler bol ve rahat olmalıdır. Mümkünse idmanlar karanlık bir odada yapılmalıdır. Karanlık bir odada vücutle beraber dimağ da istirahat etmiş olur...”²⁴⁵

Moda Kadın sayfası Türk kadınının güzel olması gerektiğini belirtmektedir. Bu kapsamda Cumhuriyet gazetesinin düzenlediği güzellik yarışmasının etkisinin büyük olduğu görülmektedir. 19 Ocak 1931 tarihli gazete manşetinde Cumhuriyet gazetesinin düzenlediği güzellik yarışmasının neticesi açıklanmıştır. Buna göre “Naşide Saffet H. 931 Kraliçesi oldu” manşeti ile güzellik yarışmasının birincisinin fotoğrafları ve haberle ilgili ayrıntılı açıklamalar paylaşılmıştır.²⁴⁶

Gazete çeşitli yazı haberlerinde özellikle Türk kadınının güzelleşmesi için Batılı kadınların tavsiyelerine de yer verilmektedir. Bu kapsamda örneğin 13 Nisan 1930 tarihli sayıda “Hollywood’un güzellik mütehasısı Silviya’nın kadınların güzelleşmesi hakkında tavsiyelerde bulunacağı” duyurulmaktadır. Yazı haberinde verilen tavsiyeler özetle şöyledir: “Kadın her şeyden evvel gülmesini öğrenmelidir. İkincisi kan akışını sağlamalıdır. Üçüncüsü hazmı ve bağırsaklarını hali intizamda bulundurmalıdır. ...Tatlı ve nişastalı maddeler yememek, alkol içmemek, gecede sekiz saat uyumak, bol ve muhtelif meyve yemek.”²⁴⁷

4 Mayıs 1930 tarihli sayıda ise kadınların uykuya, kahve ve alkol kullanımına dikkat etmesi, et yerine sebze ve meyve yemesi önerilmektedir.²⁴⁸ Cumhuriyet rejiminin hedeflerinden bir diğeri halkın sağlıklı olmasıdır. Bu kapsamda toplumun yarısını oluşturan kadının cinsellik ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara yönelik bilinçlendirilmesi

²⁴⁴ Cumhuriyet, “Dünya Paraşüt Rökordmeni, Romen kızı”, 19 Mart 1933, s.5.

²⁴⁵ Cumhuriyet, “Nasıl İstirahat Etmeli”, 6 Temmuz 1930, s. 5.

²⁴⁶ Cumhuriyet, “Naşide Saffet H. 931 Kraliçesi oldu”, 19 Ocak 1931, s.1.

²⁴⁷ Cumhuriyet, “Güzelleşmenin Esrarı”, 13 Nisan 1930, s.5.

²⁴⁸ Cumhuriyet, “Güzelleşmenin Sırları”, 4 Mayıs 1930, s.5.

hedeflenmektedir. Moda Kadın sayfası çeşitli yollarla bulaşan hastalıklardan korunma amacıyla halk sağlığına yönelik bilgilendirme yazıları yayınlamaktadır. Bu konuda Her Genç Kız Neler Bilmelidir? köşesi genç kız ve erkekleri bilgilendirmektedir. Örneğin 1 Mart 1931 tarihli sayıda genç kız ve erkeklere tavsiyeler verilmektedir. Bilim insanlarının bu konuda çalıştıklarını, yaptıkları araştırmalarda hem erkek hem kızların cinsî terbiye konusunda cahil olduklarından birçok felaketin yaşandığı belirtilmektedir. Cinsî terbiye konusunda ailelere çok iş düştüğü, çocuk soru sormaya başladığı andan itibaren annenin bu sorulara cevap vermesinin mantıklı olduğu, çocukların bu bilgilerini okulda öğretmenlerinden öğrendikleriyle tamamlayacağı böylece izdivaca hazır olacağı belirtilmektedir.²⁴⁹

16 Kasım 1932'de "Türkiye'de feminizm" başlıklı yazıda "*Türkiye'de mahkemede kadın avukatların görülmesi ve mahkemelere kadın hakimlerin tayini akabinde Türk zabıta kuvvetinde kadınların istihdamı hakkında karar verilmiştir. Bu yenilikler, geçen on sene zarfında Gazi Mustafa Kemal tarafından an'anelerin ve batıl itikatların çıkardığı engellere rağmen yapılan telkin ve ilhamların neticesi olarak kadınlara karşı değişen telkinlerin en yeni misalleridir... Köylü kızı olup ta tarlada çalışan sınıftan değilse her Türk kızı vaktini ev dâhilinde geçirir ve bol bol şekerlemeler yer ve kalın kafesli pencerelerden sokaktan gelen geçeni seyrederdi. İşi arkadaşları ile dedikodu idi... Vapurda yahut tramvayda kadınlara mahsus yerlerde otururdu.... Yeni hürriyetin bir neticesi olarak şimdi Türk kadınları kendi dengi sınıflardan seçtikleri erkeklere varıyorlar. Talak umumi kaide olmaktan ziyade istisnai bir hal şeklini almıştır. Aile hayatı yükseliyor ve yeni neslin seciye ve zihniyeti üzerinde mühim nüfuz ve tesir icra ediyor. Türk kadını tam süratle hürriyet doğru gitmektedir. Şimdiden Türk kadınının garp memleketlerin birçoğundan intibap edilen kadınların zararına olarak muhteşem bir zafer kazanmıştır.*" Ayrıca yazıda bir Türk kadınının dünya güzeli olmasından övünçle bahsedilmektedir; "*1932 senesi Türk güzellik kraliçesi Keriman Halis Hanım Dünya Güzeli olmuştur. Kendisine Spa şehrinden İstanbul'a avdetinde muhteşem bir istikbal hazırlanmıştır. Bu istikbal uzun ve çetin bir seferden muzafferane avdet eden büyük bir kumandanın iftiharına layık bir derecede olmuştur.*"²⁵⁰

20 Kasım 1933 tarihinde ise Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarına "Amerika'da ve Fransa'da onuncu yıl bayramımız" başlıklı yazıda bazı Amerikan ve Fransız gazetelerinin yer verdiği belirtilerek matbuatın "Türkiye'deki değişikliği bir mucize olarak" sundukları

²⁴⁹ Cumhuriyet, "Her Genç Kız Neler Bilmelidir?", 1 Mart 1931, s. 5.

²⁵⁰ Cumhuriyet, "Türkiye'de Feminizm", 16 Kasım 1932 s.3.

vurgulanmıştır. Aynı yazıda, Fransız Illustration gazetesinin Türk inkılabına uzunca yer verdiği ve hayranlık içinde “Ebedi Havva bir kere daha zafer kazandı.” yazdığı vurgulanmıştır.²⁵¹

22 Ocak 1935 tarihli “Türk Kadını” başlıklı yazıda Türk inkılabı, Türk kadını çağlar önceki durumuna geri döndürerek öz varlığına yaraşır bir hayat yarattığı belirtilmiştir.²⁵² 15 Nisan 1935 tarihli “dünyanın her yerinde kadının kurtuluşu yakındır” adlı yazıda ise dünyadaki büyük medeniyetlerin en parlak çağlarını kadınların erkeklerle eşit statüde oldukları çağlar olduğunu belirtmiştir.²⁵³ İlâveten kadınların uzman meslek dallarında yetişmesi ve prestijli mesleklerde yükselmesi de oldukça önemli bulunmuştur. Örneğin Cumhuriyet gazetesinin, 9 Ağustos 1930 tarihli nüshasında yer alan bir haberde çalışma yaşamına vurgu vardır: “... kendi idarelerini kazanmak için hayata gireli epeyce zaman olmuştu. Fakat daha ziyade içtimai ve idari teşekküllerde çalışmak arzusuyla mesailer karışan hanımlarımız, Cumhuriyetin verdiği serbestiden sonra erkek meslektaşları kadar muvaffak olmanın yolunu bulmuşlardır.”²⁵⁴

17 Ocak 1930’da “ilk kadın şoförün anlattıkları” başlıklı yazıda ise Cumhuriyetin ilk kadın şoförü olan Muammer hanımdan bahsedilmiştir: “...Şoförlüğe yalnız para kazanmak için değil aynı zamanda memleketimizde bir yenilik olsun diye teşebbüs ettim.” Yazıda ayrıca Muammer hanımın Sen Jorj Fransız mektebinde okuduğu, imtihanları vererek ilk Türk kadın şoför olduğu, şoförlük mesleğinin sadece erkeklerin yapabileceği bir meslek olarak görülmemesi gerektiği ve “Kadınların sınırları zayıf olduğu” gibi düşüncelerin erkekler arasında yaygın olsa da geçerli olmadığı belirtilmiştir.²⁵⁵

16 Mart 1931’de Türkiye’nin ilk kadın operatör doktoru olan Suat Hanım ile ilgili haberi gazete baş sayfadana vermiştir. Haseki Nisa Hastanesi’nde görevli Suat Hanım’ın gece-gündüz demeden tam iki buçuk sene çalışarak başarılı bir operatör olduğu okuyuculara aktarılmaktadır. İlk yaptığı ameliyatın apandisit ameliyatı olduğu belirtilen Suat Hanım’ın seneler geçtikçe daha başarılı hale geldiği, en tehlikeli ameliyatlardan bile başarıyla çıktığı anlatılmaktadır.²⁵⁶

²⁵¹ Cumhuriyet, “Amerika’da ve Fransa’da Onuncu Yıl Bayramımız?” 20 Kasım 1933, s.5.

²⁵² Cumhuriyet, “Türk Kadını”, 22 Ocak 1935. s.6

²⁵³ Cumhuriyet, “Dünyanın Her Yerinde Kadının Kurtuluşu Yakındır”, 15 Nisan 1935. s.5.

²⁵⁴ Cumhuriyet, “Bana Sorarsanız?”, 9 Ağustos 1930, s.2.

²⁵⁵ Cumhuriyet, “İlk Kadın Şoförün Anlattıkları 17 Ocak 1930, s.1.

²⁵⁶ Cumhuriyet, “Kadın Operatör”, 16 Mart 1931, s.2.

15 Kasım 1933'te "ilk kadın köy muhtarı" başlıklı yazıda da 30 yaşındaki Gül Hanım'ın, Aydın'a bağlı Demircidere köyünden ilk kadın köy muhtarı olduğu ve köy halkının bu durumu davul ve zurnalar eşliğinde bir bayram havasında kutladığı belirtilmiştir. Gazete söz konusu habere dair ayrıntılar ile ilgili detayları şu şekilde belirtilmiştir: "*Son günlerde Millet Meclisinden çıkan bir kanunla ihtiyar heyetleri intihabında kadınlarımızın da rey vermeleri ve intihap edilmeleri kabul olunmuştu. Kanununun mevki meriyete geçmesine müteakip ilk defa garbi Anadolu'nun kıyıda bir köşesinde Çine kazasına bağlı Karpuzlu nahiyesinin merkezi olan Demircidere köyünde ve köylülerden Gül Hanım isminde 30 yaşında bir Türk kadını birinci muhtar seçilmiştir. Gül Hanım ilk mektep tahsili görmüş ve millet mekteplerinde Türk harfleri ile de okuyup yazmayı öğrenmiştir. Gül Hanımın muhtar intihap edildiği gün köy halkı davul ve zurnalarla intihap yerine gelmişlerdir. İntihap köy için adeta bir bayram olmuştur.*"²⁵⁷

Türkiye'nin ilk kadın pilotlarından Bediye Hanım'ın havacılığa karşı olan tutkusu 29 Temmuz 1933 tarihinde baş sayfadan verilen haberlerdendir: "*...Tayyareciliğe merakım çok eskidir. Mektebe geçen sene girdim. İlk defa geçen sene eylülde uçtum. Sonraları talim uçuşlarına tayyareyi kendim kullanmağa başlayınca tayyareciliğe karşı olan alakam ve muhabbetim büsbütün arttı... En kederli anlarımda bile uçtuğum zaman her şeyi unutur, eski neşemi bulurum. Tayyare benim için en samimi arkadaştır, uçmadığım günler adeta hasta oluyorum. Tayyareden uzak olduğum zamanlar motordaki hint yağı kokusu bile burnumda tüter.*"²⁵⁸ Ayrıca İlk Türk kadın opera sanatçısı Nimet Vahid Hanım ile ilgili de farklı tarihlerde haberler çıkmıştır.²⁵⁹ Örneğin 21 Nisan 1934 tarihli "Perşembe akşamı güzel bir konser verdi" alt başlıklı yazıda Nimet Vahit hanımdan övgüyle bahsedilmiştir.²⁶⁰

²⁵⁷ *Cumhuriyet*, "İlk Kadın Köy Muhtarı", 15 Kasım 1933, s.5.

²⁵⁸ *Cumhuriyet*, "İlk Tayyareci Türk Kadını", 29 Temmuz 1933, s.1.

²⁵⁹ *Cumhuriyet*, "Nimet Vahit H. Şehir Tiyatrosunda" (1934, 15 Nisan), s.4.

Nimet Vahit Hanım Konseri. (1934, 11 Nisan), *Cumhuriyet*, s.2; *Cumhuriyet*, "Nimet Vahit Hanım Konseri", s.2.

²⁶⁰ *Cumhuriyet*, "Nimet Vahit H." (1934, 21 Nisan), s.4.

SONUÇ

Kadındaki kilit değişim, Batı ile yoğun temasların yaşandığı Osmanlı'nın son döneminden miras kalmıştır. Bu açıdan, Osmanlı'da kadın hareketinin ortaya çıkışını ve gelişimini incelemek, Cumhuriyet kadınının değişiminin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Elbette ki, kadının toplumsal ve ekonomik alanda varlık göstermesi, sadece XVIII. ve XIX. yüzyıllarda konu olmamıştır. Fakat bu devirler; Batı modernliğinin benimsenmeye başladığı, modernleşme sürecinde kadının öneminin ortaya çıktığı dönemler olması dolayısıyla, araştırma çerçevesinde ele alınmıştır.

Modernleşmeyle birlikte, bir takım hakları elde etmelerinden sonra, kadınların varlık nedeni sadece aile ile sınırlı kalmayıp, toplum için, ülke için katkı sağlayabilecek kadar akıllı, bilgili olduklarını gösterme çabaları göze çarpmıştır. Kız okullarının açılmasıyla, toplumsal hayatta kadının konumu gelişmeye başlamıştır. Toplum yaşamında var olmak ve varlığını sürdürmek için eğitim düzeyinin yükseltilmesi, çalışma hayatında yer alma arzusu dile getirilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, kadına biçimsel anlamda verilen haklarla, kadın üzerinden bir modernleşme yürütülmüş ve kadın modernleşme paradigmasının itici gücü haline gelmiştir. Kadının değişimi, modernleşme yolunda, önemli bir basamak olarak görülmüştür. Cumhuriyet modernleşmesinde kadın kimliğinin oluşumunu etkileyen sosyal ve siyasal etmenler, bunu etkileyen zihinsel ve kurumsal yapılarla birlikte irdelendiğinde, Cumhuriyet'in yaratmaya çalıştığı "kadın imgesi"nin, "modern bir toplum / ulus yaratma" düşüncesiyle eşanlı ve eşzamanlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Cumhuriyet kadınının, Osmanlı'dan aldığı en büyük miras, "kadınların da harekete geçerek söz sahibi olabileceğini" göstermesidir. Türk toplumunda, Cumhuriyet dönemindeki özellikle toplumsal ve hukuksal değişmeler incelendiğinde bunların Osmanlı'dan itibaren devam ettirilen modernleşme mücadelelerinin neticesi olduğu görülmektedir. Diğer yandan, Osmanlı'da kadın aktif bir süreci kendi yaratmış, Cumhuriyet kadını ise bunu devralmış gibidir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin son devrinde ortaya çıkan kadın hareketlerinin 1934 yılına kadar olan süreci hazırladığı söylenebilir.

Cumhuriyet Dönemi'nde Türk kadınının toplumda kendisini geri plana iten bir anlayıştan kurtularak erkeklerle eşit siyasi ve sosyal haklara sahip olması gerçekleşmiştir. Atatürk, Cumhuriyet'i ilan ettikten sonra Türkiye'ye laik, demokratik ve modern olan bir devlet kimliği kazandırmak için çaba harcamış ve yaptığı inkılâplarda kadınları da

unutmayarak onlara bir dizi hak vermiştir. Bu çerçevede Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kadın ve erkeğe eşit eğitim imkanı sağlanmış, Medeni Kanun ile tek eşle evlilik, resmi nikahın zorunlu olması, boşanma hakkının kadına da verilmesi, mahkemelerde kadın şahitliğinin erkek şahitliğine denk hale getirilmesi gibi maddelerin yer alması ile de aile hayatında ve hukuk alanında kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olmuşlardır. Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkı 5 Aralık 1934 tarihinde verilmiş ve böylece kadınlar, ülke yönetiminde söz söyleme hakkını elde etmişlerdir. Bu hak Fransa, İtalya, İsviçre gibi bazı Batılı devletlerden önce Türk kadınına verildiği için Türk demokrasi tarihi açısından oldukça önemli bir atılım olmuştur. Kadınlara verilen milletvekili seçme ve seçilme hakkından kısa bir süre sonra yapılan 8 Şubat 1935 seçimlerinde 17 kadın milletvekili -bir ara seçimle- TBMM'ye girmiştir. İlk kez TBMM'de yer alan kadın milletvekillerinin çoğu alanlarında öncü kadınlardır.

Cumhuriyet gazetesinde kaleme alınan makaleler ile Türk İnkılâbının ana hedeflerinden biri olan Türk kadınının toplum içindeki konumu siyasi gündemin konusu yapıldı. Örneğin Türk kadınının siyasal haklarının yoğun şekilde konuşulduğu yıllarda basımına başlanan Moda Kadın sayfası, 1930'lu yıllarda pazar günleri gazetenin beşinci sayfasında yayınlandı.

Cumhuriyet gazetesi, 1930 ile 1933 yılları arasında Moda Kadın sayfasının yayınlandığı 4 yıl boyunca Türk kadınına yeni bir çerçeve kazandırma mücadelesi ile dünyadan verdiği moda haberleri ve özellikle Batılı kadın tarzının tanıtımına özen gösterdi. Çok yönlü bilgiler verilen bu sayfalarda; Moda, Avrupa'da Kadın, Ev Modası, Ev Kadını, Anne ve Çocuk, Her Genç Kız Neler Bilmelidir? Muaşeret, Güzelleşmenin Sırrı, Spor ve Sağlık, Hayatta Büyük Rol Oynayan Kadınlar vb. manşet başlıkları ile çok yönlü bilgiler sunuldu.

Ayrıca Kadının toplumdaki yeri ve önemi, eğitimi, çalışması, sağlığı, sosyal hayata katılması, anneliği ile ilgili konuların yanında edebiyat, ekonomi, siyaset gibi kadınlara yönelik beşerî hayata dair başlıklar da gazetede yer aldı. Özellikle Batı'da Avrupalı kadınlara tanınan hakların Müslüman kadınlara da tanınması gerektiği ve çocukları yetiştiren kadınların değişmesi durumunda toplumun da değişeceği vurgulanmıştır.

Kadınların siyasî haklarının verilmesi 1930'lu yılları buldu ve 3 Nisan 1930 tarihinde çıkarılan Belediye Yasası'yla 18 yaşından büyük tüm kadınlara, belediye seçimlerinde, "oy

kullanma ve seçilme hakkı” tanındı. Cumhuriyetin ilanının ardından kadının toplumsal ve siyasal alandaki görünürlüğü arttırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet gazetesi, benimsediği hedef doğrultusunda haber içerikleriyle Türk İnkılâbına önemli katkılar sağlamıştır.

KAYNAKÇA

1.Makaleler

- Adıyeke, Nuri, “Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, C.20, S.60, 2014, ss.1-13.
- Akagündüz, Ümit, “Kadın Ve Kadınlığa Dair II. Meşrutiyet Dönemi Dergilerinden Yansımalar (1908-1918)”, *Folklor/Edebiyat*, C.19, S.73, 2013, ss.63-80.
- Akagündüz, Ümit, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Siyasi Atmosfer Ve Dönem Dergilerinde Kadın Düşüncesi 1923-1925”, *Fe Dergi*, C:7, S.2, 2015, ss.1-20.
- Akça, Gürsoy ve Hülür, Himmet, “Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Doğu-Batı İmgelerini Küreselleşme Tartışmaları Bağlamında Yeniden Düşünmek”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.16, Konya, 2004, ss.259-282.
- Akdaş, Hayrunnisa ve Kahraman, Abdullah, “Tanzimattan II. Meşrutiyet’e Taaddüd-İ Zevcâtı Savunanlar, Reddedenler ve Gerekçeleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.2, 2015, ss.33-42.
- Akşin, Sina, “Sened-i İttifak İle Manga Carta’nın Karşılaştırılması”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.16, S.27, 1992, ss.115-123.
- Aktel, Mehmet. "Tanzimat Fermanı'nın toplumsal yansıması." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* C.3, S.3, 1998, s.177-184
- Albayrak, Ali, “Ziya Gökalp’te Kadın ve Aile”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C.6, S.4, 2017, ss.244-252.
- Arslanel, Müşfika Nazan, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Kadınların Siyasal Hayata Katılımı”, *Enderun*, C.5, S.2, 2021, ss.196-208.
- Aslan, Seyfettin ve Yılmaz Abdullah, “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.2, S.2, Sivas, 2001, ss.93-108.
- Aşçı, Emine, “II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikalarına Bakış”, *Turkish History Education Journal*, C.9, S.2, ss.492-509.
- Aydın, Harun, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de kadın”, *Current Research in Social Sciences*, C.1, S.3, 2015, ss.84-96.
- Aydın, Mithat, “Namık Kemal’de Terakki ve “Maarif Düşüncesi”, *Ankara üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi*, C.53 S.2, 2013, ss.451-477.

- Aytekin, Arif, “Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.30, Isparta, 2013, ss.313.
- Aytekin, E. Attila, “Hukuk, Tarih Ve Tarih Yazımı: 1858 Osmanlı Arazi Kanunnâmesi'ne Yönelik Yaklaşımlar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S.5, 2005, s.723-744.
- Berna Yürüt, “Tanzimat sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri”, *TBB Dergisi Özel Sayısı*, 2017, ss.365-396.
- Cabir, Doğan, “II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması,” *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Dergisi*, C.6, S.4, Ankara, 2011, ss. 505-521.
- Candeğer, Ümmügülsüm, “Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Kadın Hakları ve Statüsü”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2023, C.11, S. Özel Sayı, ss.89-105
- Coşkun, Murat, “Temsil Krizini Sembolle Aşmak: Sözleşmeciler Toplumlarının Temsil Krizinde Sembol ve Popülizm”. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, C.23, S.36, Ankara, 2023, ss.177-195.
- Çağır, Mine ve Türk, İbrahim Caner, “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.11, 2017, ss.62-75.
- Çalışkan, Esra Merve, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Feminist Yaklaşımlar”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, C.4, S.8, 2022, ss.320-331.
- Çevik, Aylın Çakıroğlu, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadın ve Eğitim Anlayışı: Kadın Dergisinde Eğitim, Eğitim Dergisinde Kadın”, *Folklore Academy Journal*, C.6, S.2, 2023, ss.824-839.
- Doğramacıoğlu, Hüseyin, “Şemsettin Sami’nin Kaleminden Kadınlar”, *Asia Minor Studies*, C.6, S.12, 2018, ss.221-239.
- Durakbaşı, Ayşe, “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S.51, 1988, ss.39-43.
- Emre, Yunus, “Anthony Giddens Ve Uluslararası İlişkiler: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C.11, S.44, 2015, ss.5-23.
- Gökçimen, Semra, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, *Yasama Dergisi*, s.10, 2008, ss.5-59.

- Görür, Emel Demir, “İnas Rüşdiye Mektepleri: Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi Örneği”, *Journal of International Social Research*, C.8, S.36, 2015, ss.311-322.
- Gusfield, Joseph R, “Tradition and modernity: Misplaced polarities in the study of social change”, *American journal of sociology*, C.72, S.4, 1967, ss. 351-362.
- Güneşilmez, Ömer Faruk. "Mecelleden Türk Medeni Kanunu'na Çok Eşlilik Tartışmaları." *Atatürk Dergisi* C.12, S.1, 2023, ss. 25-30.
- İçli, Tülin Günşen, “Cumhuriyet Döneminde Kadının Sosyal Konumu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.19, S.56, Ankara, 2003, ss.583-595.
- Kadıoğlu, Ayşe, “Cumhuriyet Kadını: Vatandaş mı, Birey mi?”, *Varlık Dergisi*, S. 1069, 1996, ss.12-15.
- Karaduman, Sibel, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, C.5, S.17, İzmir, 2010, ss. 2886-2899.
- Karta, Nurullah “The Economic Activities of Women in Ottoman Empire”, *Journal of Economics Finance and Accounting*, C.3, S.2, 2016, ss.142-155.
- Keleşyılmaz, Vahdet, ‘Belgelerle Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na Giriş Süreci’, *Erdem Dergisi*, C.11, S.31, 1998, ss.139-154.
- Kılıç, Selami, “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılabı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.16, Ankara,1995, ss.529-547.
- Kırılmaz, Harun ve Ayparçası, Fatma, “Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları” *İnsan ve İnsan Dergisi*, C.3, S.8, İstanbul, 2016, ss.32-58.
- Koçak, Burak, “Cumhuriyetin Kökenleri: On dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Modernleşmesi”, *İmgelem Dergisi*, C.3, S.5, 2019, ss.207-238.
- Koçak, Doğan, “17 Şubat 1926’da Kabul Edilen Türk Medeni Kanunu’na Göre Türk Kadınının Hak ve Özgürlükleri”, *Atatürk Dergisi*, C.8, S.1, Erzurum, 2019, s.79-98.
- Koçak, Ülkü, “Tanzimat Dönemi Kadın Hareketlerinin Eğitime Etkisi”, *Ekev Akademi Dergisi*, S.82, 2020, ss.487-500.
- Konan, Belkıs, “Osmanlı Devleti’nden Erken Cumhuriyet Dönemine Kadın Ticaretinin Engellenmesi Yolunda Yapılan Girişimler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.70, S.4, 2022, ss. 1479-1504.
- Köken, Arif Hüdayi ve Büken, Nüket Örnek, “XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı)”, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi*

- Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, C.8, S.2, Mersin, 2018, ss.113-119.
- Kurnaz, Şerika “Milli Mücadele'de Türk Kadını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.12, S.34, Ankara, 1996, ss.257-268.
- Kurt, Songül Keçeci, “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadın Dergilerinde Aile ve Evlilik Algısı”, *Belleten Dergisi*, C.80, S.286, 2015, ss.1073-1098.
- Makal, Ahmet, “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, C.2, S.25, İstanbul, 2010, ss.13-40.
- Öğreten, Ceyhun, “Cumhuriyet Gazetesinde Kadının Temsili:“Moda Kadın” Sayfası Üzerinden Bir Değerlendirme (1930-1933)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.22, S.45, 2022, ss.623-652.
- Öğün, Süleyman Seyfi, “Modernite, Liberalizm ve Milliyetçilik”, *Birikim Dergisi*, S.45, İstanbul, 1993, ss.33-39.
- Önder, Nurcan, “Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü”, *Çalışma Dünyası Dergisi*, C.1, S.1,2013, ss.35-61.
- Örmeci, Ozan, “Jön Türkler Ve İttihat ve Terakki”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.8, 2010, ss.95-109.
- Özdemir, Nuray. ‘Mütareke Döneminde Asri Kadın Cemiyeti’nin Faaliyetleri’, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.39, 2021, ss.107-133.
- Özgül, İbrahim ve Vural, Pemila, “Erken Dönemden Klasik Döneme Osmanlı Devleti’nde Kadın-Ekonomi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.24, 2020, ss.263-290.
- Özkaya, Olcay, “Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yüzüncü Yılında Tek ve Çok Partili Dönemde Kadın Temsiliyetinin Karşılaştırmalı Analizi (1935-1960)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S.67, Ankara, 2020, ss.369-401.
- Özkaya, Olcay, “Şark/Garp, Alaturka/Alafranga Tartışmaları Çerçevesinde Hâkimiyeti Milliye Sütunlarından Siyasal Yaşamdaki Kadın Hakları İnkılabı (1930-1934)”, *Selçuk Türkiyat*, 473-497.
- Özkaya, Olcay ve Payaslı, Volkan, “Cumhuriyet Döneminde Modernleşmenin Kadın Simgesi:Afet İnan (1925-1938)”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 33, ISSN: 1304-9720, Haziran 2018.
- Özkiraz, Ahmet ve Baş, Gül İşçi “Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C.18, S.30, 2016, ss.88.

- Özkiraz, Ahmet, “Yönetim Değişim ve Modernleşme Yazıları”, *Journal of Theory and Practice in Education*, C.4, S.2, 2008, ss.323-326.
- Pustu, Yusuf, “Osmanlı-Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Unsur Olarak Bürokratik Elitler”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.9, S.2, 2007, ss.197-214.
- Sabancılar, Eren Sıla, “Demokrasinin İki Farklı Yorumu: Liberal ve Sosyal Demokrasinin Kuramsal Temelleri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.1, 2019, ss.396-406.
- Safranbolulu, Beren, “Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Öncesi ve Sonrasında Türk Kadını”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C.1, S.1, İstanbul, 2017, ss.26-47.
- Sağlık, Coşkun, “Emile Durkheim’in Metodolojisi ve Sosyolojisi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.2, Kırıkkale, 2019, ss.449-480.
- Sariaslan, Fatma “1876 Anayasası (Kanun-I Esâsi) ve İlk Osmanlı Parlamentosu”, *Yasama Dergisi*, S.46, 2022, ss.113-146.
- Şemşek, Vesile “Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine”, *International Journal of Social And Humanities Sciences*, C.4, S.3, 2020, ss.191-200.
- Tamer, Aytül ve Bozbeyoğlu, Alanur Çavlin, “1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar”, *Nüfusbilim Dergisi*, C.26, S.1, Ankara, 2016, ss.73-88.
- Taş, Kemaleddin, “Tanzimat ve Batılılaşma Hareketlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.7, Elazığ, 2002, ss.87-89.
- Tekin, Mustafa, “Postmodernizmin ‘Din’ Sorunu”, *Milel ve Nihal Dergisi*, C.12, S.2, 2015, ss.7-24.
- Telli, Rüya ve Yılmaz, Ayşenur, “Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Genel Bir Bakış”, *Liberal Düşünce Dergisi*, C.25, S.100, Ankara, 2020, ss.9-35.
- Timur, Betül “Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum”, *Journal of Theory and Practice in Education*, C.4, S.2, 2013, ss.323-326.
- Turğut, Faruk, “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar”, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, C.1, S.1, 2017, ss.93-117.
- Uçkan, Banu, “Mecellede İş Hukuku Düzeni”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.54, S.1, Ankara, 1999, ss.159-173.
- Uluç, Vahap ve Küçük, Ayşe, “Cinsiyet Açısından Siyasal Katılım”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, C.5, S.1, 2020, ss.177-191.

- Uygun, Serdar Vural, “Osmanlı’dan Günümüze Yöneten-Yönetilen Etkileşimleri Üzerine”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.26, Hatay, 2014, ss.297-314.
- Uzun, Turgay ve Atasever, Gülbahar “Türkiye’de Modernleşme Süreci Bağlamında Oryantalist Ve Oksidental Bakışlar”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.26, 2010, ss.175-182.
- Yayla, Atilla, "Toplumsal Düzenin Aracı Olarak Yargı" *Liberal Düşünce Dergisi*, C.24, S.93, 2019, ss.7-16.
- Yenituna, Burak, “Çağdaş Türk Kadını İmajı Yaratma Sürecinde Cumhuriyet Gazetesinin rolü (1930-1935)”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C.2, S.3, 2014, ss.62-89.
- Yıldız, Yakup, “Türk Düşüncesinin Bir Kaynağı Olarak Cumhuriyet Gazetesi (1937-1952)”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.2, Malatya, 2017, ss.207-234.
- Yılmaz, Ahmet, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.20, İzmir, 2010, ss.191-212.
- Yurtseven, Yılmaz “1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.11, S.2, Konya, 2003, ss.199-250.
- Yurtsever, Serdar, “Türkiye Cumhuriyeti’ne Giden Yolda Mondros Mütarekesi, İşgaller ve Türk Millî Mücadelesi’ndeki Siyasi Çözüm Düşüncesi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* (Cumhuriyet’in 100. Yılı Özel Sayısı), S.22, 2023, ss.270-293.
- Yücebaş, Ferit ve Yalçinkaya, Abdurrahman, ‘Millî Mücadele Dönemi İşgal Hareketleri ve Dış Politikasının Vakit Gazetesindeki Yansımaları (16 Mayıs 1919-20 Kasım 1922)’, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.50, 2020, ss.69-76.
- Yüksel, Ece, “II. Meşrutiyet Sonrası Osmanlı Toplumunda Kadın”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C.2, S.5, İstanbul, 2019, ss.77-92.

2. Kitaplar

- Akkent, Meral, *Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.
- Akyılmaz, Gül, *Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü*, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Arat, Necla, *Kadın Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.
- Aydın, Suavi, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara, Gündoğan Yay., 1993.
- Baykan, Ayşegül ve Basket, Ötüş, *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını (1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Berktaş, Fatmagül, *Türkiye'de 'Kadınlık durumu*, Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Beysanoğlu, Şevket, *Kadınla Erkeğin Müsaviliği, Ziya Gökalp*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980.
- Caporal, Bernard, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I* (Çeviren Ercan Eyüboğlu), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, Ankara, 1999.
- Cevizci, Ahmet, *Aydınlanma Felsefesi*. Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002.
- Çakır, Serpil *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.
- Çaylak, Adem ve Çelik, Adem, *Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşirmesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı, Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara, 2009.
- Ertunç, Ahmet Cemil, *Cumhuriyetin Tarihi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2005.
- Eski, Mustafa, *İlk Kadın Mitingi, Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996.
- Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- Gül, Muhittin, *Milli Mücadele Mitinglerinde Kadınlarımız, Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996.
- Güzel, Mehmet Şehmus, *İzmir İktisat Kongresi'nde Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Çan Yayınları, İstanbul, 1962.

- Halil Cin, *Mirî Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1987.
- Hodgson, Marshall GS, *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*, Yöneliş Yayınları (Çeviri Ahmet Kanlıdere ve Ahmet Aydoğan), İstanbul, 2003.
- Kaplan, Leyla, *II.Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadınlarının Özgürleşme Hareketi*, Osmanlı Ansiklopedisi, C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1967.
- Koloğlu, Orhan, *Cumhuriyetin İlk On beş Yılı (1923-1938)*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2002.
- Köker, Levent, *İki Farklı Siyaset*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990.
- Köker, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Köker, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.
- Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Lewis, Raphaela, *Osmanlı Türkiye’sinde Gündelik Hayat (Çeviren Mefkure Poroy)*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1973.
- Leyla Kırkpınar, *Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Mardin, Şerif, *Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Mardin, Şerif, *Türkiye: Bir Ekonomik Kodun Dönüşümü (Çeviren: Levent Köker)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Morali, Nail, *Mütarekede İzmir, Önceleri ve Sonraları*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1976.
- Meriç, Cemil, *Kadında Meydana Gelen Değişimlerin Tarihselliğinden Birkaç Kesit, Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.
- Niyazi Ahmet Banoğlu, *Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey; Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eserler Dizisi, İstanbul, 1978.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Refik, Turan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2010.
- Sami, Şemseddin, *Kadınlar*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.

- Sarıbay, Ali Yaşar, *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, TTK Yayınları, Ankara, 1993.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Gençliği*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *İstiklâl Harbi'nde Mücâhit Kadınlarımız*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.
- Tayanç, Fisun ve Tayanç, Tunç, *Dünyada ve Türkiyede Tarih Boyunca Kadın*, Toplum Yayınları, Ankara, 1977.
- Tekeli, Şirin, *Kadın*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Tekeli, Şirin *Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri, Türk Toplumunda Kadın*, Türk Sosyal Bilimler Derneği ve Araştırma, Eğitim ve Ekin Yayınları, İstanbul, 1982.
- Tönnies, Ferdinand, *Cemaat ve Cemiyet*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- Ünüvar, Süleyman, *Milli Mücadele Döneminde Çalışma Hayatı ve Ekonomi*, Türkler Ansiklopedisi, C.16, Ankara, 2002.
- Yalçın, Cahit, *Bilim, Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1984.
- Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

3. Tezler

- Artaç, Berna Yıldırım, *18. ve 19 yüzyıl Osmanlı halkları kadın giyim kuşamının kültürel etkileşim bağlamında analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2018.
- Bayer, Füsün, *Osmanlı kadınının giyim kuşamı (Tanzimattan Meşrutiyete)*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010.
- Demir, Mine, *Milli mücadele yıllarında kadın ve aile (1920-1922)*, Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010.
- Döner, Serap, *Kadının aile ve çalışma yaşamındaki konumu ve içinde bulunduğu görev ikilemi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.
- Gebece, Emre, *Tarih araştırmalarına bir kaynak olarak Takvim-i Vekayi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2014, s.18
- Hikmet Soy, *Toplumsal cinsiyet: Kadının sosyal ve hukuki konumu*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2017.
- Özdem, Esra, *Fatma Aliye, Halide Edip Adivar ve Nermin Abadan Unat'ın Eserlerinde Oryantalizmin Etkisi ve Kadın*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- Özdemir, Yalçın, *Emek gücünün yeniden üretim sürecinin ekonomi politik analizi: endüstri meslek liselerine ilişkin bir örnek olay çalışması*, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Ve Politikası Anabilim Dalı, Eğitim Ekonomisi Ve Planlaması Doktora Programı, Doktora Tezi, Ankara, 2012.
- Öztürk, Kurtuluş, *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcilerinin Modern Birey Tasavvuru ve Dönemin Eğitim Politikalarına Yansımaları*, Marmara Üniversitesi ile İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2020.
- Sezgin, Ahmet, *Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Eğitim Faaliyetleri*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022.

4. Gazete Kaynakçası

Cumhuriyet, “İlk Kadın Şöförün Anlattıkları”, 17 Ocak 1930.

Cumhuriyet, “Bu Sene İpek Eldivenler Moda Oluyor”, 1 Şubat 1930.

Cumhuriyet, “Evinizi Nasıl Tanzim Ediyorsunuz?”, 1 Şubat 1930.

Cumhuriyet, “Doğmadan Evvel”, 1 Şubat 1930.

Cumhuriyet, “Çocuklarda İtiyat Nasıl Hasıl Edilir?”, 2 Mart 1930.

Cumhuriyet, “Muaşeret”, 2 Mart 1930.

Cumhuriyet, “Çocuğun En Büyük Düşmanı Annesidir”, 9 Mart 1930.

Cumhuriyet, “Çocuk Sıhhatin Miyarı İştahıdır”, 21 Mart 1930.

Cumhuriyet, 22 Mart 1930.

Cumhuriyet, 25 Mart 1930.

Cumhuriyet, 30 Mart 1930.

Cumhuriyet, 3 Nisan 1930.

Cumhuriyet, 4 Nisan 1930.

Cumhuriyet, “Nezihe Hanım Kadın Birliği’ne Çatıyor”, 5 Nisan 1930.

Cumhuriyet, 6 Nisan 1930.

Cumhuriyet, “Çocuk Kavgaya Alışmalı Mı?”, 6 Nisan 1930.

Cumhuriyet, 7 Nisan 1930.

Cumhuriyet, “Nezihe Muhittin Hanım Mukabil Taarruza Geçti”, 8 Nisan 1930.

Cumhuriyet, “Hanımların Mitingi”, 13 Nisan 1930.

Cumhuriyet, “Güzelleşmenin Esrarı”, 13 Nisan 1930.

Cumhuriyet, “Analezin Evamiri Aşerisi”, 13 Nisan 1930.

Cumhuriyet, “Kabahat Tamamıyla Kadın Birliği’nin”, 19 Nisan 1930, sayı: 2138.

Cumhuriyet, “Kadınlar Birliği İdare Heyetinde”, 20 Nisan 1930, sayı: 2139.

Cumhuriyet, “Betbaht Çocuk”,20 Nisan 1930.

Cumhuriyet, “Geniş kalçalı Kadınlar nasıl giyinmeli?”, 4 Mayıs 1930.

Cumhuriyet, “Disiplin ile Büyüyen Çocuklar”, 4 Mayıs 1930.

Cumhuriyet, “İpekli Çay Elbiseleri”, 4 Mayıs 1930.

Cumhuriyet, “Güzelleşmenin Sırları”, 4 Mayıs 1930.

Cumhuriyet, “Muaşeret”, 18 Mayıs 1930.

Cumhuriyet, “Endamınızı Nasıl Güzelleştirebilirsiniz?”, 18 Mayıs 1930.

Cumhuriyet, “Muaşeret”, 1 Haziran 1930.

Cumhuriyet, “Muaşeret”, 8 Haziran 1930.

Cumhuriyet, “Nasıl İstirahat Etmeli”, 6 Temmuz 1930.

Cumhuriyet, “Kadınlar Hayatın Her Safhasında!”, 3 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, “Bu Sene Paris’te Giyilen Deniz Elbiseleri”, 3 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, “Denize Nasıl Dalmalı”, 3 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, “Bana sorarsanız?”, 9 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, “Çocuğunuz Hayvanlarla Oynamalı Mı?”, 10 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, “Muaşeret”, 10 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, “Sağlam Çocuk İçin Sağlam Anne Lazım”, 10 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, “ Uzun Etekler hakkında Anket”, 10 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, “”14 Ağustos 1930, , .

Cumhuriyet, “Fethi Bey Yeni Beyanatta Bulundu”18 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, “ Uzun Etekler hakkında Anket”, 18 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, 19 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, 21 Ağustos 1930, sayı: 2260.

Cumhuriyet, 22 Ağustos 1930, sayı: 2260.

Cumhuriyet, 26 Ağustos 1930, sayı:2265.

Cumhuriyet, 28 Ağustos 1930, sayı: 2267.

Cumhuriyet, “Çocuklara Öğretilecek Danslar”, 28 Eylül 1930.

Cumhuriyet, “Evinizin Bütçesini Nasıl Yapabiliriz?”, 2 Kasım 1930.

Cumhuriyet, “Muaşeret”, 4 Ocak 1931.

Cumhuriyet, “Kadınlarda Yeni Bir Spor”, 18 Ocak 1931.

Cumhuriyet, “Naşide Saffet H. 931 Kraliçesi oldu”, 19 Ocak 1931.

Cumhuriyet, “Her Genç Kız Neler Bilmelidir?”, 1 Mart 1931.

Cumhuriyet, “Her Genç Kız Neler Bilmelidir?”, 15 Mart 1931.

Cumhuriyet, “Ev Kadınının Meseleleri”, 15 Mart 1931.

Cumhuriyet, “Kadın operatör”, 16 Mart 1931.

Cumhuriyet, “Beynelmilel Kadınlar Günü”, 22 Mart 1931.

Cumhuriyet, “Dans; Sıhhat ve Güzellik İçin En Kolay İdmandır!”, 24 Mayıs 1931.

Cumhuriyet, “Avrupa’da Kadın”, 31 Temmuz 1931.

Cumhuriyet, “Avrupa’da Kadın”, 11 Eylül 1932.

Cumhuriyet, “Ev İşleri”, 18 Eylül 1932.

Cumhuriyet, “intizamı sevelim”, 18 Eylül 1932.

Cumhuriyet, “Muaşerete Dair Tavsiyeler”, 18 Eylül 1932.

Cumhuriyet, “Moda Garabetleri”, 25 Eylül 1932.

Cumhuriyet, “Kadın ve Hayat”, 13 Kasım 1932.

Cumhuriyet, “Türkiye’de feminizm”, 16 Kasım 1932.

Cumhuriyet, “Sıhhi İdmanlar”, 18 Aralık 1932.

Cumhuriyet, “Avrupa’da Kadın”, 18 Aralık 1932.

Cumhuriyet, “Asrî Türkiye’de Kadın”, 12 Mart 1933.

Cumhuriyet, “Kadın ve Spor”, 19 Mart 1933.

Cumhuriyet, “Dünya Paraşüt Rökordmeni, Romen Kızı”, 19 Mart 1933.

Cumhuriyet, “İlk Tayyareci Türk kadını”, 29 Temmuz 1933.

Cumhuriyet, “İlk Kadın Köy Muhtarı”, 15 Kasım 1933.

Cumhuriyet, “Amerikada ve Fransada onuncu yıl bayramımız?”, 20 Kasım 1933.

Cumhuriyet, “Nimet Vahit H. Şehir Tiyatrosunda” 15 Nisan 1934.

Cumhuriyet, “Nimet Vahit Hanım Konseri, 11 Nisan 1934.

Cumhuriyet, “Nimet Vahit H., 21 Nisan 1 1934.

Cumhuriyet, “Kadınlar Mebus İntihab Edilecekler”, 4 Aralık 1934.

Cumhuriyet, “Fırka Grubunun Dün Verdiği Karar: Türk Kadınına Mebus Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi, Fırka’nın Meclis Grubu’nda Kabul Edildi”, 5 Aralık 1934.

Cumhuriyet, “Türk Kadını Hakların En Büyüğünü Aldı”, 6 Aralık 1934.

Cumhuriyet, “Türk Kadınının Sevinci”, 7 Aralık 1934.

Cumhuriyet, “Türk Kadını Büyük Millet Meclisi’nde”, 7 Aralık 1934.

Cumhuriyet, “Seçim Hazırlığı Arttı”, 9 Aralık 1934.

Cumhuriyet, “Atatürk’ün Büyük Gönenci”, 10 Aralık 1934.

Cumhuriyet, “Kadınların Fırkaya Aza Kaydına Başladı”, 13 Aralık 1934.

Cumhuriyet, “Kadınlarımızın Saylav Seçilmeleri: Türk Kadınının Zaferi Hariçte Derin Akisler Yaptı”, 25 Aralık 1934.

Cumhuriyet Gazetesi, “Türk Kadını”, 22 Ocak 1935.

Cumhuriyet, “Saylav Seçimi 8 Şubat’ta Yapılacak”, 31 Ocak 1935.

Cumhuriyet, “Fırka Saylav Namzetleri Listesi Dün Neşredildi”, 5 Şubat 1935.

Cumhuriyet, “Müstakil ve Kadın Namzedler”, 5 Şubat 1935.

Cumhuriyet, “Türk Kadını Sevin ve Kıvanç Duy”, 7 Şubat 1935.

Cumhuriyet, “Saylav Seçimi Dün Bitti”, 9 Şubat 1935.

Cumhuriyet, “Türk Kadınının Zaferi”, 15 Şubat 1935.

Cumhuriyet, “Beşinci Kurultay İlk ve Tarihi Toplantısını Bugün Yapıyor”, 1 Mart 1935.

Cumhuriyet, “Büyük Millet Meclisi’nde Türk Kadını”, 1 Mart 1935.

Cumhuriyet, “Müstakil ve Kadın Namzedler”, 6 Şubat 1935.

Cumhuriyet Gazetesi, “Dünyanın her yerinde kadının kurtuluşu yakındır”, 15 Nisan 1935.

“Kadınlar, mebus intihab edecek ve edilecekler”, *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1934 s.1

Türk müddetumumilerinden Meliha
Kema Hanım

Türk hâkimlerinden Suat
Hilmi Hanım

Asrî Türkiye'de kadın

Biz Türk kadınları hiç şüphesiz ki terakki ve tekâmül kervanına en son katılanlardanız amma Büyük Gazi'nin sayesinde bir çoklarınızı geride bıraktık. Marsilya'da toplanan beynelmilel kadınlar ittihadı kongresine iştirak etmek üzere yola çıkan Semiha Rauf Hanımın dediği gibi:

— Türk kadınlığı bir çok büyük Avrupa milletlerinin kadınlarından daha ziyade hukuka malik bulunmaktadır. Fransız kadınları henüz

Belediye intihabatına iştirak etmiyorlar. Halbuki biz siyasi haklarımızı dahi yakında alacağız.

Almanca «Illustrirte Zeitung» mecmuası da kadınlığımızın terakki ve tekâmülünü esas ittihaz ederek yaradığı fıkra münasebetile kadın haklarımızı resimlerini koymuştur. İlerlemesi bizden geri değil, ileri milletlerin bile hayret ve kıskançlığını celbettirdiği için Türk kadınlığı kendisini yükselten Türkiye Cumhuriyetine ebediyen minnettardır.

“Asrî Türkiye'de Kadın”, *Cumhuriyet*, 12 Mart 1933, s.5.

**İlk tayyareci
Türk kadını**

**Bedriye Hanım 10 gün
sonra diploma alıyor**

Tayyareci Vecihi Beyin Kalamış - taki tayyarecilik mektebinde, ilk tedris devresi bitmiş olduğundan yakında muvaffakiyeti görülenlere diplomaları verilecektir. Bu arada, Türkiyede ilk kadın pilot olarak Bedriye Hanım da tosta mektepten çıkacaktır.

Tayyareci Bedriye Hanım mektepten çıktıktan sonra ne yapacağını ve bu mesleğe niçin atıldığı hakkında demiştir ki:

« — Tayyareciliğe merakım çok eskidir. Mektebe geçen sene girdim. İlk defa geçen sene eylülde uçtum. Sonraları talim uçuşlarına tayyareyi kendim kullanmağa başlayınca tayyareciliğe karşı olan alâkam ve muhabbetim büsbütün arttı.

Mektepten çıktıktan sonra, iyi bir havacı olmak için çalışacağım. Hava - cılık sahasında da Türk kadını diğer memleketler kadınları ile yarışabileceğini göstermek gayemdir.

Bedriye Hanım uçmaktan duyduğu zevki de anlatmıştır:

« — En kederli anlarımda bile uçtuğum zaman her şeyi unuttur, eski neşemi bulurum. Tayyare benim için en samimi arkadaştır, uçmadığım günler adeta hasta oluyorum. Tayyareden uzak olduğum zamanlar motördeki hintyağı kokusu bile burnumda tüter... »

“İlk tayyareci Türk kadını”, *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1933, s.1.

İlk kadın şoförün anlattıkları Muammer H. şoförlük için nasıl sıkı imtihan verdiğini anlatıyor

İlk defa takside çalışmak üzere şoför vesikası almak için Seyrüsefer merkezine müracaat eden Muammer Hanımın imtihanında muvaffak olduğunu yazmıştı. Muammer H. bir iki güne kadar ehliyet vesikasını alarak şoförlüğe başlıyacaktır. Muammer H. dün matbaamızı ziyaret etmiş ve bir muharririmizin suallerine şu cevapları vermiştir:

«— İmtihanlarımı tamamen bitirdim. Vesikamı almak üzereyim. Beni bilhassa ameli imtihanında direksiyondan çok sıkı imtihan ettiler. İki manevrada dönülecek yeri ben bir manevrada dönmeğe muvaffak oldum. En sert virajları da geçirttiler. Hepsinin yaptım. Binaenaleyh diğer şoför arkadaşlarım gibi bana da ehliyetname verilecektir. Ben de hemen bir otomobil alarak işe başlayacağım. Yanımda akrabamdan bir erkek muavin olarak bulunacaktır. Şoförlüğe yalnız kâr için değil aynı zamanda memleketimizde bir yenilik olsun diye teşebbüs ettim.

Fikri Tevfik B. şoför mektebinden mezun oldum. Bundan evvel Sen Jorj Fransız mektebinde ve diğer bazı Türk mekteplerinde okudum. Geceleri çalışmak niyetinde değilim. Bir gazetede şoför arkadaşlarıma sarhoş dediğim yazıldı. Böyle bir şey söylemedim. Meslektaşlarıma karşı böyle bir sözü nasıl sarfederim?»

Şoförler ne diyor?

Şoförlerden bazıları Kadınlardan mesleğe intisaplarını, yeni ekmeğe orta-

Şoför Muammer H. otomobilinde

ış şekline telâkki etmekte bazıları da geceleri bekleme yerlerinde uykusuz sabahlara kadar beklemekten bunların çabuk yorulacaklarını söylemekte idiler. Muammer H. ekseriyet ilk kadın arkadaşlarını memnuniyetle karşılamaktadır.

Şoförler cemiyeti sabık reisi ve Milli garaj sahibi Senihi B. bu hususta ne düşündüğünü soran muharririmize demiştir ki:

«— Biz, her mesleğe giren hanımların şoförlüğe de intisaplarını memnuniyetle karşılarız. Hanımların da, bu meslekte çok muvaffak olucaklarından eminiz. Avrupa'nın her yerinde şoförlük yapan kadınlar var. Bide niye olmasın? Kadınların sinifleri zayıf olduğu hakkındaki mülahazalar, erkekler için de varittir. Yeni hanım şoföre muvaffakiyet diliyoruz.»

— Bedbaht kız!... Bu felâkete uğradığın zaman kafan nerede idi?..

— Bir yastığın üzerinde, anneçğim!

Şükife Nihal, “Dünyanın her yerinde kadının kurtuluşu yakındır”, 15 Nisan 1935. s.5.